

Юхим Сіцінський

ПОДІЛЛЯ
під владою Литви

Упорядники

Дмитро Ващук, Мирослав Мошак

Кам'янець-Подільський
2009

УДК 321.01(474.5):(477.43/.44)
ББК 63.4укр
П-44

Відповідальний редактор

доктор історичних наук, професор *Валерій Степанков*
(Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка)

Рецензенти

доктор історичних наук, професор *Сергій Котилів*
(Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка)

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Борис Черкас (Інститут історії України НАН України)

Сіцінський Ю.

П-44 Поділля під владою Литви / Упорядники Ващук Д.,
Мошак М.: Монографія. – Кам'янець-Подільський, 2009. –
160 с.

ISBN 978-966-1638-27-2

Ця книга є останнім, п'ятим, томом “Нарисів історії Поділля”, написаних видатним подільським істориком Юхимом Сіцінським. Події, описані в праці, охоплюють час з другої половини XIV – до кінця першої третини XV ст., коли Подільська земля перебувала у складі Великого князівства Литовського. Публікація здійснюється вперше за рукописом вченого.

Для істориків, історіографів, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією Подільського краю.

На обкладинці:

фрагмент мапи Вацлава Гродецького 1570 р.; герби Великого князівства Литовського та Подільської землі; фрагмент рукопису Ю. Сіцінського

УДК 321.01(474.5):(477.43/.44)
ББК 63.4укр

© Ващук Д., упорядкування,
вступна стаття, коментарі, 2009

© Мошак М., упорядкування,
вступна стаття, 2009

© ПП “Медобори-2006”, 2009

ISBN 978-966-1638-27-2

ЗМІСТ

**Народження минулого:
невідома спадщина Юхима Сіцінського5**

Частина 1. Князі Коріятовичі17

1.1. Юрій Коріятович17

1.2. Олександр Коріятович32

1.3. Костянтин Коріятович37

1.4. Федір Коріятович40

**Частина 2. Становище Поділля
за часи кн(язів)Коріятовичів44**

2.1. Вірмени в Кам'янці за часів кн(язів)
Коріятовичів44

2.2. Подільське князівство у політиці
Коріятовичів47

2.3. Витовт заволодів Поділлям і Федір Коріятович
залишив цю країну – 1393 р.54

2.4. Діяльність Федора Коріятовича
на Угор(ській) Укр(аїні)59

**Частина 3. Боротьба за Поділля між Польщею
та Литвою після Коріятовичів65**

3.1. Витовт передає Західне Поділля
Ягайлові 1394 р.65

3.2. Ягайло передає Зах(ідне) Поділля
Спитку 1395 р.67

3.3. Західне Поділля одержав Свидригайло 1400 р.	71
3.4. Поділля переходить до Ягайла, 1402 р.	74
3.5. Поділля повертається до Витовта 1411 р.	90
3.6. Смерть Витовта. Захват Кам'янця й Поділля Поляками и збройна боротьба між Польщею и Литвою из – за Поділля 1430 – 1434 рр.	106
3.7. Надання Ягайла після смерті Витовта, 1431 – 1434 рр.	121
3.8. Надання Свидригайла	127
Коментарі.....	129

НАРОДЖЕННЯ МИНУЛОГО: невідома спадщина Юхима Сіцінського

Дослідження історії Подільського краю неодмінно призводить до усвідомлення потреби глибокого аналізу праць Юхима (Євтима) Йосиповича Сіцінського¹, відомого українського історика, археолога, етнографа, мистецтвознавця кінця ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. Він належить до тієї когорти “розумних українців”, які не влаштували “розумну” радянську владу, за що і розплатився своїм життям, яке розпочалося у мальовничому подільському селі Мазники Летичівського повіту².

Згідно офіційних документів, майбутній вчений народився 10 грудня 1859 р. у сім’ї священика. Однак, у своїх “Споминах” Юхим вказував, що день його народження припадав на 15 жовтня: “В Метриці записано, що я родився 10 декабрю, але, здається, родився раніше на місяць, або на два, але забули в свій час записати в Метрику. Так казав мені, коли я став більший, старий мазницький дяк Орловський “Тимофтей” (як він висловлював своє ім’я), і він же вказав коли мої іменини – 15 октябрю, в день пам’яті преподобного Євфимія Нового”³. Очевидно, звідси й ім’я – Євтимій (Юхим).

Початкову освіту почав здобувати з 7-річного віку вдома разом із своїм старшим братом Володею (Володимиром) та сестрами під наглядом приватних учителів. Далі продовжив навчання у с. Калюсик⁴, де під впливом вчителя Олександра

¹ Прізвище Сіцінський походить від назви с. Січинці (Дунаєвецький р-н Хмельницької обл.), звідки був родом прадід Юхима – Федір.

² Тепер однойменне село Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

³ Державний архів Хмельницької області (далі. – ДАХМО). – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 6.

⁴ с. Калюсик, сучасне село Вінковецького р-ну Хмельницької обл.

Руданського Юхим захопився етнографією: “Оце був перший мій інтерес до заняття етнографією, до записів”⁵.

В 11 років юнак став студентом (вихованцем) Кам’янець-Подільського духовного училища, яке закінчив у 1874 р., будучи першим у розрядному списку. Далі продовжив навчання у Подільській духовній семінарії. Саме тут почав формуватися професійний талант дослідника. Неабиякий вплив на Юхима справив викладач, а пізніше ректор семінарії Митрофан Симашкевич, який “обійшов пішки все Поділля, знав як своїх п’ять пальців усю територію, зібрав силу цінних етнографічних записів з поля релігійних вірувань, які зреалізував у прекрасних статтях у місцевім епархіальнім органі...”⁶. Під час навчання у семінарії виходить перша історико-етнографічна розвідка Ю. Сіцінського “Народное предание о Полозе”, надрукована у місцевій газеті “Подольській листок”. Навчання у семінарії завершилось у 1881 р. (Юхим був 8-им учнем за розрядним списком). Того ж року він продовжив навчання в Духовній Академії у Києві, успішно склавши вступні іспити. Його науковим наставником стає завідувач церковно-археологічного давньоховища, викладач академії, професор-історик Микола Петров. Завершення навчання відбулося з одночасним отриманням ступеня кандидата богослов’я (21 вересня 1885 р.). Юхим активно продовжує публікувати статті, перекладає деякі твори польського лікаря та історика Йозефа Ролле. Одружившись, він вчителює у м. Бахмут⁷, однак в першій половині 1889 р. повертається до Кам’янця-Подільського, де приймає священницький сан.

Будучи священнослужителем, Юхим не припиняв займатись історією. Разом із Миколою Яворовським він ініціює

⁵ ДАХмО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 28.

⁶ Там же. – Арк. 23–24.

⁷ З 1924 р. – м. Артемівськ Донецької обл., районний центр.

створення у Кам'янці Подільському музею старожитностей, для чого організується спеціальна комісія. Ю. Сіцинський власноруч складає правила зберігання музейних експонатів Давньосховища⁸, він же 10 лютого 1890 р. обирається на посаду секретаря, а завідувачем стає Віктор Якубович. У цей період Ю. Сіцинський розпочав написання серії статей про найдавніші православні церкви на Поділлі. Активна діяльність молодого вченого позитивно сприймається місцевими діячами і 28 листопада 1890 р. він стає дійсним членом Подільського історико-статистичного Комітету. Під впливом знайомства з відомими вченими Володимиром Антоновичем та Михайлом Грушевським Ю. Сіцинський пише свою першу монографію “Город Каменец-Подольскій. Историческое описание”, яка вийшла друком у 1895 р.

Одночасно з історією Юхим не забуває про свої священницькі обов'язки, за добросердечне виконання яких нагороджуються у 1890 р. “набедреником”, в 1900 р. – “наперстним” хрестом і возводиться в сан протоієрея; у 1907 р. нагороджений орденом Св. Анни 3-го ступеня.

26 жовтня 1903 р. відбулась реорганізація Подільського Епархіального Історико-статистичного комітету, який існував у Кам'янці з 1866 р., у Подільське Церковне Історико-Археологічне товариство, головою якого обирається Ю. Сіцинський. Саме діяльність у ньому, його наукові уподобання стали справжнім “другим виміром” у житті вченого. Він багато мандрує територією Подільського краю з метою збирання предметів старовини, на основі вивчення яких озвучував реферати під час засідань Товариства. Ю. Сіцинський брав участь у роботі багатьох археологічних з'їздів, виступав редактором періодичних видань, зокрема часопису “Подольские Епархиальные Ведомости” (з 1906 р. – “Пра-

⁸ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцинського. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 4.

вославная Подолія”), газети “Подолія”, був одним із засновників Подільської “Просвіти”. 26 січня 1904 р. о. Юхима обрано дійсним членом Церковного Історико-Археологічного Товариства при Імператорській Духовній Академії. У цей період повністю сформувався світогляд Ю. Сіцінського, як українського патріота, за що і поплатився...

Перші переслідування розпочались у 1908 р., коли у газеті “Киевлянин” діяльність Ю. Сіцінського була охарактеризована як небезпечна. У листі до М. Грушевського він писав (18 листопада 1909 р.): “Літом [1909 р.] та з початку ученого року в мене була така халепа з начальством: мало не прийшлося зовсім zostавити посаду законовчителя в Кам’янецькім технічній училищу. Хотіли розправитись зо мною і з(а) “Просвіту” і за все, але мене обстав наш архієрей Серафим (хоть він і не прихильний до українства та за мене постояв), от я і zostався поки на тій посаді, що і раніше. Але прийшлося пережити не мало тяжких хвилин. Бог милостив! Тяжкі тепер обставини життя педагогів. Хтів кидати Кам’янець и все, та жаль було кинути музей, бо нема на кого його zostавити”⁹. Тому на цей час громадська та наукова діяльність Ю. Сіцінського спадає. Однак він не припиняє займатись Кам’янецькім музеєм.

Найбільше клопотів у цьому напрямку завдала Перша світова війна та революційні події в Україні. Музей пережив три евакуації і саме завдяки Ю. Сіцінському всі експонати були збережені. Його подвижницька праця і отримує належну оцінку. 17 лютого 1915 р. обирається членом-кореспондентом Імператорського Московського Археологічного Товариства, нагороджується орденами Св. Анни 2-го ступеню та Св. Володимира 3-го ступеню. Окрім цього,

⁹ Центральний державний історичний архів України. – Ф. 1235: Особистий фонд М. Грушевського. – Оп. 1. – Спр. 746. – Арк. 142–144.

15 жовтня 1916 р. постановою Св. Синоду Юхим призначається Єпархіальним наглядачем Церковно-Парафіяльних шкіл Подільської губернії (перебував на посаді до 1917 р.)¹⁰.

З відкриттям у Кам'янці-Подільському університету, 22 жовтня 1918 р., Ю. Сіцінський (ще з липня на запрошення Івана Огієнка став настоятелем Університетської церкви) призначається на посаду приват-доцента на кафедрі церковної археології. З цього часу розпочалася і викладацька діяльність. Протягом двох місяців він прочитав на історико-філологічному факультеті ряд лекцій, зокрема “Загальний огляд історії Поділля”, “Найдавніші сліди існування людини на Поділлі”, “Стародавні племена й народи на Поділлі”, “Побожжя і Пониззя за часів Галицького князівства”, “Болохівські князі і Болоховська земля”, “Князі Коріатовичі й заснування міста Кам'янця”. У наступному році Ю. Сіцінський читає курс з історії українського мистецтва. З 27 серпня 1919 р. Рада професорів Університету обирає його головою бібліотечної комісії. Одночасно він упорядковує нумізматичну колекцію Кабінету Мистецтв¹¹.

З остаточним утвердженням советської влади в Україні і Кам'янці-Подільському зокрема, Університет реорганізується спочатку в Інститут теоретичних наук (ІТЕН, з 2 лютого 1921 р.), а з 26 лютого 1921 р. – в Інститут Народної Освіти (ІНО) та Сільсько-Господарський Інститут (СГІ)¹². Саме в ІНО професор Ю. Сіцінський продовжив свою викладацьку практику та завідування кабінетом мистецтвознавства. Однак ненадовго ...

¹⁰ ДАХмО. – Ф. Р.-302. – Оп. 2. – Спр. 444. – Арк. 16.

¹¹ Завальнюк О. Історія Кам'янець-Подільського державного університету в іменах (1918 – 1921 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 301.

¹² Завальнюк О., Комарніцький О. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918 – 2009 рр.): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 16–17.

25 березня 1921 р. Юхима заарештовують за підозрою в контрреволюційній діяльності. “Його звинуватили у зв’язках з сином Володимиром, котрий тоді був у Чехії, а що він українець – дядько не ховав – до якоїсь партії він не належав”, – так згадує племінниця Є. Монастирська¹³. З-під арешту Юхима звільнили 24 червня, але повернувшись додому, він застав жахливу картину: все його майно було конфісковане. Цю страшну звістку не витримала дружина Маня, яку від пережитого горя розбив параліч і вона вже до самої смерті, яка сталася 30 травня 1923 р., не піднялась з ліжка. Як каже народне прислів’я: “Одна біда не ходить”. Так і сталося у подальшій долі Ю. Сіцінського. 7 жовтня 1922 р. за розпорядженням Вінницького Губернського “Политпросвета” його звільняють від завідування Кам’янецьким музеєм, “позаяк священнослужитель не може завідувати радянською установою”¹⁴. 27 жовтня того ж року його усунуто від викладацької роботи¹⁵. Лише у травні-червні 1923 р. Кам’янецький повітовий освітній комітет призначив його науковим співробітником музею¹⁶. На цій посаді працював до 30 грудня 1924¹⁷.

З цього часу він перебував у невизначеному стані, але залишався при музеї на посаді вченого охоронця музею до

¹³ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 21.

¹⁴ ДАХМО. – Ф. Р-302: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 2. – Спр. 444. – Арк. 39; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі. – ЦДАВО України). – Ф.166. – Оп. 2. – Спр. 1158. – Арк. 18–18 зв.

¹⁵ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 21; ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1158. – Арк. 18–18 зв.

¹⁶ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 21.

¹⁷ Кам’янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. – №К. док. п/п. 4394 КВ–44855. Трудовий список Сіцінського.

26 серпня 1929 р., тобто до другого арешту¹⁸. Не маючи достатніх коштів щоб прогодувати сім'ю, Ю. Сіцінський продає свій будинок, який побудував на кошти, отримані від Міської Думи в 1895 р. за книгу “Город Каменец-Подольский. Историческое описание”. Залишає за собою лише флігель, де в одній із кімнат проживав зі своєю дочкою Тетяною. В інших кімнатах мешкали інші працівники музею. З однією із них – Оленою Купріянівною Перцель – пізніше він одружився (вінчання відбулось 1 листопада 1926 р. у Миколаївській (вірменській) церкві¹⁹).

Незважаючи на складні обставини життя, Ю. Сіцінський не припинив наукової діяльності. В кінці 1920 року він став членом новоутвореного “Кам'янець-Подільського Комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи” (Камподкост). Трохи пізніше, з 1925 р., Ю. Сіцінський став членом Президії (заст. Голови) “Кам'янець-Подільського Наукового при Всеукраїнській Академії Наук Товариства”²⁰. Активно продовжує археологічні дослідження і здійснює наукові доповіді за їх результатами.

Саме в цей період Ю. Сіцінський приймає можливо одне із найболючіших для себе рішень: він відмовляється від “служіння культу”. Ось як він сам про це писав 11 вересня 1928 р. в газеті “Червоний кордон”: “Я бувший служник релігійного культу ще з 1922 р., коли я був викладачем ІНО, залишив службу при церкві, з того часу й досі ніякої участі в церковних справах не брав, займався тільки науковою працею, був і досі состою службовцем, і таким чином я, фактично зрікся духовного сану. Але деякі і досі вважають мене службовцем культу, то цим я заявляю суспільству те, що я вже фактично

¹⁸ Там само.

¹⁹ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 7.

²⁰ Україна. – 1926. – Кн. 1. – С. 177.

заявив, що я не служник культу і надалі маю намір займатися тільки науковою працею, як службовець УССР”²¹.

Цей крок Ю. Сіцінського викликав і викликає неоднозначну оцінку і тоді, і тепер. Справді, після повного утвердження советської влади, Ю. Сіцінський не служив у церкві. Однак, спочатку арешт, конфіскація майна, смерть дружини, проблема з роботою і боротьба за виживання у “безбожному суспільстві”... Крім цього, будучи активним прибічником утворення Української автокефальної православної Церкви, Ю. Сіцінський не міг змиритися з її ліквідацією. То чи можна за таких обставин трактувати слова Ю. Сіцінського як відречення від Бога, чи це був свідомий крок українського патріота, у якого не було бажання повертатися у лоно Російської Церкви? Крім цього, із слів Юхима, ми дізнаємось лише про те, що він просто “зрікся духовного сану”, тобто перестав бути священиком. Проте навіть це не врятувало вченого від повторного арешту.

Повне припинення політики українізації торкнулося й Кам’янця-Подільського. 26 серпня 1929 р. були заарештовані викладачі СГІ, а також Ю. Сіцінський²². Звинувачення: “контрреволюційна петлюрівська діяльність і агітація”. Йому навіть приписали участь у неіснуючій Спілці визволення України. Проте, пробувши під арештом 8 місяців, за розпорядженням Київського ГПУ Ю. Сіцінського звільнили, але справу не закрили до закінчення процесу над “СВУ”²³.

По звільненню колишній підслідчий залишився без засобів для існування, тому змушений був клопотатися про на-

²¹ ДАХмО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 39.

²² ДАХмО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп.1. – Спр.38. – Арк. 38.

²³ Архів Управління Служби Безпеки України у Хмельницькій області. – Слідча справа П-15162. – Арк. 28.

рахування пенсії. Чи вдалося йому це зробити точно не відомо. Мабуть ні, оскільки почав шукати роботу за межами Кам'янця. Водночас продовжував писати історичні розвідки. Зокрема, 28 серпня 1930 р. закінчив працю над рукописом “40 літ культурної роботи” (з приводу 40-річчя Кам'янецького історико-археологічного музею) на 58 аркушах²⁴.

В 1931 р. Ю. Сіцінський виїхав до Києва, де 1 травня влаштувався на роботу у Всеукраїнське музейне містечко, яке функціонувало при Держаному культурному історичному заповіднику, на посаду наукового працівника 1-ї категорії²⁵. Проте вже 2 серпня 1933 р. був звільнений²⁶. Мабуть, головною причиною цього стала хвороба ніг (ходити на роботу йому допомагала дружина). Ця ситуація змусила сім'ю Сіцінських задуматись над поверненням до Кам'янця. Але влада у рідному місті не бажала бачити того, хто все своє життя присвятив йому. Згідно рішення Кам'янець-Подільського народного суду від 31 липня 1933 р. в Сіцінських вилучили флігель із по життєвим залишенням кутової кімнати в 16 кв. м²⁷. Ю. Сіцінський, будучи ще у Києві, намагався через особисте листування вплинути на ситуацію, але все було марно. Рішення суду було підтверджено постановою міськради²⁸. Йому також відмовили у нарахуванні персональної пенсії²⁹.

²⁴ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 34.

²⁵ Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник. №К. док. п/п. 4394 KB–44855. Трудовий список Сіцінського.

²⁶ Там само.

²⁷ Національний історико – архітектурний заповідник “Кам'янець”. Фонди. – Справа №1464. Домоволодіння Сецинского. – Арк. 59.

²⁸ 19. V. 1934 р. Довідка (копія). Видана Кам'янець-Подільським Відд(ілом) М(іської) Р(ади) г-ну Сицінському Е. Й. в тому, що Постановою Суду з 31 липня (19)33 р. № 1464 вилучено у його флігель та сарай по вул. Петровського № 62 та відповідно до постанови Президії М(іської) Р(ади) з 17. X. (19)33 р. № 18 передано у безкоштовне пожи-

Ю. Сіцінського з дружиною переселили на Підзамче у будинок Юлії Антонівни Ундерко. Саме тут, сплачуючи за одну кімнату, він доживав останні дні. Звертає увагу на себе характер процесу переселення. Ось як про це згадувала племінниця Юхима, Євгенія Монастирська:

“Раптом дядько бачить через вікно, що у двір заїжджає грузова автомашина. Він (тобто дядько – *упорядн.*) виходить у двір. Вручають ордер на перевезення його на Підзамче. Дядько просить цих людей забирати не всю бібліотеку. Він відбирає більш цінне: свої праці, альбоми, просить цих людей, що прибули, що він сам відвезе частину бібліотеки, але ніхто його не слухає. І от стали жбурляти книги, як дрова на автомашину. Автомашина виявилась замалою для такої великої бібліотеки, яка була у дядька, навалили до верху, дорогою губили книги. Були загублені альбоми (найцінніші для дядька) та книги. Дядько давав у газету об’яву – хто знайде, принести йому за винагороду. Але ніхто нічого не приніс. Це зовсім приголомшило дядька. Так жакливо повелися з ним, навіть не попередили. Коли я прийшла до дядька на Підзамче і ми носили (книги – *упорядн.*) у повітку, де звалена була вся [його] бібліотека, то я жакнулася того, що побачила. Це (була – *упорядн.*) величезна купа порваних, пошарпаних книг”³⁰.

Останній рік життя Ю. Сіцінський був прикутий до ліжка: далася в знаки хвороба ніг. Його доглядала дружина –

тьове користування гр-ці Шуляк Акуліні Петр(івні) зі звільненням також від будь-яких податків (Національний історико-архітектурний заповідник “Кам’янець”. – Фонди. – Спр. № 114/1046. Домоволодіння Сецинського. – Арк. 60).

²⁹ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 38; ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 31. – Арк. 37.

³⁰ ДАХМО. – Ф. 3333: Фонд Ю. Сіцінського. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 21.

Олена Купріянівна. Він помер 8 грудня 1937 р. і був похований на Русько-фольварецькому кладовищі. Так закінчив земний шлях Великий дослідник Подільської землі – Юхим Сіцінський.

Найбільшим творчим задумом Ю. Сіцінського було написання 5-ти томної монографії “Нариси з історії Поділля”. За його життя у 1927 р. у Вінниці був надрукований лише 1-й том і оголошено, що незабаром вийде 2-й. Однак доля вирішила інакше: інші томи так і не побачили світ. Лише у 2000 р. Ольга Пламеницька надрукувала частину 3-го тому “Стародавні племена й народи на Поділлі за історичних часів перед заснуванням Київської держави”, який зберігався в особовому фонді Ю. Сіцінського (№ 3333. – Оп. 1. – Спр. 31)³¹. Доля інших томів донедавна була невідома.

Останній, п'ятий, том мав умовну назву “Поділля під владою Литви” і дотепер вважався втраченим. Проте нещодавно потрапив з приватної колекції одного із кам'янчан до Історико-культурологічного Подільського братства. Як він опинився у руках колекціонера, достеменно не відомо. Очевидно, під час варварського виселення Ю. Сіцінського на Підзамче цей рукопис (а також 4-й том “Пониззя та Побужжя за часів Київського та Галицького князівства”, який зараз також зберігається у фондах братства) підібрав хтось із кам'янчан і, передаючи з рук у руки, зберіг до наших днів.

Ця праця є творінням пера Ю. Сіцінського. Вона являє собою зшиток паперу різних розмірів із загальною кількістю 107 аркушів. Текст написано особистою рукою автора. За

³¹ Сіцінський Є. Стародавні племена й народи на Поділлі за історичних часів перед заснуванням Київської держави / Пламеницька О. Цінна розвідка з наукової спадщини Є. Сіцінського // Пам'ятки України: історія та культура. – Ч. 3–4 (128–129). – 2000. – С. 46–57.

змістом – це історія Подільського князівства із середини XIV ст. і до 1434 р. Наразі невідомо коли саме був написаний текст. Можемо лише стверджувати, що він постав після 1928 р., оскільки саме в цьому році вийшла праця В. Розова “Українські грамоти XIV в. і першої половини XV в.” та монографія Ю. Сіцінського “Оборонні замки Західного Поділля”, на які покликається автор, і вони є останніми у хронологічному списку використаної наукової літератури.

У публікації рукописний текст подається повністю в авторській редакції з необхідним сучасним науковим коментарем. У круглих дужках розкрито скорочення, зроблені Ю. Сіцінським, а у квадратних – власне доповнення змісту тексту. Крім цього, посилання здійснювались двома типами цифр: арабські – посилання власне Ю. Сіцінського, а латинські – наші. Рукопис умовно поділено на три частини відповідно до логіки викладу матеріалу, а кожна з них на підчастини згідно із підкресленням Ю. Сіцінського.

Публікувати текст, який тобі не належить і нікому не відомий, завжди важко. Проте тільки так відбувається процес нового народження минулого...

Частина 1. Князі Коріятовичі

Про організаторів культурно-політичного життя Поділля другої половини XIV ст., князів Коріятовичів¹, маємо небагато історичних відомостей; причому деякі відомості суперечливі й запутані.

Батько цих Подільських князів Коріят^{II} – був братом Великого князя Литовського Ольгерда^{III} й держав Новгород (Новогрудок) Литовський^{IV}. Він, певне, був християнської православної віри й мав християнське ім'я Михаїл. У нього було чотири сина. Західно – руська літопись перераховує їх в такому порядку: Юрій, Александр, Константин і Федір. Оці сини Коріята й стали Подільськими князями.

[1.1.] Юрій Коріятович^V був, здається, старшим братом, бо його ім'я стоїть першим в літописнім списку й його діяльність торкається головним чином столиці Подільського князівства – Кам'янця^{IV}. В другій умові Казіміра^{VII} з литовськими князями, 1366 року^{VIII} згадується з польського боку, крім Юрія Наримунтовича Белзького, ще “другий Юрій та Александр”.

Юрій перший раз згадується в історичному документі 1349 р.^{IX}, в умові Литовських князів з Польським королем Казіміром. Деякі історики запевняють, що то були Князі Коріятовичі й гадають, що певне Юрій Коріятович володів якоюсь землею на Волині, або Червоній Русі, за які тоді йшла боротьба між Польським королем та Литовськими князями, і через те мусів увійти в якісь обов'язки щодо Польського короля.

Про діяльність на Поділлі Юрія Коріятовича мало що відомо. Ми маємо тільки одну грамоту Юрія, видану ним разом з братом Олександром місту Кам'янцю 1374 р.

Грамота князей Юрія и Александра Коріятовичей місту Кам'янцю. 7 січня 1374 р.

Князь Юрій Коріятович разом зі своїм братом Александром дає ґрунти й права міщанам міста Кам'янця.

Грамота була написана на руській мові, але ні подлинної грамоти, ні руського текста її не збереглося, а тільки польський переклад пізнішого часу. Що грамота була на руській мові, найраніша офіційна вказівка відноситься до 1564 р. і в книзі люстрації Теревовельського замку значиться такий запис 1564 р.: “Rayce i mieszczanie Kamienieccy prawa Maydeburskiego...ukazali list stary Ruski Iurego Kmietowicza (очевидно помилка, – замість: Koriatowicza) kniazia Podolskiego i brata iego kniazia Alexandra na zasadzenie miasta KamieniECKIEGO tysiącznego trzechsetnego siedmdziesiątego czwartego, dobry list stary quatenus in usu”¹.

Грамота ця в польськiм перекладі видана в таких виданнях:

1) Матеріали до історії суспільно – політичних і економічних відносин західної України. Зібрав і видав Михайло Грушевський. Частина I. У Львові 1906 (Передрук з тт. LXIII, LIV и LXIX Записок Наукового Тов(ариства) ім. Шевченка), док. №II, ст. 2–3. Текст виданий по виписі “з ревізії прав 1564 р.” – Литовська Метрика Москво(ського) арх(іва) міністерства Справедливості^x, IV. В. кн.17, с. 44. По тій виписі грамота не повна: нема початку и кінця. Грушевський зазначає дату грамоти: 7 січня, треба “лютий” розуміти, як “січень”.

¹ Книга Київ(ського) Центр(ального) Архіву №4562, fol 690; Молчановський, 206 (Тут і далі такий варіант посилання Ю. Сіцінський робить на працю: Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. (Преимущественно по летописям). – К., 1887. – *упорядн.*).

2) Podole, Wolyń, Ukraina – obrazy miejsc i czasów”, przez Alexandra Przezdzieckiego”. Tom pierwszy, Wilno, 1841 р., ст. 140–143. Грамота надрукована по двом редакціям: по випісі 1564 р. в підтвердженню короля Станіслава Августа 1780 р. і по випісі з якихось “книг Коріятовичів”, що зберігалася колись в Кам’янецькій магістраті. В тій останній редакції грамота має початок, з зазначенням імені князя й кінець з показанням свідків. Передруковано в книжці Сементовського: “Каменець – Подольській” ст. 41–42.

3) “Очерк известій о Подольской земле до 1434 года”. Н. Молчановського, ст. 206–209. Тут надрукована сводка грамоти по випісі 1564 р. з Коронної Метрики и копії, що збереглася в Кам’янецькій магістраті.

4) “Каменецкій Свято – Троицкій первокласный монастырь” Д. Синицького, Каменец – Под(ольский), 1868, ст. 54–56. Тут надрукована грамота по копії, завіреній президентом Кам’янця Аслановичем, але не зазначено де та копія збереглася. В тій копії є якісь нісенітници: грамота дається якомусь місту Саткам.

Треба визначити, що такий текст грамоти 1374 р. внесено в двох королевських грамотах: Августа III – 1735 р., 17/VI и Станіслава Августа 1765 р., 29/V. Ці грамоти на пергаміні, зберігаються в Кам’янецькому Іст(орико) – Арх(еологічному) музеї. Дата грамоти в різних виданнях зазначена різна: 7 ноября, 7 листопада, 7 лютого. Цю різницю дат проф(есор) Грушевський спростовує так: 7 січня, в день Св(ятого) Іоанна Хрестителя.

З виданих текстів виявляється дві редакції польського перекладу грамоти 1374 (р.): одна редакція давніша, видана повністю 1564 р., и друга пізніша, по випісах XVIII (ст.)².

Поміщаємо тут польський переклад по більш правильній випісці, виданій проф(есором) М. Грушевським.

Грамота 1374 р. по виписі з коронної Метрики 1564 р. з доповненням по Редакції Кам'янецькій кінця XVIII в.³

“Stanislaus Augustus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithvaniae, Russiae, Mazoviae, Samogitiae, Kijoviae, Volhyniae, Podoliae, Podlachiae, Livoniae, Smolensciae, Severiae et Czernigoviae. Significamus praesentibus literis Nostris, quorum interest, universis et singulis reperiri in archivio Metrices regni librum vulgo intitulum: fransumpta literarum Palatinatus Podoliae in conventu Regni generali anno 1564 Varsaviae celebrato per incolas ejusdem Palatinatus productarum, in eoque contineri sub die nona februarii, folio 44, privilegium a civibus Camenecensibus exhibitum tenoris sequentis:

[Камен(ецька) редакція): W imie Ojca i Syna i Ducha Świętego Amen. Mi Kniaź Jorgiey Kuriatowicz Bożą miłością Kniaź y Hospodar Podolskiej ziemie, z bratem swoim Kniazem Alexandrem, czyniemy wiadomo swoim listem, y to będzie wiadomo każdemu]^{XI} kto na ten list wejzzy [Кам('янецька) ред(акція): ропатрзу], iz есмы [Кам('янецька) ред(акція): зеśmy] przyzwali k sobie mieszczаны do Camienieczkiego miasta a daliśmy wolą na dwadzieścia lat [Кам('янецька) ред(акція): на 24 lata] a dwieście [Кам('янецька) ред(акція): 204] lanów dalismy ku miastu a między Muxą a Bagowiezą od Tarnawskiej drogi lasz od Korowi ziemie the asz do Dniestru daliśmy k miastu tam im łany wymierzy [Кам('янецька) ред(акція): niemierząc], y daliśmy rzeki brzeg

² Пізніша редакція не зовсім певна; тут є деякі зміни на користь міста. Так, зпочатку замість тексту 1-ої редакції: ze my przyszwaly k szobie mieczani do Camienieczkiego miasta, в 2-ій редакції якась нісенітниця: ze my przyvalili k sobie miasto Satki do Kamiensa Miasta; в 1-ій ред(акції) dalismy Vol na 20 lata, в 2-й: на 24 lata; в 1-й ред(акції): dalismy lanow 200, а в 2-й – 204; в 1-й ред(акції): dalismy wimierzicz, в 2 – й ред(акції) nie mierzac; в 1-й ред(акції) do xiezich niw, в 2-й ред(акції) do kniezech win; в 1-й ред(акції) miessiac lutego, в 2-й ред(акції) miesi ca nowembra.

³ Молчановський, 207–209.

Nistru od ujścia Muxe aż do ujścia Bakowice. A jeszcze krom tego daliśmy k miastu pastwy wygon od miejskiej krynice do Muxe a Muxą dołem do xiężich nizo [niw? Кам(’янецька) ред(акція): win]. A kiedy wołą wysiedzą mieszczanie, maja dawać od lanów po dwadzieścia groszy szerokich płatu. A sądzic się im przed swem prawem, przed swemi rajcami, a wojewodzie nie treba sie w to wstepowac nic. Jesli będzie który bojarrin albo służebnik niazi^{XII} albo ziemianin uczyni krózą winę w mieście, y z tej winy dostoiem będzie śmierci mieszczanow niekarząc go w książece karanie na zamek, niechajże sam kniaz karze swoje ludze. Jeśli będzie kniaz zemianin albo dworzanin miec będą sąd z mieszczaninem, tedy sądzić wojewodze z wojtem, i będzeli winował kniaz dworzanin albo ziemianin, niechajże wojewoda bierze winę na kniazic ludziach, a jeśli będzie mieszczanin winował, tedy wojt winę wezmie. A cokolwiek win będzie wszistkich, przyidzie wojtowi trzecia część winy, a dwie części winy to kniaz daie ku miastu na pomoc. A jatki sukenne i kramne i szewcze i chlebne, rzeźnicze i łasnją to kniaz odpuscił k miastu, co przyidzie kolwiek pieniędzy z tego, to miastu należeć ma. Mieszczanom mocnić miasto dla siebie; jesli by mieszczanie nie chcieli budować miasta temi pieniędzmi, tedy te pieniądze od mieszczan zaś mają byc dane kniazowi w skarb. A cokolwiek się stanie po grzechu, czego Boze niedai, aż który czlowiek Bozym przepuszczeniem umrze i z domem wszystek i z zoną, wojtowi i mieszczanom dzierzec ten dom rok i sześć niedziel a nic z tego domu nie ruszać aż się najdzie przyrodni jakis jego plemienia. Zaten rok i za sześć niedziel jesli się nie najdzie nikt jego pokolenia, tedy ten dom dać kniazui, to na jego woli będzie, kogo zechce, tego w ten dom posadzi. A wysiedziawszy wołą dwadzieścia [Кам(’янецька) ред(акція): 24] lat, mieszczanie mają dawać płat, a wójt i mieszczanie mają mnie kniazui sprzyjać i byc sprawedliwemi i wiernemi, a z wojewoda i boiary i z dworzany być z nami wespol przy złym i przy dobrym, i mają być pomocnicy i wczynkiem i słowem i przyjaźnią i mocą i radą bez wszelakiej chitrości. [Кам(’янецька)

ред(акція): A na to zapisaliśmy свои list i pieczęć zawiesili swego xięstwa. Swiatkowie na to Kamieniecki wojewoda Ostaphy Matwy Malentowic i z bratem swoim Siemionem, Hrinko Czer(wo?)nogrodzki wojewoda, Olesko Smotrycki wojewoda, Olesko Holodowic, Wasko Kobiak]. Pisan ten list na samku w Kamiencu 1374 od Bożeho Narodzenia miesiacza Lutego 7 dnia w dzien S. Jana Krzciela [Кам(’янецька) ред(акція): A pisan list w zamku Kamieni-eckim roku 1374 po Bożim Narodzeniu miesiacza Nowembra siódmego dnia na Świętego Jana Krzciela. Ręko Suprona Pisara Kniazieho]. Jacobus Chacziński consul Camenensis accepit literas superius scriptas. – Anod ejusmodi Priwilegium pront in praefato libro continetur, Nos rescribi et parti requirenti authentice extradi permisimus. In quarum fidem siggilum Regni praesentis est appresum. Datum Varsaviae decimal octava mensis Novembris anno Domini millesimo septingentesimo octuagesimo, Regni vero Nostri decimo septimo. Antonius Okęcki E(piscopus) P(oznaneusis) S(upremus) R(egni) Canc(ellarius)”.

Реставрируємо текст грамоти так, по – українськи:

“Во им’я Отця й Сина й Святого Духа, аминь^{XIII}”.

Ми, князь Юрий Коріятович, Божою милост’ю князь і господар Подольської землі, з братом своїм князем Олександром, чинимо відомо своїм (цим)^{XIV} листом, і тоє (най) буде відомо кождому, хто на той лист гляне, що ми призвали до себе міщан до міста Кам’янця і далисьмо (їм) волю на 20 літ і 200 ланів дали до міста, між Мукшою^{XV} й Баговицею^{XVI} від Тарнавської дороги, ліс Откоров⁴, землі ті, аж до Дністра далисьмо місту та їм лани виміряти, і дали ми берег ріки

⁴ Це місце в виданих текстах так читається: lasz od korowi, але треба читати: “ліс Откоров”, або “Откоровий”. Урочище, або ліс Откоров, Вікторов, Откоровий находився в XV ст. на границі земель сіл Боришковець і Кульчівець, коло заселення Кам’янецького руського війта Кирика, чи Киріака. Назву «Откорів ліс» здибаєм в акті 1512 р., де перераховуються ліси, в околицях Кам’янця, на які кам’янецькі міщане заявили свої права

Дністра від устя Мукши аж до устя Баговиці, і ще, крім того, далисьмо місту (для) пасовиська вигін од мійської криниці до Мукши, а Мукшою долом до Княжих нив. А коли волю виседять міщане, мають давати від ланів по 20 широких грошей⁵ плати. А судитися їм по своїм правам перед своїми райцями, а воєводі не треба в те втручатися. А як трапиться, (що) якийсь боярин, або служебник княжий, або землянин учинить якусь вину в місті і через ту вину достоїн буде сметри, то міщанам не карати його именем князя (на замок), нехай сам князь карає своїх людей. Коли буде княжий землянин, або дворянин мати суд з міщанином, тоді судити воєводі з війтом. Як буде винен княжий дворянин чи землянин, нехай воєвода бере вину (штраф) з княжих людей, а як буде винен міщанин, тоді війт най возьме вину. А скільки буде всіх вин, пійде войтові третя частина вин, а дві частини вин князь дає місту на поміч. А ятки суконні, крамні, шевські, хлібні, різничі и лазню князь віддає місту: скільки буде прибутку з того, те місту має належати, щоби міщанам зміцнити місто для себе. А як би міщане не захотіли підкріпляти (укріпляти – *упорядн.*) місто на ті гроші, тоді ті гроші від міщан мають бути віддані князеві в скарб. А як би сталося, на жаль, чого най Бог боронить, що якийсь чоловік, з Божого попущення, вмер зо всіма в домі і женою, тоді війтові і міщанам держати той дім рік і шість неділь і нічого з того дому не рухати, бо, може, знайдеться якась його рідня; а як за рік і шість

вільного в'їзда. В 1539 р. власник села Боришковець Андрей Бонк веде судові тяжби з містом за ліс Откорів або Окорів (Сецинській, Каменецкій уездъ, 110). І тепер існує ліс Віткорів на схід від Кам'янця між селами Оленівкою, Кульчівцями і Боришківцями (сучасні села з однойменними назвами Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. – *упорядн.*). По давним розграніченням цей ліс Віткорів належав до ґрунтів села Боришковець (див план... в музею).

⁵ хієзич, кнієзич – княжих, або, може ксенжих, священицьких, попових нив.

неділь не знайдеться з його рідні (нікого – *упорядн.*), тоді той дім дати князеві, і тоді від волі його буде залежати – кого захоче, того й посадить в той дім. А міщани, висидівши волю 20 літ, мають давати плату. А вїйт і міщане мають мені, князеві, сприяти, бути справедливими и вірними, а з воєводою, боярами і дворянами мають бути разом, в одності при злих і добрих (обставинах) і мають бути помішниками й ділом й словом, і приязн'ю и міццю и порадою, без всякої хитрости.

Писаний той лист в замку, в Кам'янці, 1374 року від Божого народження місяця січня 7 – го дня, в день св. Іоанна Хрестителя. А на то, записалисьмо свій лист і печать привісили свого князівства. Свідки на то були: Кам'янецький воєвода Остафій Матвій Малентович з братом своїм Семеном, Гринко Червоногородський воєвода, Олеско Смотрицький воєвода, Олеско Голодович, Васко Кобяк. Рукою Супрона, княжого писаря. Яков Хочинський. Радца Кам'янецький, одержав вищезазначену грамоту”.

Грамота Юрія Коріятовича Кам'янцю показує, що кн(язі) Коріятовичі були не тільки верховними воєначальниками й захисниками зайнятої їми землі, але й упорядниками цієї країни.

Кн(язь) Юрій разом зі своїм братом Александром, як звичайно тоді робили для приваблення поселенців, дає міщанам землі 200 ланів, звільняє міщан на 20 років від всяких повинностей за даровану землю; дає їм право самоврядування – судитися перед своїм вїйтом й радниками, встановляє межі княжої и магістратської юрисдикції, віддає місту прибутки з торгових і промислових яток, за що міщане повинні були укріпляти місто; при кінці (в)становляє порядок розпорядження так зв(аним) вимороченим майном.

В даруванні місту Кам'янцю самоврядування в юридичних формах цього дарування історики бачать запозичення з німецького, т. зв. магдебурзького права, яке в ті часи запро-

ваджували польські королі в Червоній Русі. Але дійсне магдебурзьке право надано було Кам'янцю пізніше: в 1432 р. була видана Кам'янецькому войту грамота, що підтверджувала, німецьке чи магдебурське право⁶.

Оця грамота, якою місту Кам'янцю було дано землі між річками Мукшою і Баговицею, аж до Дністра, породила безконечні суперечки и судові процеси міста з сусідніми землевласниками, що захвачували мійські ґрунти. Справа ця почалася в XVI ст., велася на протязі XVI – XVII ст., потім відновилася після турецької окупації, тягнулася на протязі XVIII ст., і перейшла в Російські суди XIX століття, і остаточно не була закінчена до останніх довоєнних часів.

Так от тільки відома одна вищезазначена грамота князя Юрія Коріятовича.

Им'я цього князя згадується в грамоті, виданій братом його Олександром в 1375 р. Смотрицьким^{XVII} доминиканам; в тій грамоті сказано: “што ж былъ брать нашъ князь Юрій Коріятович приданъ млинь къ церкви къ Матци Божій у Смотричи, то и мы, князь Александро, подтврживаемъ того своїмъ листомъ” (про цю грамоту див. нище, коли буде мова про Олександра Коріятовича).

Певне тоді, коли Олександр К(оріятови)-ч видавав ту грамоту, Юрія К(оріятови)-ча вже не було в живих.

Юрій Коріятович напевне заселив і укріпив місто Кам'янець. Він певне збудував Кам'янецький замок: грамота 1374 р. видана була в Кам'янецькому замку. В цьому своїому замку він, з братом Олександром, збудував православну церкву Покрови Пресвятої Богородиці. Про цю замкову церкву говорить опись замка 1494 р., що вона була десь в середині старого (камінного) замку і в ній “кожну неділю

⁶ Молчановський, 213.

(воскресний день) відбувалася служба Божа по руському, або грецькому обряду”⁷.

Та церква існувала до 1672 року, а в цім році один православний кам’янецьчанин “шляхетний” Михайло Маскевич, регент (завідувач) бродської Кам’янецької канцелярії, заду-мав, за поміччю братства тої церкви, збудувати нову, камінну церкву замість існуючої тоді старої дерев’яної церкви. На цю перебудову церкви Маскевич одержав дозвіл від короля Ми-хайла^{XVIII}, який видав про це грамоту на пергаменті (перехо-вувалася в церкві Львівської митрополічної капитули)⁸. В тій грамоті говориться, що Кам’ян[ецька] замкова церква “була збудована блаженної пам’яті князями Александром и Юрієм Коріятовичами, дідичами й фундаторами міста Кам’янця, де в тамошньому замку, в тій же церкві, зпочива-ють їх останки”.

Що в кам’янецькому замку була дерев’яна Покровська церква, побудована кн(язями) Коріятовичами, і що в тій церкві поховані фундатори церкви, згадує Київ(ський) митр[ополит] Петро Могила^{XIX} в своїх “Записках”⁹. А Петро Могила міг знати коли, навіть бути в ньому, бо в 1621 р. він молодим юнаком (24 р.) приймав участь в бою під Хотин-ом^{XX}, [Брат...]^{XXI} Петра Могили Константин Могила син[...], що володів на Поділлю селом Устям^{XXII}, а сестра його Марія, що була замужем за Ст(аніславом) Потоцьким, довго жили в Каменці.

⁷ “Опись Подільських замків 1494 року” видано проф(есором) Гру-шевським (в) “Записках Наукового товариства ім. Шевченка” у Львові Т. VII, 1895 р. кн. 3-я.

⁸ Сводная Галицко – русская летопись съ 1600 по 1700 годъ, составиль А. С. Петрушевич, Львов, 1874., ст. 618; Літер(атурний) сборникъ изд(ан) Галицко – рускою мат(рицею) 1872 и 1873.

⁹ Архивъ Ю(го) – З(ападной) Росіи, ч. I, т. VII, ст.103.

Деякі польські письменники вказують, що кн(язь) Юрій і інші Коріятовичі були прихильні до католицтва і навіть були католиками: вказують на те, що Юрій дав Смотрицьким доминиканам млин; кажуть, що він збудував в Кам'янці костел Св. Петра и Павла¹⁰ і що Юрій и Ал(ександр) поховані в Смот(рицькому) дом(ініканському) костьолі. Але, як буде видно даліше, ці звістки зовсім не певні.

В місцевих архівних документах є ще певні вказівки, що кн(язь) Юрій К(оріятович) дав Кам'янецькій Воскресенській церкві на Руських Фільварках землю, коло міських ланів¹¹.

На початку ХІХ ст. (1805р.) настоятель Кам'янецького монастиря архімандрит Даниїл намагався через суд доказати, що Кам'янецькому монастиреві Юрій Коріятович дав землю, десь коло Руських Фільварків, в розбігу більш як 60 десят(ин) з 20-ма дворами крестьян; що таке надання кн(язь) Юрій підтвердив ніби привілеگیєю, даною Кам'янецькому магистрату, що та привілегія зберегалася в тім монастиреві в 1805 р., и що та земля, ще від часів Коріятовичів називалась “Черничим полем”. Але суд не визнав домагань настоятеля монастиря. Такої привілегії не було в монастирі. Певне арх(имандрит) Даниїл мав на увазі грамоту кн(язя) Юрія 1374 р. місту Кам'янцю. Але там нема нічого про надання землі яійсь церкві або монастирю; правда в тій грамоті говориться, що мійські землі на річці Мукші йдуть з полями до княжих чи ксенжих (xięzich) нив – це слово можна розуміти, як ксенжих, “священицьких”, попівських нив.

¹⁰ Под(ольськіе) Губ(ернськіе) Вед(омости), 1838 р., №9; цит. у Сімашкевича Р(имо)-катол. в Подолі, 17.

¹¹ Синицький в його праці “Каменецкій Свято – Троицкій перwokлассный монастирь” Каменец – Под(ольский), 1868, ст. 3.

Може це були ниви, якими користувались священники. Але, як відомо, в Кам'янці не було монастиря або чернців до XVIII ст. Назва “Чернече поле” дійсно існувала на початку XIX ст. і пізніше. Певне то було поле, що належало до Воскресенської церкви на Руських Фільварках, яка церква була у XVIII ст. в розпорядженні Кам'янецьких чернців-базиліян, від чого і повстала певне назва “Чернече поле”.

Відомо, що в 1452 р. Теодорик Буцацький, заставний держатель міста Кам'янця, надає Воскресенській церкві 10 дворів (ланів) з людьми. Чи не попутане надання Буцацького з грамотою Коріятовича?

Словом справа про надання Юрієм Коріятовичем землі Русько-фольварецької церкви не певна.

Про кінець життя Юрія К(оріатови)ча русько – литовський літопис розповідає так: “князя Юрія волохове взяли себе воєводою и там его окормили”, себ-то отруїли (по інших списках: “князя Юрія волохове убили”)¹².

Ця звістка літопису загадкова і дуже непевна, бо по молдавським літописним відомостям такого господаря в Молдавії не було, і деякі історики пробували з'ясувати відом(ост)і та висловлювали різні здогади. Так, деякі гадали, що князь Юрій Коріятович був запрошений на Молдавського воєводу партією православних бояр, ворожих до римо – католицизму, бо в ті часи, один з Молдавських воєвод прийняв католицизм і в Молдавії, навіть була утворена католицька єпархія. Але коли небезпека з боку католицизма стала безпідставною й передчасною, то волохи розв'язали це питання отрутою запрошеного князя¹³.

¹² П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(ето)п(исей), XVII, 82, 100, 171-390.

¹³ К. Stadnicki, Synowie Gedymina, nowe wyd., 153; Шараневич, Історія Гал–Волод. Руси, 228; Молчановський, 204.

Молдавський історик Ксенопол каже, що Юрій К(оріатов)-ч це воєвода Юга чи Юг, про якого історичні документи говорять при кінці XIVст., і цей історик робить здогад, що Юрій К(оріатович) прибув до Молдавії, щоби женитися на дочці воєводи Лацка Анастасії і після одержав в спадчину престол Молдавії¹⁴.

По іншим історичним звісткам Юрій К(оріатови)-ч вмер гвалтовно в 1377 р. яко претендент Молдавського трону¹⁵.

Але недавно опубліковані статті проф(есора) Букарештського університету П. Панаїтеску (Panaitescu), [який] рішуче заперечує, що Юрій Коріятович був господарем Молдавії, каже, що всі звістки, що з'явилися в історіографії про господарювання кн(язя) Юрія мильні.

Аргументація цього вченого відносно гаданого господарювання та смерть Юрія К(оріатови)-ча така:

Старовинний р(усько)-литовський літопис каже, Юрія К(оріатови)-ча волохи запросили на господаря, а потім отруїли, але ні один з молдавських літописів не згадує про господарювання Юрія. Правда є дві історичні відомости, що ніби підтверджують звістку р(усько)-литовського літопису. Перше – польська хроніка Стрийковського; цей автор мандрував по Молдавії в 1574–1575 р. і каже, що в Васлюї, в скельному монастирі в Молдавії, за Берладю, він бачив надгробок Юрія Коріятовича, отруєного в Сочаві його підданими¹⁶.

Але Стрийковський це видумав на підставі звістки р(усько)-литовського літопису, про який літопис він знав.

¹⁴ Бессарабія – іст(орическое) описаніє, Спб. 1892, прим. 141. Ксенопол.

¹⁵ N. Jorda Geschichte des rumänischen Volkes, Gotha, 1905, I, 284; II, 22, 534; F. Zapletal, Horjanska rotunda, Olomone, 4/22, ст. 59.

¹⁶ M. Strykowski, Kronika polska, litewska, ruska – Zbiór dziejopisow polskich, II, W-wa...(тут частина тексту втрачена, можливо 1746 р. – *упорядн.*)

Він взагалі говорить багато непевного в своїх подорожніх спогадах; напр(иклад) він пише, що бачив кості на місці бою турок з хрестоносцями в 1396 р. коло Рощука, а між тим цей бій був в іншому місці; також пише Стрийковський, що бачив в Волохів пам'ятник на місці бою господаря Волохів Бесараба з венгерським королем 1330 р., а між тим ця битва була зовсім в іншому місці. Взагалі можна вказати в Хроніці Стрийковського багато видумок, так, що не можна вірити йому відносно погребя Юрія Коріятовича.

Ніякий інший подорожник, ніякий історичний документ не знає про той надгробок.

Другу підставу оповідання р(усько)-литовського літопису, про господарювання і смерть кн(язя) Юрія в Молдавії хотів дати руминський історик Hasdeu. Він в 1860 р. опублікував привілей на славянській мові, даний ніби господарем Молдавії Юрієм Коріятовичем 3 іюня 1374 р. в Берладі боярину Якшу Літавору на село Владиці над Дністром. Проф(есор) Панаїтеску рішуче заявляє, що цей документ опублікований Гасдеу без сумніву фальшований. Таким визнають цей документ більшість руминських істориків. Оригінал того документу нігде не був відшуканий і можна думати, що автором того фальсифікату був самий історик, опубліковавши той документ, бо він був взагалі обвинувачений в справах фальшування документів.

Таким чином ті дві підтримки літописної звістки про господарювання і смерть Юрія Коріятовича в Молдавії [від]падають. Але чого в р(усько)-литовському літопису подано таку непевну звістку?

Проф(есор) Панаїтеску каже, що р(усько)-литовський літопис не є сучасним князюванню Коріятовичів пам'ятник[ом], а його склали в половині XV ст., і зложений він з двох жерел: з певних записів аналів і з народніх переказів, і звістка про господарювання Юрія Коріятовича в Молдавії якраз належить до народніх переказів, часто не певних.

На підставі всього сказаного проф(есор) Панаїтеску приходить до висновку, що Подільський князь Юрій Коріятович ніколи не був господарем Молдавії і він не міг бути похований в Молдавії¹⁷.

Де ж похований Юрій Коріятович?

Окольський, історик XVII ст. Домініканського ордену, каже, що Подільські князі Юрій та Олександр Коріятовичі поховані в бувшому Смотрицькому Домініканському кляшторі, як “видно з документів”, пише він¹⁸. Певне Окольський розуміє грамоту кн(язя) Олександра Коріятовича 1375 р., бо других документів нема ніяких, але, як буде видно з нище приводи мого тексту грамоти 1375 р., з тої грамоти нічого не можна виводити про те, де, власне, князь Юрій помер і був похований. Окольський взагалі в своїх працях помістив дуже багато непевних відомостей щодо історії Домінікан. По його відомостях виходить, що Коріятовичі з собою привели Домінікан з Новгород Литовського, що ці князі засновали домініканські кляштори в Кам’янці, в Смотричу, і в Червоногороді; а тим часом, по певних історичних відомостях, в Новгороді перший раз домінікане з’являються тільки в XVII ст.¹⁹

Взагалі ці звістки про смерть та і місце похорону Юрія Коріятовича в Смотричу зовсім не певні.

Більш певніщі відомості про те, що Юрій Коріятович, як і його брат Олександр поховані в Кам’янецькій замковій Покровській церкві, яку вони побудували й яка існувала до 1672 р.

¹⁷ Prof. Panaitescu, Jourij (Jours) Koriatovič prince Lithuanien et la Moldavie. Ювілейний збірник на пошану академіка М. С. Грушевського, I, Київ 1928, ст. 462–465.

¹⁸ Симон Окольський, *Russia florida rosis et liliis*, Leopoli 1646, ст. 104, чи по вид(анню) 1759 р., ст. 273.

¹⁹ Молчановський, 204–205.

Про документальність останньої звістки було вже говорено.

А вмер Юр(ій) К(оріятови)-ч певне в кінці 1374 р., або на початку 1375 р., бо в березні цього 1375 р(оку) брат Юрія – Олександр підтверджує дотацію Юрія Смотрицьким домініканкам і тоді Юрія певне вже не було в живих, як про це вже було зауважено.

[1.2.] Олександр Коріятович^{XXIII}.

Другий син Коріята, Подільський князь Олександр в перші часи свого перебування на Поділлі мав намагання шукати підтримки у Польщі, і польський король Казімір Великий після походу свого на руські землі в 1366 р. дав Олександрові Коріятовичу для управління відібрану у литовців Володимирську землю. В 1370 р. кн(язь) Олександр з Володимира поїхав в Краков на похорон короля Казіміра, а цим зкористувався литовський князь Любарт, дядько Олександра, вигнаний раніше Казіміром з Володимира, заняв Володимирський замок і разом й всю Володимирську землю. Олександр, повертаючи з Кракова, прибув на Поділля, і тут, певне, перебував у Кам'янці. Він захищав Поділля від татар, котрі займаючи Барські та Херсонські степи не зрікалися своїх прав на цю країну і їм подоляне ще при Коріятовичах платили якусь данину. Князь Олександр вів з ними боротьбу і в тій боротьбі й погіб в 1380 р.

Про діяльність кн(язя) Олександра на Поділлі свідчать ті грамоти, які залишилися від нього. Разом з братом Юрієм видав Кам'янцю грамоту 1374 р., про яку ми вже говорили. Крім того відомі ще дві грамоти кн(язя) Олександра від 1375 року: одна – місту Кракову на право вільного торга з Поділлям и друга Смотрицькому домініканському монастиреві на володіння тою землею, що її раніше дав його брат Юрій.

Грамота місту Кракову написана на німецькій мові. До цієї грамоти привішана печатка, з якої видно, що Олександр Коріятович вживав свою Володимирську печатку з малюнком св. Георгія Побідоносця й з написом: S(igillum) ALEXANDRI DVC.VLADIMIRES²⁰.

Грамота Олександра К(оріятовича) Смотрицькому кляшторові збереглася до наших часів в русько – українському оригіналові й являє собою одну з важливіших історичних пам'яток давнього Поділля. Грамота ця була видана в різних джерелах багато разів.

1) Хромолітографічна копія грамоти видана в книжці “Подолія – историческое описание”, издана при Мин(истерстве) Вн(утренних) Дел П. Н. Батюшковим, Спб, 1891, на окремих картці; Фотоп. Знімок: Соболевський “Пташицький... 1903?”; Литографні знімки: Сахаровь. Палеогафические снимки, т. XIV, №16; Срезневській. Древние памятники рус(ского) письма и языка, узд. 2–е.

2) Покійний укр(аїнський) філолог П. Г. Житецький звіривши текст по подлиннику видав грамоту в своїй книжці: “Очеркъ звуковой истории малорусскаго наречія”, Киевь, 1876, ст.355.

3) A. Przezdeckij “Poodle, Wolyn, Ukraina”, т. I, текст ст. 119 (додаток до книжки).

4) Молчановський в своїй книжці “Очеркъ известій о Подольской земле до 1434 года”, Киев, [1887], ст. 220, надрукував текст грамоти виправивши його по оригіналу, котрий був тоді у П. Г. Житецького. Молчановський, 215, 219–221.

²⁰ Monumenta mediae aevi historica res. Gest. Pol. Illustr., wyd. Akad. Um. w Krakowie, V, 57. Wolff, Kniazowie Litewsko – Ruscy od konca czternastego wieku, Warsz(awa), 1895, st. 177; Stadnicki, Syn. Ged., 159, n. 57; Działyński, Zbior praw lit., прил., табл. III, объяснення до печатки “Alexandri von gotes genad. Herczo czu Podolien”; Цит(ата) у Молчановського, 214, 219.

5) М. Симашкевич “Римское католичество и его иерархія в Подоліи”, Кам(енец)-Под(ольский), 1872, ст. 457. (ви-правлений текст).

6) В “Актах Западной Россіи”, в “Записках Одеського Общества”, т. I, ст. 512 (з (п)омилками); Головацький, Пам’ятки в Науч(ному) Сбор(нику) Галиц(кой) Матрицы, 1865 р., №5, ст. 188; Смирнов, сборникъ древне-рус(ских) пам(ятников), №63, ст. 66; найпізніше видане: проф(есор) В. Розов, Українські грамоти, т. I, (XIV в. і перша половина XV), Київ 1928, але книжка друкована в Ленінграді 1917 р., ст. 19–20.

Текст грамоти 1375 р. такий:

Во имя Отца и Сына и Святого Духа, аминь.

Ми, князь Литовський, князь Олександро Корьятовичь, Божією милостію князь и господарь Подольской земли, чинимь свѣдочно своимь листомь всякому доброму, ктожь на сей листь посмотрить, штожь былъ брать нашъ князь Юрьий Корьятовичь придань млинъ къ церкви къ Матцѣ Божьи оу Смотричи, то и мы, Олександро, потверживаемь того своимь листом, дали есьмо навѣки той млинъ и место у млина к церкви и тымь мнихомь казателевого закону, а кого коли исьпрячють людей к собѣ оу томь мѣстѣ оу млина, тые люди даль эсмь имь со всемь правомь. Але то, штожь коли вси бояре и земяне будутъ городъ твердити, тогды тии люди такожь имѣють твердити город Смотричъ. Иже то, што жъ коли вси земляне имуть давати дань оу Татары, то серебро имѣють такожь тии люди давати. А ко млину границя: горѣ Смотричем до мосту, а доловъ Смотричемъ, што дубрава межи Ходорковимь селомь, тое дубравы половина ко млину, а в поли кде собѣ проорють нивы, то ихъ иметь прислушати. А на то дали есьмо свой листь и печать привѣсили своего князьтва. А свѣдци на то: Гринко пан Староста Подольский, Смотрицкий воевода Рогозка Прокопъ,

Семенко Карабчиевський. А писань листь оу Смотричи по Божьимь нараженьи 1000 летъ и 300 и 70 пятого лета м(еся)ця марта оу 17 оу день святого Олексея человека Божья.

Подлинна грамота збереглася в 1917 р. (по свід(ченню) проф(есора) Розова в Лен(інградському) Археолог(ічному) Інституті).

Грамота написана великим півуставом на пергаменті; висота 15,5 см, ширина – 31 см.

Пергамент знизу загнутий (2,7 см) через залом прошита тасьма з пергаменту і на ній прибита печатка з темного воску з малюнком – Юрія Побідоносця; кругом печатка обломалась, і через те нема напису.

Малюнок Св. Юрія на коні такий, як і на печатці при грамоті, того же князя Олександра даній місту Кракову; тим то можна думати, що напис кругом печатки, на грамоті Смотрицькій був такий, як на грамоті Краківській, а именно: “S. Alexandri duc. Vladimiries”, – себ-то Олександр Коріятович вживав печатку Владимирську, бо він раніш володів містом Володимиром на Волиню.

Грамота кн(язя) Олександра Коріятовича взагалі не визиває сумніву в її подлінности.

Тільки один польський історик Каз(имир) Стадницький висловив підозріння в правдивости грамоти, на тій підставі, що ніби-то мова грамоти має полоніزمи пізнішого часу (але які – не показав), та ніби-то імена свідків підозрілі і печать з Юрієм Побідоносцем повинна була бути з Литовським гербом їздця (Погоні), а не Св. Юрія²¹. Ці закиди розбив пок(ійний) Молчановський²², показавши, що ніби-то поло-

²¹ Stadnicki, Synowie Gedymina, Lwów, [1881].

²² Молчановский “Очеркь известій о Подольской земль до 1434 года”, Київ, [1887], ст. 219–222.

нізми грамоти 1375 р. можна знайти й в інших тогочасних українсько-руських документах. Імена же свідків здибаються в інших тогочасних Подільських документах, а до того ще треба додати, що критик (Стадницький) не бачивши оригіналу й перекутив імена тих свідків. Щодо печаті, то також сама печать приложена й до грамоти Краковським купцям. Словом – закиди Стадницького безпідставні.

Смотрицька грамота дає багато цікавих відомостей щодо історії Поділля.

Перше всього ця грамота дала польсько-католицьким історикам підстави тому твердженню, що ніби – то князь Олександр, а також Юрій були католиками, бо вони дали землю і млин доминиканам (листом казательного рангу).

Окольський навіть говорить, що й князі ті поховані в Смотрицькому доминиканському кляшторі.

Але більш правдоподібна історична звістка на те, що Юрій и Олександр Коріятовичі поховані в Кам'янецькій замковій церкві, як було вже сказано.

В самій грамоті є докази того, що видав її православний чоловік: хронологічна дата зазначена по православному календарю: 17 марта, в день Св. Олексія чоловіка Божія, – такого святого в католицькому календарі нема.

Самий факт затвердження за доминиканами землі та млина нічого не говорить про католицизм князів: грамота говорить тільки, що земля затверджується, вона могла бути наданою кимось іншим, або, навіть набута доминиканами за гроші.

Крім віросповідного питання про князів, Смотрицька грамота дає цікаві звістки про бояр и землян, що мають “твердити городь”, про дань Татарам, яку подоляне ще давали Татарам.

В цій грамоті звертає увагу вираз “а вь поли кде себе проорють нивы” – це показує, що хліборобство на Поділля було ще мало розвинуте і землі стояли облогами і можна було скільки завгодно забирати, приорювати землі (Ходоркового села, коло міста Смотрича тепер нема).

Про смерть Олександра Коріятовича р(усько)-литовська літопись каже, що цього “князя Олександра Татарове оубили”. Певне він погиб в боротьбі з Татарами, які ще тоді перебували в причорноморських степах і, може, не покидали своїх претензій на володіння Поділлям.

Смерть Олександра Коріятовича сталася коло 1380 р.²³ Про звістку польського історика Окольського про місце похорону кн(язя) Олександра Коріятовича ми вже говорили.

[1.3. Костянтин Коріятович]^{XXIV}.

Про третього (п'ятого. – *упорядн.*) сина Коріята Подільського князя Константина Коріятовича маємо мало історичних звісток. Особливо про його діяльність на Поділля. Русько-литовські літописі розказують, що польський король Казімир пропонував кн(язю) Константину видати заміж за нього свою дочку и именовати його своїм наслідником, з тою умовою, щоби він перемінив православну віру на католицьку, і що Константин приїхав до короля і відмовився прийняти королівську пропозицію, бо не хотів міняти своєї віри. Хоч це не підтверджується іншими історичними відомостями, і вище зазначені звістки може занесені до літопису, як народні перекази, але це показує, що в часі, близькі[м] після заняття Подолії Коріятовича[ми] себ-то в часі зложення русько-литовської літописи, Подільських князів вважали, як щирих прихильників православної віри.

²³ Wolff, kniazowie Litewsko – rusce, 177 (проверити.– Ю. С.).

Про смерть кн(язя) Константина в літописі кажуть глухо: вмер у своїм князівстві, а де саме, невідомо²⁴. В деяких списках літопису говориться, що Константин К(оріатович) від'їхав до Угорського короля и там вмер²⁵.

Від кн(язя) Константина маємо грамоти:

Одна – дана Краківським купцям на право вільної торгівлі з Поділлям, 1385 р.²⁶.

Певне, грамота Константина Коріатовича є підтвердженням виданої раніше, в 1375 р. грамоти кн(язем) Александром Коріатовичем.

Друга грамота кн(язя) Константина Коріатовича видана разом з братом Федором року 1388 – 19/IX. слугі (служилому чоловікові Немирі), за його вірну службу, на володіння містом Бакотою^{xxv} з селами Наддністрянщини.

Грамота ця написана русько-українською мовою й видана проф(есором) Філевичем у “Варшавських Університетских Известіях” 1893 р., III, 22–23. Самої грамоти не збереглося до наших часів.

Текст грамоти такий^{27 xxvi}.

З названих в грамоті поселень Наддністрянщини можна бачити, що Немирі було дано великі простори землі: починаючи від Студениці і кінчаючи Бронницею нище Могилева^{xxvii}.

Про Бакоту ми вже говорили раніше. Інші села названі в грамоті 1388 р. такі: Студениця^{xxviii} над Дністром, вище Бакоти на 5 км.

²⁴ П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(етописей), XVII, 82, 100, 497. В деяких списках літопису говориться, що Константин К(оріатович) від'їхав до Угорського короля и там вмер. I(bi)d(em) 170, 279, 390, 457.

²⁵ I(bi)d(em), 170, 279.

²⁶ Monumenta medii aevi, V, 74.

²⁷ Варшавські Університетські известія, 1893, III, 22–23; Naruszewicz, Historia narodu Polskiego, Kraków, 1860, t. VI, ст. XIX.

Приворотья^{xxxix} – це с. Привороття, в 12 км на північ від Бакоти.

Подтеремці^{xxx} – це певне, теперішнє село Теремці, в 3 км від Бакоти.

Борсуківці, або Борсуки^{xxxii}, село в 15 км від Старої Ушиці^{xxxiii} на північний схід.

Бучай^{xxxiiii}, село на лівому боці річки Ушиці^{xxxv}, в 20 км від Старої Ушиці, на північ.

Лядава^{xxxvi} над Дністром, вище Могилева.

Бронниця^{xxxvii} над Дністром, нище Могилева.

Села Ходорковці, Онисимовці й Молдава тепер не існують в цій Наддністрянщині.

Певне на тій площині, що займали названі в грамоті поселення, не було інших міст та сел, бо в грамоті сказано, що як з'являться які нові села, між тими дарованими селами, то ті нові села мають належати цьому же Немирі.

В цій грамоті також згадуються такі обов'язки Немирі й його людей, як і в інших грамотах, кн(язів) Коріятовичів: брати участь в виплаті данини Татарам, в “тверджені” міста, до якого вони будуть належати.

Немира, що йому дано Бакоту та інші поселення на Подністров'ю, згадується, як свідок в грамоті Федора Коріятовича 1392 р.: “пан Немира Бакотський”. Пізніше він, під іменем “Петра Бакотського старости Подільського”, виступає свідком в грамотах Ягайла^{xxxviii} 1407 р. Ісаку на Тисоловці^{xxxix} и Ходьку на Ярмолинці^{xl}.

Бакотський маєток перейшов до Щуковських (коло 1443 – 1450 рр.)²⁸.

²⁸ Kaz(ymyr) Pulaski, Szkice i poszukiwania historyczne, Serya trzecia, Kraków 1906, ст. 125–126: Stare osady po ziemi Kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podilskiej szlachty historycznej.

Більше відомостей про діяльність на Поділлі Конст(ан-тина) К(оріатовича) нема.

Вмер Константин Коріатович коло 1391 р.?

[1.4. Федір Коріатович]^{XL}.

Четвертий (шостий – *упорядн.*) брат Федір Коріатович хоч, може й прибув на Поділля з іншими своїми братами, але перебував тут спершу недовго. По смерті батька свого Коріята Гедиміновича, Федір одержав батьківський уділ Новгород Литовський и там жив деякий час, а по смерті своїх двох братів Юрія і Олександра перебував на Поділлю, й, як ми бачили, в 1388 р. видав разом з братом Константином грамоту Немирі, а по смерті й третього брата зістався деякий час одним господарем Поділля.

Князь Федір Коріатович мав ще уділ на Угорській Україні в Брестській окрузі. В ті часи Волохи, предки теперешних Румин, покинули ту країну и перекинулись на обшири Молдавії розселились між Дністром і Прутом. Оставлену Волохами землю треба було заселити и навести там лад, для того, може, Угорський король запросив до себе Подільського князя Федора й дав йому уділ – місто Мункачів^{XLI} з околицями.

Коли, власне, одержав Федір Коріатович цей угорський уділ – невідомо. По деяким історичним відомостям кн(язь) Федір володів Мункачевом, ще до прихода кн(язів) Коріатовичів на Поділля, але, здається, в Мункачеві не жив.

Федір Коріатович володів Поділлям недовго після того, як став єдиним володарем тої країни.

Господарюючи на Поділлю Федір К(оріатович) роздавав чи затверджував землі за своїми служилими людьми, але його грамоти не дійшли в подлінниках до нас^{XLII}. Подлинні [тексти] тих грамот до нас не дійшли, тільки відомо більш докладно одна з грамот 1392 р., якою грамотою він дав свому

служилому чоловікові Бедриху чотирі села в Червоногородській окрузі. Грамота була видана на пергаменті, на русько-українській мові, але ні сама грамота, ні подлинний текст її до нас не дійшов, а тільки польський переклад, затверджений королем 1567 року²⁹.

Текст той відновлюємо в перекладі з польської мови:

“Во им’я Отця, і Сина, і Святого Духа, амінь. Ми, князь Федір Коріятович, Божою милостю князь і господар Подільської землі, чинимо відомим кожному доброму, коли б тільки на той лист подивився або почує й його прочитає, що Ми, князь Федір, далисьмо слугі нашому вірному Бедришкові, за його вірну службу, села наші по назві Сатеричинці, Олеховці, Клименці і Супрунківці в дідицтво й відчину й дітям його, зі всім правом, з даниною, з винами й судами й присудами. А Бедришко має своїх людей судити і вини й присуди людей своїх брати, а до Бедришкових людей не треба втручатися жадному воеводі, тільки самому Бедришкові, бо то його люди; тільки коли всі земляне будуть давати данину Татарам, тоді сребро мають давати Бедришкові люди, і замок мають поправляти, до якого замку будуть прихилені. А Бедришко і його діти і його потомки мають нам і нашим дітям і нашим природним потомкам скрізь вірно служити і на війну на поганина (йти), як всі наші земляне. А коли б Бедришкові не подобалося в нас служити, тоді може своє заслуження заставити, продати, замінити і віддати кому захоче з нашого відома, доложивши нам, своїм господарам, і з одпущенням поклонившись може пійти, куди захоче. А на підтвердження того всього і на свідоцтво приложили Ми печатку нашого князівства – до цього листу. Свідки на то: пан Неміра Бакотський, п. Павел Ступиця, п. Михайло Прочо-

²⁹ Передрук у Молчановського, 219–220. Текст [її] виданий Ал. Яблоневським в (Zródła dziejowe, V, Warsz(awa), 1877 r., st. 20).

вич та ін. І багато інших добрих людей, до цього на послух. А писав той лист Греор, писар, по Божім Народженню тисяча літ триста літ дев'яносто літ і два літа, в перший день місяця іюля”.

З тих чотирьох сел, які дав Федір Коріятович Бедришку, тільки одно, а именно Супруньківці^{XLIII}, відомо тепер, недалеко від Кам'янця (в 20 вер(стах) коло м. Шатави^{XLIV}, а що то за села три інші – невідомо.

Бедрих чи Бедришко пізніше одержав від литовського князя Вітовта^{XLV} селища в Сморицькій волості Сволочигачі і Верхболванця³⁰, – що то за села – теж невідомо.

Іменем Бедришка названо одне село в північній частині Кам'янецьчини – Бедриківці, яке село й тепер існує, а сусіднє містечко Городок називалось колись Бедрихів Городок. Трохи пізніше в актах являється Миколай Бедрих, або Бедрихович, – це може був син того Бедриха, що одержав від Федора Коріятовича Супруньківці та інші села³¹.

В історичних жерелах є згадки ще про інші грамоти та надання кн(язя) Федора Коріятовича, але звістки ті недокладні. Так, в люстрації королівських маєтків 1469 р. говорить, що Подфилипський представив при люстрації королівські грамоти, а також руські (ruthenicis litteras) на села Подфилип'є і Ковальче^{XLVI} в Кам'янецькій окрузі. Той же Подфилипський держить село Глубочок з руською грамотою – це донція того же Федора Коріятовича³². Село Подфилип'є^{XLVII} тепер існує при р(і)ч(ці) Збручі на Кам'янецьчині. Глубочок^{XLVIII} – це перше село Борщівського повіту, коло Борщова^{XLIX} – 67 кілом(етрів) на Захід.

³⁰ Акты Зап(адной) Россіи, I, №22.

³¹ Сецинській, Исторические сведения о приходах Каменецкаго уезда, Id, Ушицкій уездъ, 91 (Труды Под(ольскаго) Ц(ерковнаго) Ист(орико)-Арх(еологическаго) Общ(ества), XI, ст. 90–91).

³² Zródła dziejowe, XVIII, ч.I, друга половина ст. 45.

В тій же люстрації говориться, що Миколай з Тернави, канонік Львівський, представив грамоти Федора Коріятовича на села, якими він не володіє, а именно на села Мукшу, Пакошевичі, інакше Звон, Лидерки і Волові Лози³³. Тепер є кілька сел з назвою Мукша^L, коло Кам'янця й при Дністрові, а що то за села другі – невідомо.

Федір Коріятович володів Поділлям до 1393 р., значить найдовше з чотирьох братів. Брат його Юрій вмер десь коло 1375 р., після того скоро вмер Олександр, коло 1380 р. Третій брат вмер коло 1391 р. Після того Федір К(оріатович) зостався єдиним господарем Подільської землі до осені 1393 р.^{L1}

³³ I(bi)d(em), ст. 56.

Частина 2. Становище Поділля за часи кн(язів) Коріятовичів

[2.1.] Вірмени в Кам'янці за часів кн(язів) Коріятовичів.

До часів господарювання на Поділля князів Коріятовичів треба віднести значне переселення сюди Вірмен, які пізніше утворили в подільських містах, а особливо в Кам'янці, торговельні громади, що вели торгівлю з східними та західними землями. В Кам'янці, в XV – XVIII ст. Вірмени склали одну (з) трьох окремих громад, що входили в склад мійського населення. Вони, як і Руські й Поляки, мали свій окремий уряд, свій суд, свої ґрунти – поля і свої храми.

На Поділля Вірмени явилися певне ще перед часами Коріятовичів, бо переселення їх до українських земель почалося ще в XI ст.

В часи заняття Коріятовичами Поділля, було вже третє значне переселення Вірмен до українських земель. В часи Татарські Вірмени певне вже були на Поділля; з Татарами вони мали якусь спільність, бо до XV ст. вони писали свої церковно-богослужбові книжки татарськими письменами.

В Кам'янці Вірмени затвердилися ще за Коріятовичів, на що є вказівки з XV ст.: так, в привілеї виданому Вірменам в 1443 р. королівським намісником Яном з Чижова з підтвердженням їх торгових прав, згадується, що він підтверджує ті права, що дані були Вірменам “Подільськими князями і королем польським Ягайлом”³⁴.

В кінці XIV ст. Вірмени мали в Кам'янці свою вірмено-григоріанську церкву, побудовану Синаном, сином Котлубая.

В 1394 р. цей Синан купив в місті Сурхоті, в Криму, богослужбову вірменську книжку, писану якимсь священиком Стефаном в 1349 р. и подарував Кам'янецькій вірменській

³⁴ Przewdziecki, Podole, Wolyn, Ukraina, Wilno 1841, I, 147.

церкві; як це записано по латині на тій книжці (запис напевне зроблено пізніше). Ця книжка була раніш в Кам'янецькому р(имо)-католицькому, бувшому вірменському, костьолі, а в 1891 р. взята разом з іншими старовинними рукописами і друкованими книжками до С(анкт) – Петербургської, тепер Ленінградської Публичної бібліотеки³⁵ ЛП.

В 1398 р. цей же фундатор Кам'янецької вірменогриг(оріанської) церкви Синан, дав тій церкві фундаційний документ, написаний по – вірменськи, на пергаменті. Цей документ, розміром в чверть звичайного аркуша письчого паперу, був до 1890 р. в Кам'янці, в приватних руках.

Текст того документа був прочитаний проф(есором) Лазаревського інституту Еміном і переклад того тексту був надрукований пок(ійним) Кам'ян(ецьким) істориком д(окто)ром І. Ролле в одному з його оповідань про кам'янецьких Вірменів³⁶. Фотогр(афічний) знімок того документа є в Кам(янецькому) іст(орико)-арх(еологічному) музею. Документ цей так мовить (в укр(аїнському) перекладі):

“Я Сінан, син Котлубая, підтверджую оцей запис. Свідчу перед Богом і святим Григорієм Просвітителем і перед начальником тої єпархії, що має засноватися, а тепер, в присутности отця Іоанна, архієпископа всієї Руси і землі Волошської, який в цей час є духовний начальник нашої й помянучої країни. Я дав обітницю побудувати святиню в ім'я святого чудотворця Николая; тепер, за Божою поміччю, я закінчив її зо всім і посвячую її Богу, святому Григорію, ечміадзинському Просвітителю і начальнику єпархії цієї

³⁵ Див. Отчеть Им(ераторскої) Публичної бібліотеки за 1891 р., С-Пб, 1894, ст. 11–16.

³⁶ Dr. Antoni J., *Historyczne opowiadania*, I, st. 12, 81–82. В статті: Pod Krzyzem. Текст Сіцинский, Городь Каменець – Под(ольській) – историческое описание, Киевь, 1895, ст. 178-179.

провінції. Я роблю її незалежною від світської влади; ніхто не має права володіти цією Божою власністю, ні я, ні мій дід, ні мої сини, ні моя рідня, як близька так і далека. А як хто осмілиться присвоїти собі святиню, той най буде визнаний віроломним і порушником закону, во всіх судах той буде покараний так, як буде вирішено судьями як світськими так і духовними, най підпаде під осуд Бога, святих апостолів і патріархів. Виняток тільки один: як хто з моїх синів, або з мої рідні буде священиком і послідовцем навчання св. Григорія Просвітителя і буде визнавати над собою владу ечміадзінського патріарха, то йому тільки церква повинна виділяти частину своїх прибутків; іншого права він не повинен мати. Свідком того, що я вище сказав є Бог и люди, що присутні при написанню цього.

Документ цей написано 847 року вірменської ери марта 25 дня, рукою діякона Филипа в присутности самого єпископа” (поданий рік арм(янської) ери 847 відповідає 1398 р. нашої христ(иянської) ери).

Зберігся портрет Сінана, в Кам'янецькому був(шому) армянському костьолі; тут він був до вересня 1928 року; звідти його взяли до Кам'янецького Іст(орико)-арх(еологічного) музею, в грудні його вислано, по розпорядженню НКО, вислано, разом з іншими портретами Кам'ян(ецьких) армян XVIII ст., до Харківського музею укр.(аїнського) мистецтва.

Портрет – невеликий, мальований олійними фарбами на дошці овальної форми; висота овалу дошки 0,42 м, ширина – 0,35 (м). Дошка дуже з'їджена шашлями, портрет, певне, не сучасний життю Сінана, а певне пізніший.

Є думка деяких місцевих істориків, що існуюча тепер в Кам'янці прав(ославна) Ніколаєвська церква побудована ще в XIV ст. Вірменами, першими переселенцями до Кам'янця. Навіть кажуть, що це іменно та церква, яку побудував Сінан, син Котлубая і дав фундаційний запис³⁷.

Але про це нема якихось певних історичних звісток. Відомо тільки, що в XVII ст. цей будинок був Арм(яно)-григ(оріянською) Благовіщенською каплицею, й коло нього містилася релігійна громада вірменських монахинь – девоток, потім в тому будинку, на початку XIX ст. Кам'янецькі греко-уніати утворили уніят(ську) Николаєвську церкву, яка в 1840 р. перетворена в православну, і такою вона залилася й досі.

Ця церковця дуже маленька, в вигляді каплиці зі склепінням в середині. В 1890 р. до цього будинку прибудовано притвор и перебудовано дах, так, що церква втратила свою первісну архаїчність.

Тут подається вид тої церковці ще до перебудови її. Вид цей є знімок з малюнку худ(ожника) Яна Грейма, зроблений в 80-х роках XIX ст.³⁸

В Ник(олаєвській) церві є кам'яна плита з рельєфним зображенням похованого тут ечміадзінського вірменського патріарха Мельхіседека, що вмер в Кам'янці 18 березня 1627 р., але той рельєф попсований в кінці XIX ст.: частина його відсічена для того, щоби там помістити велику ікону.

[2.2. Подільське князівство у політиці Коріятовичів].

З тих відомостей, що подано вище про Подільських князів Коріятовичів, з їх грамот та інших документів того часу, можна по части бачити, яке становище було на Поділлі в ті часи і який був устрій в цій країні.

³⁷ Доронович, “Армяне в Подолии и первая ихъ церковь в городъ Каменце, нынъ г(о)родская православная во имя святителя Миколая” – Труды Под(ольскаго) Ист(орико) Статист(ическаго) Комитета, вып. 2, К(аме-нец)-П(одольский), 1878–1879, ст.161.

³⁸ Гравюра [... прізвище не читається. – *упорядн.*] з цього малюнку поміщена в кн(ижці) “Подолія”, Спб., 189[?] и [в книзі] “Городъ Каменецъ-Подольскій – ист(орическое) описаніе” Е. Сецинскаго, Кієвъ, 189[5], ст. [115?].

Хоч заняття Поділля русько-литовськими князями Коріятовичами ставиться, по літописам, в зв'язок з розгромом татарських ханів “отчичів і дідичів” Подільської землі, але саме заняття Поділля не було завоюванням силою зброї, і не супроводилось переворотом в земському устрою.

Як каже літопис, Коріятовичі з'явилися на Поділля “со князя великого Ольгерда произволенієм” и с поміччю Литовської землі “війшли у приязь” з отаманами, почали боронити Подільську землю від Татар, а баскакам вихода (данини) почали не давати.

Таким чином діяльність Литовських князів опиралася на підтримці населення, на спілці з представниками громад – атаманами. Діяльність князів перш усього була звернута на організацію бойових сил землі. Ця організація буда необхідна, щоби охороняти землю від Татар, що не покидали своїх претензій на Поділля, яким вони володіли сотню літ. Коріятовичам приходилося: то відкупатися від Татар платнею “дані”, що збиралася зо всього населення, то оборонятися зброєю.

З грамоти князів Коріятовичів можна бачити, що Поділля ще не зовсім звільнилося від претензій Татар, воно давало Татарам данину. Ця данина давалася не натурою, як було раніш, а сріблом, певне монетою якоюсь. Певне данина давалася не періодично, що видно з грамот Коріятовичів. “Коли осі земляне имуть давати дань у Татари, то серебро мають також тії люди дати” – говориться в грамоті кн(язя) Олександра 1375 р. Те ж саме повторюється в грамоті кн(язя) Константина 1388 р. и в грамоті Федора 1392 р. Навіть пізніше, на початку XV ст., якусь данину давало Поділля Татарам (що це видно з грамоти 1401 р.)³⁹.

³⁹ Акты Западной России, I, № 4.

Відомо, що великі Литовські князі мусіли триматися такої політики до Татар: коли татарська Орда стала підупадати, вони старалися підтримувати своїх сторонників и претендентів на ханський престол і тим нейтралізувало претензії Орди на українські землі, колись підвласні Татарам, – і як часом, то і платити татарським ханам данину, а коли можна було, то і воювали з Татарами⁴⁰. Жертвою тих ворожих випадків був один з князів Коріятовичів – Олександр: його, як каже літопись, Татари убили.

Коріятовичі, ставши подільськими князями, заводили лад на Подільській землі, занятій ними після Татарського тут панування, відновляли міста й твердили фортеці-замки.

Містам Коріятовичі давали право самоврядування по зразку польських і німецьких міст, приваблювали туди мешканців, підготували зближення Поділля з Польщею, давали пільги краківським купцям, для торгівлі з Кам'янцем і Поділлям. При Коріятовичах з'являються домініканки. Також при Коріятовичах, стали селитися в місті Вірмени, які поширювали торгівлю зі Сходом та Заходом.

Ту організаційну працю Коріятовичі проводили під прапором українсько-литовським, бо хоч вони були номінально литовськими князями, але по духу, по культурі, були українськими князями.

Правда деякі історичні відомості показують, що Коріятовичі були прихильні до римо-католицизма, але то може тільки свідчити про їх толерантність, яку треба було мати українським організаторам на Поділлю.

Деякі історичні факти показують, що кн(язі) Коріятовичі були православними, і місцеві перекази вважали їх іменно борцями за віру, стійкими в своїй релігії, так що зрікались деяких благ світу, аби не зріктися віри православної.

⁴⁰Грушевський, IV-й, 83.

[Коріятовичі самостійно розпоряджалися на Поділлю. Втручання великих князів Литовських в Подільські справи не помічаємо. Так було до того часу, поки великим Литовським князем не зробився Витовт]^{LIII}.

Літопис каже, що Коріятовичі побудували замки на Західньому Поділлі – Смотричу, Бакоті й Кам’янці, а потім додає, що вони “всі подільські міста умурували, і всю землю Подільську оселили”.

В літописному оповіданні про події, що сталися після Коріятовичів, та в грамоті Спитку згадуються, ще існуючі тоді замки – Червоногород^{LIV}, Скала^{LV}, Брацлав^{LVI}, Сокоlecь^{LVII}, Межибіж^{LVIII}, Бужськ^{LIX} і Вінниця^{LX}. Певне ці замки були збудовані за Коріятовичів, (бо раніше, при Татарах, всі бувші на Поділлі фортеці було знищено, не було тут, як каже літопис, “ні одного города – ні деревом рубленого, ні каменем будованого”.

Підсиленням засобів земської оборони була також роздача маєтків, з обов’язком військової служби по литовському праву: Бакота – Немирі; Сучермінець^{LXI}, Супрунковець та ін. – Бедришку; були надання і інших маєтків, та до нас не дійшли всі документовані відомості про це⁴¹.

Про склад і стан населення Поділля за часів Коріятовичів мало що можна сказати на підставі тодішніх грамот. Згадуються тут бояри – службові люди при князях, земляне – землевласники та нижча верства населення – селяне, які іменуються люди, на яких покладаються такі обов’язки, спільні з боярами і землянами: твердити замки, до якого замку будуть прихилені і давати данину-“серебро” Татарах, коли всі земляни будуть давати те “серебро”. “Люди” підлягали юрисдикції землевласника, судити їх має землевласник, і брати з

⁴¹ Бессарабія – историческое описание, Спб., 1892, ст. 48.

них вини і присуди, а Воєводи не повинні в це втручатися. Коли буде судитися чоловік одного землевласника з чоловіком другого пана – то судитися перед своїми панами, а коли самі пани не могли “доправитися”, то суд переходить до князя, або воєводи.

Яка була організація управління на Поділлі за часів Коріятовичів?

На підставі відомих нам грамот кн(язів) Коріятовичів перше всього треба сказати, що ці князі були повними господарями тільки Західнього Поділля. Східне Поділля, пізніше Брацлавщина, за часи Коріятовичів, була певне малозаселена и може тут ще панували Татари, як не постійно то випадково, робили напади на цю частину Подільської землі. Не маємо ні їдної грамоти кн(язів) Коріятовичів, яка б торкала[сь] земель Східного Поділля.

Заселення цієї країни почалося трохи пізніше, після Коріятовичів, коли великий князь Литовський Витовт пробився на Південь й добрався навіть до Чорного моря.

Далі виникає таке питання: Коріятовичі, прибувши на Поділля, чи управляли вони цією землею всі разом, чи поділили її між собою? Для цього нема ясних вказівок в тогочасних документах, не можна сказати докладно про це, але базуючись на відомих нам грамотах Коріятовичів, також взявши на увагу пізніші поділи Поділля на округи та повіти, можна гадати, що брати Коріятовичі занявши Поділля так поділили цю країну межі собою: Юрій взяв Кам'янець и його округу, Александр – Смотрич з округою, Константин Бакоту, давню столицю Пониззя, а Федір – Червоногородську округу. Може так було, але який князь з братів Коріятовичів видавав грамоти, то видавав за радою з другим братом і грамота видавалася від імени двох братів.

Брати у важливиж спавах певне радилися, бо видавали грамоти не від имени одного князя, а двох.

Яка була дальше градація в управлінню Подільською землею?

В головних Подільських містах були воєводи, як представники княжої влади. В грамотах князів Коріятовичів виступають свідки та воєводи. В грамоті 1374 р.: Кам'янецький воєвода Остафій, Червоногородський воєвода Гринько, Смотрицький – Олеско. В [грамоті] 1375 р. Смотрицький воєвода Рогозка Прокоп.

Крім воєвод, що сиділи по головних містах, може центрах округ[у], був ще староста, один на всю землю – староста Подільський, урядовець вищий. Такий староста згадується в грамоті 1375 р. “Гринко пан староста Подольский”.

Воєвоводі належала влада судова і адміністраційна, але ця форма обмежується відносно міста, або може, тільки відносно Кам'янця, що став в привелігірованому становищу, [як дізнаємось у] грамоті 1374 р.

Так, в цій грамоті вказується, що як для міщан було встановлено самостійний суд, то воєводі заборонялося втручатися в той суд. В разі тяжби боярина, княжого службовця, або землянина з міщанином, устанавлюється міщаний суд воєводи і войта – представника міста.

Вину (судові штрафи) з княжих людей бере воєвода, а з міщан – війт.

Обмежується влада воєвод і відносно тих поселень, що були надані служилим людям по особли[вим] грамотам. Так, в грамоті 1388 р. дається Немирі право судити своїх людей, а в особих випадках звертатися до суду княжого “албо княжого воєводи”; але “никоторий” воєвода не повинен “уступатися у Немирини люде, аныкого на ею люди слати”.

Подібне знаходимо й в грамоті 1392 р.: “До Бедришкових людей не треба втручатися жодному воєводі, тільки самому Бедришкові, бо то його люди”.

Землі тоді було багато вільної, і селяне могли вільно займати ті землі скільки можна зорати. “А вь полі кде собі прооруть нивы, то ихь иметь прислушати” говориться в грамоті 1375 р. На просторих землях, де не було поселень, і ті поселення підлягали тим землевласникам, яким належали сідні села “которые села изнова посадит межи своїми селы и сь нашимь докладом, то также его вечно имеетъ быти непорушно”, говориться в грамоті.

Організаційна діяльність кн(язів) Коріятовичів на Поділля, мала значення й для правобережжя Дністровського – Бессарабії, де було українсько-руське населення здавна, може ще з часів перебування тут Тиверців, а потім, з часів Галицького князівства. Тут, на правому березі Дністра, в другій половині XIV ст., а також на початку XV ст. з’являються руські міста⁴².

Але діяльність князів Коріятовичів на Поділля, мала деякі небажані наслідки, вона положила початок феодального устрою в країні і класового поділу населення на пануючих і підлеглих. Литовські князі принесли з собою тодішні погляди Литовської держави на власність земельну, як власність князя, який має право роздавати землі своїм служилим людям чи дружинникам. І Коріятовичі роздають своїм “слугам” великі обшири землі, часом дуже великі, як напр(иклад) дотація Константина і Федора Коріятовичів “слузи” Немирі Бакотської округи на Подністровщині, починаючи від Студениці і кінчаючи Бронницею⁴³. Такі землі дають, зо всіма доходами, прибутками, містами, угодами, ставами и т. ін. Але роздача земель княжим службовцям та дру-

⁴² Бессарабія – историческое описаніе, Спб, 1892, ст. 48.

⁴³ Певне крім зазначених вище надань деяким слугам, були ще й інші, про які нема грамот. Напр(иклад) можна думати про ... [тут текст пошкоджено – *упорядн.*]

жинникам, робилась, певне з порушеннями, або обмеженнями прав первісних володарів, правдоподібно громад, що володіли землею.

А з часом, ті великі землевласники, що одержували від князів землі, потім, вже від себе, дають землі, або села своїм підручним людям.

Таким чином з'являється приватна земельна власність, з поступенною градацією власників, великих й малих, підлеглих своїм принципалам.

Тоді же починається такий соціальний устрій: разом з землею, як приватною власністю, зв'язуються ті хлібороби, що сиділи на землі й її обробляли, являються т(ак) зв(ані) потім кметі.

Потім такий соціальний устрій, під польською владою, збільшив класовий розділ на привілеєгованих й підданих, на всемогутну шляхту и безправних хлопів.

Коріятовичі самостійно розпоряджалися на Поділлію. Втручання великих князів Литовських в подільські справи не помічаємо. Так було до того часу, аж поки великим князем Литовським став Витовт.

[2.3.] Витовт заволодів Поділлям і Федір Коріятович залишив цю країну – 1393 р.

В ті часи, коли на Поділлію князували останні два брати Коріятовичі – Константин та Федір, в Польщі й Литві сталися події великої ваги.

1386 [року] утворилось об'єднання цих двох держав через шлюб литовського князя Ягайла з польською королевою Ядвігою.

Але це єднання, ця перша унія Литви й Польщі, повело за собою не об'єднання литовсько-руських і польських елементів, а довгу вікову боротьбу між цими елементами, й цю боротьбу зазнало на своїй шкурі перше всього Поділля і вже

деякий час, може півстоліття, переходило [воно] в руки то прихильників Польщі, то Литви. Цю землю перекидали з рук в руки, як жонглер перекидає кулі.

Ця унія 1386 р., власне вела до знищення Литовського князівства, що на Литві скоро з'явилося незадоволення цим єднанням. В голові тої течії став двоюрідний брат Ягайла, талановитий і енергійний Витовт, син убитого Ягайлом Кейстута^{LXII}. Почалась боротьба, яка закінчилася в 1393 р. умовою^{LXIII}, по якій Витовт одержав свою батьківщину в Литві (Троки^{LXIV}, Городна^{LXV}, Берестя^{LXVI}) та інші землі вел(икого) кн(язівства) Литовського, а потім одержав титул великого князя Литовського.

Витовт, ставши вел(иким) князем, мав на думці приборкання удільних князів. Потребував він від Подільського князя більшої “послушності”, ніж то було раніше. Федір Коріятович цього не виконав і Витовт пішов походом на Поділля^{LXVII}.

Літопись не говорить докладно про причини тої події. “Подольская земля, – тільки говорить літопись, – не хотела послушна быти великому князю Витовту и Литовській землі, какъ предъ тымъ послушна была и великий князь пошоль со всеми силами литовськими на Подолию”⁴⁴.

Витовт вирушив на Подільського князя Федора Коріятовича весною 1393 року, але, по дорозі мав розправу з іншими князями, і між ними, з Київським князем Володимиром Ольгердовичом, і похід на Поділля відложив на осінь.

Федір Коріятович тим часом обсадив подільські міста Волохами (Молдавський князь Роман був його спільником) та угорським військом, що прислав йому угорський король Жигимонт, – а сам подався на Угорщину, може, за новою

⁴⁴ П(олное) Собр(ание) Р(усских) Лет(описей), XVII, 82–83.

силою. В Угорщині він мав давні зв'язки і навіть одержав там місто Мункачів з околицями, як вже про [це] говорилося. В Кам'янці кн(язь) Федір зоставив свого воєводу Нестака.

Витовт осінню 1393 р. рушив на Поділля, з Північного Сходу, і перше всього підійшов до Брацлава, взяв його, потім взяв Соколець, значний тоді город на Бузі (тепер село Соколець на Брацлавщині), а після пішов на столицю Поділля – Кам'янець. Підійшов він до Кам'янця ніччю, а на другий день взяв його і захопив воєводу Нестака.

Далі Витовт здобув інші подільські міста: Смотрич, Скалу і Червоногород⁴⁵. Це було в осени 1393 року.

Стіни тодішніх Подільських замків, напівдерев'яні, напівкам'яні, які служили для околичного населення достаточним заходом від татарських нападів, не могли дати серйозну одсіч бойовій умілості, а може бути й артилерії Витовтового війська⁴⁶. І через те завоювання Поділля пройшло скоро, на протязі недовгого часу.

Польський історик Стрийковський говорить, що Витовту удалося взяти Кам'янецький замок тільки через сварку між подолянами й волоською залогою⁴⁷.

Стрийковський каже, що коли він проїзжав через Поділля р(оку) 1575, то йому показували в околицях подільських замків “могили, урочиська, и шанці Витовтові”⁴⁸.

Цей же Витовт, в часи свого походу на Поділля, взяв в неволю і Федора К(оріатовича), і відіслав його до Вільна^{LXVIII}, але ця звіста непевна, і вона не підтверджується літописними та іншими відомостями. Правда, в однім,

⁴⁵ П(олное) Собр(ание) Р(усских) Лет(описей), XVII, 83,171; Грушевський, IV-й, 170.

⁴⁶ В битві при Ворсклі Витовт “возложил больше надежды на свою артиллерию” (Молчановский, 233–234).

⁴⁷ Strijkowski, Kronika, wyd. 1846 г., Warszawa, II, 104; Молчановский, 235; Грушевський, IV-й, 171.

пізнішим документі – 1403 р., говориться, що Федор Коріятович простив королю Ягайлові-Владиславові та його підданим образу, яку нанесли йому через задержання чи арест, але ця подія не вяснена в історії⁴⁹.

Здобувши Поділля Витовт призначив по визначних містах своїх старостів і завів свою управу. “А добуто Поділля литовськими силами, і ніхто Витовтові в цім разі не помогав”, додає т. зв. Р(усько)-л(итовська) літопись, після оповідання про похід Витовта на Поділля, і тим, якби натякає на безпідставність польських претензій на Подільську землю, які, претензії, скоро проявились, а потім визвали, навіть війну між Литвою і Польщею.

Пам’яткою господарювання Витовта на Поділлі того часу, служить грамота, що була видана ним службовцю Василю Карачовському 5 травня 1393 р. в Луцьку, на право осадити на “сировому коріні” Княжу Луку, на місці теперішнього Шаргорода^{LXIX} і с. Плебанівки^{LXX}.

Грамота така:

“Милостію Божею Мы великий князь Витовдъ ведомо чинимъ каждому доброму, кто коли на сей листъ позрить, аже есмо допустили садити село Княжоую Лоукоу на сырѡмь кореню оу Подольской земли, оу Каменецкомь повѣтѣ межѣ

⁴⁸ Strijkowski, Kronika, wyd. 1846 г., Warszawa, II, 104. Цей історик вніс багато плутаниці в біографію Федора Коріятовича. По ньому, було два Федора Коріятовича: один був князем на Поділлі за часів Ольгерда, піднявся проти його в 1339 р., втік на Угорщину, і вмер. А в кінці XIV ст. на Поділлі був другий князь Федір Коріятович, що не хотів коритися Витовтові.

⁴⁹ Молчановський робить здогадку, що, може, такий арест був в часи князювання на Поділлі Свидригайла, що може тоді, кн(язь) Федір Коріятович добивався свого Подільського уділа і попав в руки поляків, бо за ті часи є звістка про сутичку Свидригайла з Волохами, котрі були в якихось, ще не вяснених зв’язках з Подільськими Коріятовичами (Молчановський, 235).

рѣками Мурашками до берега Мурашки Сенковской з лѣсомъ што зовоуть Стрїов Рогъ и Коуликовыми Лѣсками, аже потоля гдѣ оупадаеть Морашка Сенковская оу Мораховоу Великоую Василеву Корачевскому слоузѣ нашему, а дали есмо ему зо всеми лѣсы и з доубровами и с полями и сѣножатями и з лоугами и зо всеми пожытки ему и детямъ его и всѣмъ его потомкамъ на вѣки вѣчные. То есмо оучинили с паны радами нашими за его вѣрныи послуги и на лѣпшоую вѣдомость печать нашу казали есмо привесить. Писанъ листь оу Полотскоу (повинно бути Луцску) лѣта отъ рожества Х[ристо]ва тысячного трисотного осмьдесятого (повинно бути девятыдесятого) третего мца Мая пятого дня”.

Оригінал цієї грамоти, писаної на пергаміні, був колись в архіві Шаргородського маєтку, і власник того маєтку кн(язь) Генрих Любомирський віддав той документ до закладу Оссолінських у Львові⁵⁰.

Але іст(орик) М. Грушевський каже, що ця грамота “будила великі сумніви, а по виданню її факсиміле, не лишається аніякого сумніву о її фальшивості. Крім всього іншого її палеографічні прикмети вазують на се рішучо”⁵¹.

Може до цього часу володіння Витовта Поділлям, відноситься надання земянину Богдану Микулинському земель на Літинщині? В акті Свидригайла Ольгердовича^{LXXI}, запи-

⁵⁰ Текст грамоти надруковано в таких виданнях: Przewdziecki, Podole, Wolyn, Ukraina, Wilno 1841, I, ст. 51–52; Grabowki i Przewdziecki, Zródła do dziejow Polskich, I, Wilno, 1843, ст. 144 (грамота видана в польській транслітерації); Акты Западной России, I, Спб. №6, факсиміле в II вип. [Археологічних записок?] П(е)т(ер)б(ургського) Археол(огічного) институту, 1903, №17. Але в цих текстах помилково сказано: “у Полоцьку” замість: “у Луцьку” і дата документу зазначена “1383 р.” замість “1393 р.” виправлена дата в “Codex epist(olaris) Vitoldi”, ст. 34; див. Архивъ Ю(го)-З(ападной) Россиі, ч. VIII, т. I: Акты Барського староства, Кієвъ, г. 1893, Передмова М. Грушевського, ст. 23 і 33.

⁵¹ М. Грушевський, Історія, IV-й, 172; Молчановський, 318.

саному в Лятичівській актовій книзі початку XVIII ст., згадується, що Татари, напавши на Брацлавський замок, захопили всі “твердості” землянина Богдана Микулинського надані йому кн(язем) Витовтом “на имена его отчызные села Мыкулинци^{LXXII}, Борковъ^{LXXIII}, Новоселицю^{LXXIV}, Рог^{LXXV} и Почапынци^{LXXVI}, у повити Браславськомъ лежачые”⁵².

Коли саме видано Витовтом документ на ці села, невідомо, але з того запису Свидригайла видно, що в 1431 р. володів Микулинцями внук Богдана – Карп Іванович Микулинський, з цього можна вважати, що надання це було дуже ранне, певне за часів першого володіння Витовтом Поділлям. Перераховані вище села існують і тепер з такими назвами, як і раніш, при чому Рог називається тепер Ріжок Микулинський; всі вони на Заході від Вінниці – по р(і)ч(кам) Згарі та Ровку.

Богдан Микулинський погіб в бою з Татарами. Жінка його и Син Іван попали в неволю татарську и вони були викуплені кн(язем) Свидригайлом й їм було відновлено їх маткові права⁵³.

Микулинські, цей старовинний українсько-руський рід, володів Микулинцями та іншими околичними селами може 3 століття.

[2.4.] Діяльність Федора Коріятовича на Угор(ській) Укр(аїні).

Федір Коріятович після здобуття Витовтом Поділля, перебував на Угорській Україні^{LXXVII}. З Угорщиною у нього були давні зв'язки, як вже було сказано, але які власне, були відносини Федора Коріятовича до Угорщини, не зовсім ви-

⁵² Антонович и Козловський, Грамоты великихъ князей Литовскихъ, Київ 1868, №4; Молчановській, 321.

⁵³ Тр.[?], IX, 582.

явлено в історії. Відомо тільки, що від угорського короля він одержав (“в державу”) місто Мункачів з околицями, в Бережській столиці (столиця – поділ Угорської держави), і тут залишався до своєї смерті, себ-то до 1414 року. Він був в 1404 – 1408 рр. Бережським “наджупаном” чи намісником Бережської столиці, але не залишав свого титула Подільського князя⁵⁴. В цій Закарпатській Україні він став помітною історичною особою.

В пізніших історичних пам’ятках Угорської України Федорові Коріятовичу припишуть заснування деяких українсько-національних інституцій, і навіть, в деякій мірі, закріплення української колонізації за Карпатами. Так, цьому князеві приписують заснування в Мункачеві замку й православного монастиря св. Николая на Черничій горі. Монастир цей пізніше став кафедрою угро-українських єпископів, зпочатку православних, а після уніатських, і на протязі кількох століть був центром церковного, і, взагалі, духовного життя угро-українського народу. Заховалось досі (в архіві Пресбургської капитули) грамота Федора Коріятовича, дана ім Мункачівському монастиреві 1360 р., як фундашевий запис де він надає тому монастирю села Бобовице^{LXXVIII}, Ливку^{LXXIX} і Орозвіг^{LXXX} та різні прибутки з деяких ґрунтів та поселень (але деякі історики визнали цю грамоту фальшивою).

Коли в XVII ст. в Мункачівському монастирі була побудована Мультянським (Молдавським) воєводою Константаном кам’яна церква, на місці старовинної дерев’яної, то на стіні тої церкви, на таблиці, було вибито такий напис руськими літерами:

⁵⁴В документах початку XV ст. він іменується: “Princeps Thedorius duc Podoliae et comes comitatus de Beregh, dominus de Munkas”, Петров, 23–25.

“Теодор Коріятович князем бил,
За отпушення гріхов монастир зробил,
Деревяна церковь от веку зоставала,
А теразнейшаго року 1661 каменная стала
През Константина воєводу Мультянського
З Неделею⁵⁵ на имя госпожею ієго.
Владикою на той час Іоанникій зоставал
Зо Мстичова⁵⁶ о том ся пильно старал
І той камень дробити дал –
Року 1661 мая 13⁵⁷.

В Мункачівському монастирі зберігається великий портрет Федора Коріятовича, мальований олійними фарбами на полотні розміром 2,17 x 1,31 см^{LXXXI}; портрет, правдоподобно, початку XVIII ст. Постаць князя у весь зріст; в правій руці держить він хартію з написом: “Nos Teodorus Koriatovich Dux de Munkach dat. in Munkach octavo die mensis Martii anno D. MCCCLX Bobovische Lauka Orozvig...” Внизу, зліва, в овалі, напис: “Theodorus Koriatovich, Princeps ruthenus, arcis Munkats dominus, monasterii ordinis sancti Basilu Magni in monte Csernek ad Munkats fundator”. Портрет в кількох місцях пробитий штиками в часи всесвітньої війни 1914 – 1917 рр.

Тут ми подаємо знімок з того портрета, накреслений по фотографії, безпосередньо з портрета артистом-маляром Василем Касіяном^{LXXXII}.

⁵⁵ Український переклад латинського імені Домініка.

⁵⁶ Мстичов – мастор, де перебував Владика Іоанникій і звідти керував побудуванням церкви.

⁵⁷ Напис цей видано латинськими літерами в книжці протоігумена Мункач(івського) ієрея Іоанникія Базилевича, під назвою: “Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits alim ducis de Munkacs, pars prima, Cassoviae”, 1799, ст. 100–101, М. Грушевський, Ілюстрована історія України, Київ – Львів 1911, ст. 479.

Грамота і фундуш Ф(едора) Коріятовича Мункачевському монастирю має значну друковану літературу. Є друки, які доказують, що та грамота є правдива. Але деякі історики кажуть, що грамота фальшива.

Найдокладніше розібрав це питання дослідник історії Закарпатської України А. Петров з И. Холодняком. Вони доводять, що грамота фальшована певне в XVII ст., коли треба було підтримати володіння монастирем різними грунтами. Але Петров, розібравши питання про грамоту 1360 р., каже: “відкидаючи автентичність грамоти 1360 р., ми не думаємо також відкидати правдивість місцевого переказу про заснування Мункачівського монастиря Федором Коріятовичем. Можливо, що монастир дійсно ним засновано, але, розуміється, не в 1360 р., а між 1393-1414 роками. Можливо, і навіть більш правдоподібно, що монастир існував вже до кн(язя) Федора, Федір же взяв на себе опіку над монастирем, поліпшив його матеріальне становище, і в народній пам’яті перетворився в фундатора його⁵⁸.

Такої же думки про фундуш Мунк(ачівського) м(онасти)-ря держиться і проф(есор) Перфецький в новішій своїй розвідці: “Kniže Fedor Koriatovič Mukačevsky”⁵⁹.

Виразним відгуком тих місцевих переказів може бути такий літописний запис половини XV ст. про Федора Коріятовича захований в Мункачівському монастирю: “Князь Федор Коріятович, воевода Новгородській первіе послед воевода на Подоліи и губернаторь, оставише отеческое Подолію про стрія своего Ольгерда пришед, на Угро-Россіи в

⁵⁸ Матеріали для історії Угорської Руси. – Т. III. О подлинности грамоти князя Федора Коріятовича 1360 р. Критические замечания А. Петрова и палеографической етюд И. Холодняка, Спб., 1906.

⁵⁹ Sbornik filosofickéj fakulty University Komenskego v Bratislavě, Ročník I (1922), č. 6, st. 126–132. Його же, Обзор угрорусской историографии – известия отд(еления) Русскаго Европ(ейской) и Слов(янской) Им(пера-

лето 1339⁶⁰ кь царю Угорському Каролю I, иже прія его радостно и дадя ему всю династію Мункачовску съ всіми окрестными ко столици Берегской селами, градами оть Уга дате до Густа у Марамороши. Той оть года 1339 положи ныне сущаго города Мункачевского”.

В запису говориться про заснований Федором Коріятовичем монастир так: “в толикое запустеніе место сіе приіде, що ни писаніе жадно обретесе, но преданіе людское все научаще до лета 1458, оть котораго хронологія сія начинається”⁶¹.

Про діяльність Федора Коріятовича залишилися перекази й в інших місцях південного Прикарпаття і йому приписують побудовання там деяких церков.

Йому приписують побудовання круглого храма в Городянах^{LXXXIII} коло Ужгорода^{LXXXIV} на Закарпатті. Архітектурні форми того храма вказують, що той храм побудовано в кінці XIV або на початку XV ст. і дослідники місцевої старовини на підставі переказів роблять здогадку, що той круглий храмотонда побудовано українським колонізатором Федором Коріятовичем⁶².

Федір Коріятович прибув на Угорську Україну не сам. Крім сім’ї, з ним прийшов брат (певне не рідний)^{LXXXV} Василь, який в документах іменується Подільським князем (princeps dominus Vasselius dux Podoliae).

В Федоровій дружині були Станіслав, Іван, Юрій і Богдан – службовці (familiares principis domini Theodori ducis Podoliae). Між службовцями Федорової вдови були Губа, Ендрей і Іелелей (Гелелей)?

торской) Академії Наук, том XIX, кн. I, Спб. 1914, ст. 300–301; Др. Ю. Целевич, Барвінський, ст. 28.

⁶⁰ Хронологія тут мильна.

⁶¹ Молчановський, 223.

⁶² Florian Zapletal, Horjanska rotunda. V Olomouci 1923, ст. 57–64.

Народні перекази твердять, що Федір К(оріатови)-ч привів з собою на Угорську Україну багато українського народу з Поділля, по деяким звісткам до 400 000 людей, і вони заселили Мункачів, Бережську и Марамошську столиці.

Але це не значить, що він був перший колонізатор Угорської України. Галицький дослідник історії закарпатської України Юліан Целевич (†1892р.) доказуючи автохтонність закарпатських українців, висловив погляд, який на основі новіших дослідів не підлягає ніякому сумніву, що Федора Коріятовича “деякі блудно за першого осадника руського мають”⁶³.

Во всяким разі угро-український край мав в XIV ст. близький зв'язок з Поділлям і може вважатися в деякій мірі Подільською колонією.

Вмер Федір Коріятович в 1414 р. Після смерти Федора Коріятовича зосталася вдова його Вальга, а по інших звісткам її ім'я було Кіріяна, чи Домініка, – (здається це все одно: перше ім'я по грецьки, а друге – по латинськи), а також дві його дочки Анна та Марія. Вдова мала тільки Мункачів (*du-cissa de Munkacs*) и, значить, за нею рахувалася Мункачівська Домінія.

В 1417 р. в іст(оричних) документах згадується, що її належали села Мункачівської Доміни – Макаріва, крім того вдові Федора и його дочкам належали маєтки в Мараморші.

⁶³ Др. Юліан Целевич, його наукова діяльність на полі української історії і етнографії в світлі давніших та новіших дослідів. Написав д-р Б. Барвінський, Львів 1927 (Збірник іст(орико)-філ(ологічної) Секції Наук(ового) Тов(ариства) ім. Шевченка, т. XV.

Частина 3. Боротьба за Поділля між Польщею та Литвою після Коріятовичів

[3.1.] Витовт передає Західне Поділля Ягайлові 1394 р.

Після того, як останній з Коріятовичів залишив Поділля, цю країну захватив Витовт і історія Подільської землі пішла шкереберть: Поділля попадає в першу лінію тої боротьби між Литвою й Польщею, Українцями и Поляками, який проходить чарвона нитка через всю історію двох сусідних народів і держав. Поділля, як погранична країна між тими державами, переходить під владу то одного господаря, то другого, то третього, то знов повертається до попередніх володарів, при чому, підпадає під вплив та режим то польських, то литовсько-українських сфер.

Події та дієві персони переплутуються так, що часом з'ясувати все те, що діялося, не можливо, бо в ті часи боротьби та інтриг королів, князів та різних панів, події прикривалися й в історичних актах и в записах мемуаристів.

Ми тут постараємося відмітити головні історичні зовнішні події і зібрати те, що торкається Поділля.

Витовт здобувши Поділля й вигнавши Федора Коріятовича володів деякий час цією країною, але це викликало тривою серед краківських поляків, які мали око на цю родючу землю. Невдовго перед тим Поляки зайняли Галичину (1349 р.) і стали заявляти претензії й на Поділля.

Через те Витовт, маючи на увазі загрожуючу боротьбу з Татарами, не хотів йти дуже гостро проти Поляків и віддав Поділля Ягайлові.

Про це русько-литовський літопис оповідає в такій епічній формі: “Великий князь литовський Витовт здобув Поділля литовськими силами і ніхто йому ні з котрого боку не помагав. Тоді король Ягайло почав просити Витовта, рекучи:

Милий брате! дав тобі Бог добути Подільську землю, учини мені тую честь – дай мені Подільську землю”. Як каже Кромер, Витовт мусів піти на компроміс и признати, що він одержав Поділля від Ягайла, як ленне надання⁶⁴.

І Витовт поділився з Ягайлом: дав йому половину Подільської землі, а саме – відпродав йому за 20 тисяч кіп грошей Західню частину Поділля з містами Кам’янцем, Бакотою, Смотричем, Скалою й Червоногородом, а Східня частина Поділля з містами Брацлавом, Сокольцем, Винницею зосталась за Витовтом и в тих містах він поставив своїх старостів⁶⁵.

Є відомости пізніші (Стрийковського), що Витовт дав Східне Поділля (Брацлав, Вінницю, Сокоlecь і Кременець^{LXXXVI}) князю Корибуту–Дмитру Ольгердовичу^{LXXXVII}; ця звістка опирається на ототожнення Корибутового сина Федора з Федьком Несвизьким^{LXXXVIII}, що був діячем на Східному Поділлі в 30 – х роках XV ст. і називав ті волости своєю батьківщиною. Але те ототожнення дуже непевне, а значить, і звістка про передачу Східного Поділля Корибуту мильна, але, можливо, що ця країна належала батьку Федька Несвизького⁶⁶.

Оце початок розділу Подільської землі на дві частини – на Західну, що стала називатися потім Под(ільским) воєводством і Східну, що називалася Брацлавським воєводством. Але так поділ був й раніш – поділ на Пониззя и Побожжя.

⁶⁴ Cromer, De reb. Pol., lib. XV, p. 248; Молчан(овський), 239.

⁶⁵ П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(етописей), XVII, 83; 101; 172; 390; 455.

⁶⁶ Груш(евський), IV-й, 168 и 175.

[3.2.] Ягайло передає Зах(ідне) Поділля Спитку 1395 р.

Ягайло, щоби задовольнити Поляків, в червні 1395 р., передав свої права на Західне Поділля польському вельможі, найближчому своєму приятелю і помішнику в справі литовсько-польск(ої) унії Спиткові з Мельштина, воєводі Краківському, і видав йому грамоту від 13/VI. 1395 р.⁶⁷

В цій грамоті Ягайло, як польський король і верховний господар Литви, маючи на увазі великі заслуги Спитка, а також, забезпечуючи вірну його службу і надалі, дає йому й дітям його й наслідникам у вічне і безперечне володіння – Західне Поділля зі замками Кам'янцем, Смотричем, Бакотою, Скалою и Червоногородом, зі всіма містами, громадами, укріпленнями, передмістями, повітами, селами, маєтками, власностями, переписями, прибутками постійними й випадковими, приплодами, полями, степами культурними й некультурними, – на повнім праві княжім, яким користуються інші князі Литви й Русі.

А Східне Поділля – округи Межибожа, Божського і Виниці зі усіма їх при належностями й правами задержуємо для себе (тобто Ягайла – *упорядн.*) й для своїх наступників.

Деякі Галицькі округи, приєднані до Галичини, а разом до Польщі – Теробовля^{LXXXIX} и Стінка (останнє місто – невідомо що то) зостаються й надалі при Галичині.

Такий зміст грамоти Ягайла. Русько-литовська літопись говорить, що Ягайло заставив Західне Поділля Спиткові в 20 тисячах, – виходить якась суперечність з грамотою. Певне, літописець, не маючи в руках грамоти Ягайла, додав від себе, що Західне Поділля було дано Спиткові на таких

⁶⁷ Грамота Спиткові надрукована: Codex epistolaris Vitoldi, Kraków 1882 г., 115; Monum. Mediiævi, t. VI; Archivum ksiazat Sanguszkow w Slawucie, t. I, Lwów 1887, г. 19

основах, як воно раніше було віддано Витовтом Ягайлу, і може через те, що після смерти Спитка та земля була викуплена у вдови Спитка.

З тої ж грамоти Ягайла Спиткові ще являється одна суперечність чи неясність в тому питанні. Хто розпоряджався Східним Поділлям, після того, як все Поділля перейшло до Витовта: по літописному оповіданню, про передачу Західного Поділля Ягайлу, виходило, що Східне Поділля зосталося за Витовтом, а по грамоті Ягайла Спиткові виходить, що Східна частина Подільської землі зосталася за Ягайлом.

Історик Грушевський погожує це так: Витовт тоді ще не був великим князем, а був звичайним, так би сказати, рядовим князем Литовської держави і на такому праві Східне Поділля було в фактичній володінню Витовта. “Слова грамоти, де Ягайло полишає Східне Поділля собі, – каже проф(есор) Грушевський, – не виключають такого володіння Витовта, бо він тоді формально лише заступав Ягайла в управі в(еликого) кн(язівства) Литовського, отже Східне Поділля міг Ягайло назвати своєю провінцією, хоч би воно фактично було в розпорядженню Витовта, як і інші провінції Великого князівства⁶⁸.

По зміслу вищезгаданої грамоти Ягайла 1395 р. виходить, що Спитко дістав Західне Поділля, як Литовський лен, і став з сього лєну литовським васалом⁶⁹.

Польський історик Длугош, оповідаючи про передачу Поділля Спиткові, каже, що це викликало незадоволення при Краківському^{XC} дворі. Це, мабуть, було через те, що По-

⁶⁸ Грушевський, IV-й, 175.

⁶⁹ Грушевський, IV-й, 475. Це підтвержують більшість істориків, як Барбашевь (Витовт, 147; Смолька, Szkice, 1, 61; В(олодимирський)-Будановь, Населеніє Юго-Зап(адной) Руси до XV в., ст. 80; Любавській, Областное деленіє, 57). Проти нього виступили: Lewicki, Powstanie Swidrygelly, 8; Леонтович, Очерки, 377; Prochaska, Podole, 9.

ляки після унії Литви і Польщі дивилися на Литву, що вона “інкорпорована” до Польщі як тоді казали, що Литовська держава вже не існує, і всіма мірами хотіли знищити різні князівства на Литві, і отже, коли Поділля було дано Спиткові, хоч і заслуженому Полякові, але, все таки це було як би відновлення князівств і як би признання Литви, на попереднім становищу окремої держави, з різними князівствами.

З того часу, як Зах(ідне) Поділля попало під владу Спитка, сюди почав значніше проникати польський елемент. Але Спитко володів Західним Поділлям недовго – всього 4 года. Про діяльність його тут мало відомо. З розпорядження Спитка по внутрішнім справам на Поділля відомо тільки таке. З люстрації XVII ст. (1615 р.) [відомо], що Спитко піклуючись про збільшення прибутків Кам’янецької мійської громади, дав місту право одержувати третю мірку від намола в млині на річці Смотричу, з тою умовою, щоб цей прибуток йшов на укріплення міста та інші потреби його. Про це Спитко видав грамоту, підтверджену після королями Владиславом и Жигимонтом III⁷⁰.

Спитко, як Подільський князь, продовжував діло князів Коріятовичів – захищав країну від Татар. В тих цілях він 1397 р. зносився з молдавським воєводою Стефаном и, навіть, здається, їздив до столиці Молдавії; відомо, що Стефан видав 3 січня 1397 р. “опасну” грамоту Спитку⁷¹; в цій грамоті, між іншим, воєвода ручається и за “людей світлого князя Ходора, які в нашій землі застаються”. Певне тут розуміється, як догадується Молчановський, воїни вигнаного з Поділля князя Федора Коріятовича, який держав на службі наємні отряди Волохів⁷².

⁷⁰ Zródła dziejowe, V, 16.

⁷¹ Прохаска, Codex epistolaris Vitoldi, № 136.

⁷² Молчановський, 250.

Спитко й погиб в боротьбі з Татарами: як васал Литовський, він прийняв участь у поході Витовта на Татар, маючи з собою значне військо з Подолян, як каже польський історик Длугош⁷³ і в непростому для Литовців бою на Ворсклі пропав без сліду⁷⁴.

Длугош розказує про смерть Спитка з різними подробицями. По його оповіданню, Спитко передбачав недобрий кінець боя і на військовій нараді радив Витовтові пристати на ті умови, які пропонував був Татарський воєначальник. При цьому, дуже чванливий Поляк Павел Щуковський, подільський землевласник, ядовито сказав, що Спиткові жаль свої гарної жінки та своїх великих маєтків, а через це боїться бою, але інші сміло будуть дивитися в очі смерті. На це Спитко так одповів: ні, я не боюся смерті і мені не жаль моєї жінки и моїх маєтків, як буде Божа воля, я сподіваюсь чесно положити свою голову в бою, а ти, трус, будеш спасатися утікачкою. Так воно й сталося. Спитко погиб в бою разом з багатьма хоробрими рицарями, а Щуковський ганебно втік з поля бою, як йому напроочив Спитко.

Повороту Спитка ждали якийсь час. Західне Поділля перешло до жінки Спитка Єлизавети, але лишати в її руках Поділля, яке було в небезпечному сусідстві з Татарами, Ягайло не вважав можливим і викупив Поділля у вдови Спитка за 20 000, пообіцявши віддати знов Поділля Спиткові, якби він вернувся.

⁷³ Długosz, Hist(oria) pol(ska), I, X, s. 156; Молч(ановський), 254.

⁷⁴ Літопись каже, що між погиблими в бою на Ворсклі Литовськими князями були Дмитро Корибут, два князі Коріятовичі – Гліб, або [по] деяким спискам – Лев, та брат його Семен (П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(етописей), [XVII], 48, 97, 174, 281, 330, 457, 507). Інших відомостей про цих князів нема.

В гродських Краківських книгах під 9 травня 1403 р. є запис, що вдова Спитка Єлизавета одержала від Рафаїла старости 2000 коп. за Подільську землю⁷⁵. Певне це була тільки частина плати, про яку була згода.

[3.3.] Західне Поділля одержав Свидригайло 1400 р.

Відібравши в Спиткової Поділля, Ягайло р(оку) 1400 дав цю країну своєму меншому братові Свитригайлу, який був супротивником Витовта, бо його Витовт колись вигнав з Вітебська і він якийсь час блукав по чужих краях. Ягайло таким наданням Свитригайлу Поділля хотів збутися претензій Витовта на цю землю.

Ягайлова грамота про надання Поділля Свитригайлові поки що невідома в історіографії; тільки з реєстри Свитригайлової присяжної грамоти, можна довідатись, що Поділля він дістав як лен в дідичне володіння, але з умовою, якби Спитко вернувся, то мусив би Свитригайло назад віддати ту землю⁷⁶.

Одначе новий володар Подільський в документах, почавши від серпня 1400 [року] називав себе: Божою милостию князь Подольский “*Dei gratia Dux Podoliae*” – *dominus et Keres Podoliae*”. Поляки зобов’язали Свитригайла давати Подільські замки в управу тільки Полякам.

Новий Подільський князь Свитригайло, або Болеслав (його христ(иянське) ім’я) володів Поділлям не більш 2 літ. Пам’ятками його володіння Поділлям служать грамоти його. 17 серпня 1400 р. він видав в Кам’янці кам’янецьким р(имо)-католицьким монахам ордену св. Франциска документ на

⁷⁵ A. Helcel, *Starad. Prawa Pol. pomn.*, II, 149 № 1002; Молч(ановський), 256.

⁷⁶ Данилович, *Skarbiec*, г. 1523 з нібито датою 1430 р.; Дзялинський, *Zródło pisma do dziejów unii*, с. 422(без дати); Груш(евський), IV-й, 476.

володіння частиною землі [...]XCI на території Кам'янця коло річки Смотрича, якою землею цієї францискане володіли й раніш, з ласки попереднього князя.

Цей документ цілком невідомий, але в судовій справі францисканців кінця XVIII ст. про їх землі приводиться скорочений латинський текст цього надання⁷⁷.

При люстрації кам'янецького староства 1615 р. кам'янецькі францискане представили люстраторам, грамоти Свитригайла та Ягайла, з яких грамот було видно, що францискане володіли садом (*ogród*), котрий “лежав внизу від замкового мосту йдучи, по лівім боці (р. Смотрич – *упорядн.*) аж до кінця до Ляцької (Польської – *упорядн.*) брами”⁷⁸. Надання францисканам були підтверджені послідуочими королями.

На планах Кам'янця перш(ої) пол(овини) XIX ст. цей участок землі з боку Польських Фольварків іменується: Францисканська юридика. Надання францисканам було підтверджено королем Ягайлом 1402 р. 6/VIII. Це та інші надання францисканам були підтверджені послідуочими королями.

Також [францискани] мали право на десятину з села Голоскова (в Яблоновського: *Нlaskowse*, (але це помилково) и

⁷⁷ Текст такий: “*Nas Boleslaus alias Swidrygallo dei gratia dux Lithuaniae, dominus et heres terrae Podoliae inclinati precilus...*), [де] підтверджується воля звісна з пізнішої обляти (регістрації) Львівського гроду. (*Akta gr(odzkie) i Ziem(skie)*, X, г. 31). Але весь текст невідомий и не відомо точно, що саме було дано Свидригайлом Кам'янецьким францисканам. (Зшиток документів Кам'янецького городського францисканського кляштора, в архіві Кам'янецького І(сторико)-арх(еологічного) муз(ею), LVIII). Переклад на російську мову цього тексту див. у Симашкевича, Римкое католичество и его ієрархія въ Подоліи, ст. 458.

⁷⁸ *Zr(ódla) dz(iejówe)*, V, ст.15. Частина грамоти надрукована у Симашкевича. Римкое католичество и его ієрархія въ Подоліи, К – П., 1872, ст. 458–459.

від Фольварку замкового, також десятину з млина при Лядській брамі і з 7 мешканців, маючих садиби на Підгороддю, але що саме було надано грамотою Свидригайла, а що Ягайлом та послідуючими королями – невідомо.

Другий документ видав Свитригайло в Кам'янці 30 березня 1401 р. кам'янецьким домініканам на володінням селом Субровцями при р(і)ч(ці) Смотричу, низче Кам'янець⁷⁹, і звільняється цей маєток від обов'язків на Кам'янецький замок, крім виплати “подданщизни та татарської данини” (значить ще й тоді платили якусь данину Татарам). Субровці – тепер с(ело) Зюбровка – маленьке сільце над Збручем, з населенням не більше 250 душ^{ХСІ}.

Про земельні надання Свитригайла на Подністрянщині є пізніші вказівки, але ці надання певне відносяться до 40-х років XV ст., коли Свидригайло, після смерти Витовта, боровся з Поляками за Поділля. При ревізії земельних документів 1564 р. Козловські пред'явили грамоту Свитригайла, з якої виявилось, що їх предкам було дано на вічні часи Козлов, село над р. Дністром. По словам тих Козловських тут колись було село, але потім воно було знищено Татарами, а Волохи не дозволяли відновити осаду. Через що власники мали тут тільки сіножати та пасіки⁸⁰. Тепер існує село Козлов^{ХСІІ} і над Дністром при устю Коробця Яришівського району.

⁷⁹ Chmiel, Zbiór dokumentów znajdujących się w bibliotece hr. Przezdzieckich, Kraków, 1890, ч. 6. Ця грамота на латинській мові була звісна й раніше, з книжки Пржездзецького: Podole, Wołyn, Ukraina, Wilno 1841, I, 193, з хибною датою 1405 р., і ся дата робила різні баламутства в науці, як каже Груш(евський), IV-й, 476. (Відомості про неї див.: М. Grabowski і А. Przezdziecki, Zródła do dziejów polskich, I, Wilno 1849, ст. 155 (тут скорше, що [...] у збірці А. Пржездзецького, видано [...] Podole [...] про [округу] кам'янецьких) домінікан). Переклад цієї грамоти на російській мові див.: Симашкевич, Римское католичество и его иерархия в Подолии, Кам(енец)-П(одольській), 1872, ст. 460.

⁸⁰ М. Грушевський, Бар(ське) Ста(роство), ст. 38.

Про перебування на Поділлю Свитригайла маємо ще такі відомости. Він володів, крім Поділля, деякими землями на Покутті, на границі з Молдавією, і в 1400 р. йому прийшлося захищати свої землі від молдавського воєводи Романа^{XCIV}, який робив набіги на Подільську країну. Свитригайло захватив Романа в полон й тим забезпечив свої володіння з Півдня⁸¹.

Свитригайло був католиком, і ми бачимо, що він упосаджує в Кам'янці францісканів та домініканців. Але цей князь був дуже прихильний до литовсько-руських інтересів і ненавидів унію Литви з Польщею. Дуже честолюбивий і непосидючий, він не погодився з ролею Подільського князя й задумав добиватися великокнязівського престоло, для чого в 1402 р., залишивши в подільських містах свої гарнізони, відбув в землю Прусського ордену шукати там помочи в своїх задуманих, домаганнях великокнязівського стола й уложив умову з пруськими рицарями.

Великий князь Литовський Витовт і Польський король Ягайло дуже забезпокоїлися ворожими намірами Свитригайла.

[3.4.] Поділля переходить до Ягайла, 1402 р.

Ягайло вирішив відняти Поділля від Свидригайла, й вимагав від подільських старост, наставлених Свитригайлом, аби вони передали йому, Ягайлові, замки, але ці старости, як оповідає Длугош, відмовились виконати цей призив Ягайла, – одмовились не тільки Русини, але й Поляки.

Але потім, ці старости, і взагалі прихильники Свитригайла побачили, що шанси його занадто слабкі, й вислали до Ягайла депутацію з заявою своєї покори.

⁸¹ Gołębiowski, Dzieje Polski, I, 86 и пр. 151; Молчановський, 258.

23 червня 1402 р. Подільський староста, поставлений Свитригайлом, Грицько Кердеєвич дав зобов'язання королеві Ягайлові передати Кам'янець та інші подільські замки Ягайловому відпоручникові Дереславові Конопці⁸².

Після цього Ягайло прибув на Поділля; в серпні 1402 р. він був у Кам'янці, а потім в Червоногороді, де видав кілька привілеїв для Поділля⁸³.

Історик Длугош розказує, про прибуття Ягайла до Кам'янця так: “Мешканці Кам'янця охоче відчинили браму міста, але замок не здавався і прийшлося приступити до його бомбардування. Тоді начальник замка здав фортецю”.

Перед здачею замка Ягайлові, останній зобов'язався не віддавати подільських замків і Подільської землі ні якомусь князеві, а володіти ним самому через польських шляхтичів. Як це було так, як оповідає Длугош, то вище зазначена історія з заняттям Кам'янця не більше, як комедія, яку розіграли Поляки и начальник Кам'янця, певне Грицько Кердеєвич, який раніше, може потай від Кам'янецької суспільности, обов'язався передати подільські замки Ягайловому відпоручникові.

Як би там не було, але Поділля з Кам'янцем знов перейшло до Ягайла. А як Спитко не вернувся, як надіялися, то вдові його була виплачена певна сума грошей⁸⁴, і Поділля перейшло в безпосередню управу Королівських старостів, може не ціле, а принаймні Західне, як подає Грушевський.

⁸² Codex epistol(iaris) saeculi XV, n. II, ч. 26, (по Груш(евському) IV-й, 177), Gołębiowski, Dz(ieje) Pol(ski), I, 89, nr. 168 (по Молч(ановському), 262).

⁸³ По Груш(евському), IV-й, 177; Voigt Codex dipl. Prussiae, V r., 124–125; Codex Vitoldi, r. 249; D ugosz, III, с. 354–355.

⁸⁴ 9/V 1403 р. вдова Спитка видала росписку в одержанню 3000 кіп від Рафала, старости Подільського (Starodawne pomniki prawa polskiego, t. II; по Груш(евському), IV-й, 178).

Поділля було під владою Ягайла коло 9 літ, до 1411 року.

Це був час значного наступу полонізма на Поділля. В Кам'янці були польські старости; таким першим старостою був Петр Шафранец, одержавши від короля великі маєтності на Поділля. Потім були тут старостами: Петр Карначан, Андрей Тенчинський, Петр Володкович Харбінський, Альберт з Вшерадова.

Правда польські урядовці стояли тут не твердою ногою, влада їх була більш номінальною, яка тільки нагадувала подолянам, що вони мають верховного володаря польського короля. Часті зміни польських старост показують, що становище їх в Кам'янці і взагалі на Поділля було хистке. Фактична влада Польщі простиралась на невелику просторінь, котра тянула до Кам'янця. Це видно з тих земельних надань, які посипались польській шляхті з боку польської корони⁸⁵.

В ту добу першої гуртової польської колонізації Поділля (1402–1411 рр.) відомі такі королівські надання (розказуємо в хронологічному порядку):

1402 р. 6 серпня, Ягайло в Кам'янці підтверджує Кам'янецькому кляштору конвентові францисканців володіння часткою землі, внизу, коло р. Смотричу, якою землею франціскани володіли здавна, и на яку одержали привілей раніше від кн(язя) Свидригайла⁸⁶.

Того же року 1402, 9 серпня в Червоногороді Ягайло дає на вічні часи Люблінському горожанинові Георгію войтов-

⁸⁵ Молчановський, 263-266; Dr. Antoni J, Zam(eczki) Pod(olskie), I, 69.

⁸⁶ Регістрація цього привілею "Akta gr(odzkie) i Ziem(skie), X, ст.3, № 34". Самий текст цілком не видно, а тільки скорочений, відомо з судов(вої) справи кінця XVIII ст. Скорочений текст такий (випис(ати)). Переклад цього тексту див.: Симашкевич "Римо-католи(ческая) иерархия, прив. № 3; Его же Под(ольский) арх(иерейский) дом, 7.

ство в м. Кам'янці, з правом одержувати третю частину судових штрафів, а також село Кормільче^{XCv}, в Кам'янецькій окрузі (над р(і)ч(кою) Жванчик^{XCvI}, в 22 км від Кам'янця), зо всіма податками, при чому Георгій має служити з одною сулицею, чи копійщиком (*cum una hasta*). Надання це він не може кому продати, передати чи виміняти без спеціального корол(івського) дозволу⁸⁷.

Хоч Кормільче було дано кам'янецькому війту Георгію на вічні часи, але через 8 літ Ягайло дав це село разом з сусіднім селом Ходиківцями (тепер Лянцкорунь)^{XCvII} Грицьку Кердеєвичу⁸⁸, що був Подільським старостою поставленим Свидригайлом, а потім став прибічником Ягайловим. Село Кормільче в давні часи було зв'язано з містом Кам'янцем: в 1525 р. король^{XCvIII} дав село Кормільче місту Кам'янцю і до того часу, це був міський маєток і кормілецькі селяне робили панщину місту, але ця панщина, при відсутності справжніх панів, була тяжкою і в 1809 р. в [...] скарг селян вони були звільнені від панщини і переведені на чинш, а в 1865 р. Кормільче було викуплено владою у міста (за 20 000 р.) і земля вся роздана була селянам⁸⁹. Тепер в Кормільчі (Лянцкорунського р(айону) до 1600 насел(ення) з 413 господарствами.

1403 р. 14 жовтня в Медиці дано Ягайлом Петру Качореку село Устя при вливі р(і)ч(ки) Смотрича до Дністра, з такими умовами, що по причині недостачі людей на Поділлю Качорек має жити персонально на Поділлю. Являтися у походи з одним копійщиком и двома стрільцями (*cum una lancea et duobus Sagittariis*), а в разі небезпеки країни виступати зо

⁸⁷ I(bi)d(em), ст.16.

⁸⁸ I(bi)d(em), ст.16.

⁸⁹ Е. Січинській, Каменецкій уездъ, К(аменец)-П(одоольский), 1895, ст. 354–356.

всіма своїми людьми, и що всі його люди мають платити всі ті подати, які давали при попередніх володарях – Подільських князях⁹⁰.

1403 р. 16 жовтня – Ягайло [надає] Івану Пудлу села Ольховець^{XCIX} і Михайлівці в Кам'янецькій окрузі, з такими умовами, як і надання Качореку Устя, при чому у походи Пудло повинен являтися з двома копіями и чотирма стрільцями. Це надання Пудлу підтверджено кор(олем) Жигмонтом III шлях(тичу) Яну Корнацькому 22/II. 1603 [р]⁹¹. Тепер містечко Вільховець Новоушицького району, в 16 км. від райцентру, в 7 км. від Калюса^C над Дністром, має до 3000 нас(елення), на Кам'яничині Михайлівці^{CI} при верхів'ях р. Жван^{CII}, Карату^{CIII} Ялтушківського р(айону) на Могилівщині; хоч тепер ці два поселення рахуються в різних округах, але вони одно від другого віддалені на 22 км.

1404 р. 3 березня, в Кракові Ягайло дав Краківському підстолю, що був першим польським Подільським старостою, Петру Шафранцу Сатанів^{CIV} з селами, що до нього відносилися, а саме: Яблонів, Стрийова, Постоловці й Барчовка. А також Зінківці (тепер Зіньків^{CV}) з селами, що до нього відносилися, а саме: Гринячка, Барсукив, Мезяків, Скваржинці, Нижній Мукарів и Богатого Януша дворище в Смотрицькій окрузі, а також село Чес в Лятичівській окрузі – зо всіма прибутками й вжитками, на таких умовах: власник сам або рівний йому заступник має жити в наданих

⁹⁰ Grabowski i Przezdziecki, Zródła do dziejów polskich, Wilno 1843, I, 153–154.

⁹¹ М. Грушевський, Матеріали (до історії суспільно – політичних й економічних відносин Західної України), I, ст. 14–25, № XIII. Тут видана грамота Ягайла по виписі з Корон(ної) Варш(авської) метрики, кн. 138, № 26.

місцевостях, повинен ставити, коли треба буде, 6 сулиць чи копійщиків і 12 стрільців (*cum sex lanceis et duodecim Salist-gariis*), а коли треба боронити край, являтися самому з усіма підданими своїми людьми, піддані його мають виконувати всі служби і давати такі податки, які давали за давніх володарів Поділля⁹².

Це надання Ягайла першому польському Подільському старості займало великі простори і землі – дві волости: Сатанівську і Зінківську, де були в XV – XVIII ст. значні замки. Ці маєтки викупив у Шафранця за 1000 кіп широких (пражських) грошей Витовт (може в цілях вирвати ті землі з рук польських).

По смерті Витовта Ягайло 1431 р. 8 серпня знов передав до польських рук ті маєтки – дав їх Петру Одровонжу, за його заслуги у війні проти Свидригайла⁹³.

Це надання було підтверджено потім кор(олем) Владиславом III в 1436 р. і 1440 р. особливою грамотою⁹⁴.

Комплект цих міст і сел, повторюються в цих королевських грамотах з деякими відмінами і в самому складі сел, і в їх назвах. Скажемо, що то за поселення.

До Сатанова (місто над Збручем, в 60 км. від Кам'янця на Північ) причислено Яблонів, Стрийова, Постоловці і Барчовка.

Два останні села з зміненою трохи назвою містяться недалеко коло Сатанова на Радян(ському) Поділлю: Постоловці – це с. Постолівка над Збручем^{CVI}, вище Сатанова на 15 км., коло м. Тарноруди; Барчовка – це с. Борщівка^{CVII} на

⁹² Ар(хів) Ю(го)-З(ападної) Р(оссії), VIII, II, ст. 327(тут поміщена грамота Ягайла); Грушевський, Історія, V-й, 80.

⁹³ Ар(хів) Ю(го)-З(ападної) Р(оссії), VIII, II, ст. 329 (грамота 1431 р.).

⁹⁴ I(bi)d(em), 331 (грамота 1436 р.) і М. Грушевський, Матеріали (до історії суспільно-політичних й економічних відносин Західної України), I, ст. 36, (грамота 1440 р.).

Південний Схід від Сатанова на 12 км Яблонів^{CVIII} тепер в Галичині, в Гусятинському повіті, недалеко від Копичинець і Стрийовка^{CIX} теж в Галичині, коло Збаража^{CX}.

До Зіньківа (місто над р(і)ч(кою) Ушицею, в 60 км від Камянця), причислено в грамоті 1404 р. Гримячка, Борсуків, Мезяків, Скваржинці, Нижній Мукарів і Багатого Януса дворище.

Гримячка – тепер с. Гримячка^{CXI} в 4 км від Зінькова на Північ. Борсуків – це могло би бути село Борсуківці, але це село далеко від Зінькова (на 40 км на Південь); в грамоті 1431 р. замість Борсукова стоїть *Vuzikowce*, а в грамоті 1440 р. *Bessukowicze*, в грамоті 1436 р. *Vuzikowcze*. Це певне с. Божиківці^{CXII} (на 20 км від Зінькова на Схід)⁹⁵.

Мезяків в грамоті 1404 р. зараховано до Смотрицької округи, але в грамоті 1431 р. Мезяків показано в Вінницькій окрузі (*in Winicensi districtus*), значить це тепер містечко Мізяків^{CXIII} на Вінниччині при зливі р(і)ч(ки) Згари з Бугом, поселення віддалено далеко від центрального міста цієї волости.

Скваржинці – тепер нема села з такою назвою в околицях близьких чи далеких м. Зінькова. М. Грушевський каже, що [на] місцеположення цього села вказує ліс (*Skwarn*), коло села Сіняківці в грамоті Витовта 1414–1422 р.⁹⁶

На підставі текста грамот 1404 р. (*Skwarzicze et alias Nisny Mukarow*) и 1440 р. (*Sguarnicze et alias Nyszni Mukarow*), можна думати, що Скваржинці інакше називалися Нижній Мукарів. Останнє село це є Мукарів Польний, що лежить над р(і)ч(кою) Студеницею, нижче другого Мукарова Татарського (тепер с. Татариски), і називається іноді Нижнім Му-

⁹⁵ [Грушевський], Бар(ське) Стар(оство), 52.

⁹⁶ Ар(хів) Ю(го)-З(ападной) Р(оссии), VIII, I, ст. 2; 5, пр. [?].

каревом. На Схід від цього Польного чи Нижнього Мукарова^{CXIV}, в 5 км міститься с. Сіняківці^{CXV} і тут десь був ліс Скварн.

Що то за дворище Богатого Януса – невідомо.

Про Мізяків. Між селами, даними в 1404 р. Шафранцю є ще Чес, або Чешки (в грамоті 1440 р. Czesschi) Лятичівської округи – це тепер с. Чехи Старосинявського району^{CXVI} – також поселення значно віддалене від центральних міст наданих Шафранцю – Сатанова и Зінькова.

Сатанівська и Зінківська волості належали до Одровонжів звиш сотні літ, потім перейшли до нащадків того роду Сенявських, до половини XVIII ст.

В головних центрах тих волостів Сатанові й Зінкові були побудовані оборонні замки, що відігравали значну роль в боротьбі з Татарами, що нападали та нищили Поділля на протязі XV – XVII ст.⁹⁷.

1405 р. Ягайло дав Іоану Рутальгу и Лаврентію Шульці села Боришківці^{CXVII}, Княже^{CXVIII} и Кульчієвці^{CXIX}, з умовою служити Кам'янецькому замку.

В судовій справі про землі власники Боришковець писалися на це надання Ягайла 1405 р., яке надання підтверджено було королем Яном Альбрехтом^{CXX}, Александром^{CXXI} и Жигимонтом^{98 CXXII}.

Ці три села иснують и тепер в 10-15 км від Кам'янця на Схід, при чому село Княже іменується офіційно Княжпіль, але народ називає його Княже.

⁹⁷ Про Сатанівський і Зінківський замки див: Е. Січинський. Оборонні Замки Західного Поділля XIV – XVII ст., Київ 1928, ст. 42–87 (З записок іст(орико)-Філол(огічного) відділу Укр(аїнської) Ак(адемії) Наук, т. XVII, К(иїв), 1928).

⁹⁸ Січинській, Исторические сведения о приходах Камен(ецкого) у(езда), К(аменц)-П(одольский), 1895, ст. 119; Діло о границях г. Каменца, було колись в Арх(іві) Кам(’янецького) Управл(іння).

1406 р. в Каліші Ягайло дав Томку з Коморників, за його вірну службу с. Сокіл^{СХХІІІ} над Дністром⁹⁹. Існує й тепер в 20 км. від Кам'янця. Умови надання були такі, як і при інших тогочасних наданнях Ягайла: жити персонально на Поділлю, в походи посилати 1 копійщика и 2 стрільців, а треба захищати країну, то являтися зо всіма своїми людьми, а також виповняти всі служби и давати податки, так, як це було раніш.

1407 р. 1/III – в Кракові дано королівському слугі Хотьку за його вірну службу село Ярмолинці на р(і)ч(ці) Верхушиці в Смотрицькій волості з околицями, з різними вжитками (між іншим з лісом Гачища); з правом брати мито з тих, що будуть проїзжати через той маєток, по 1 грошику від возів, що їдуть на торг, а від купецьких возів по 2 грошики, з обов'язком служити “копієм і двома стрільцями”. Грамота ця писана на пергаменті руською мовою, підтверджена була королем Жигимонтом Августом 1558 р.¹⁰⁰

Цього Хотька польські геральдики називають Кроачом, виводили його з пануючого роду Кроації чи Хорватії, але це певне був “туболец” українського походження, бо потом Хотьки були православні й мали українські імена, як мужчини так і жінчини, але потім, коли оці місцеві люди зробилися панами, то стали стидатися свого туземного походження, а прислужні геральдики, що часто виводили походження польських панів, чуть не від римських богів, по-

⁹⁹ Zr(ódla) do dz(ieów) Pol(skich), I, 157. Подлинна грамота була в збірці А. Пршездецького.

¹⁰⁰ Арх(ів) Ю(го) З(ападной) Россії ч.VIII, т. I, ст. 3–4, №11. Тут надруковані грамоти 1588 [р.], підтверджуючи грамоту Ягайла в польсько-латинській транскрипції. Дата надрукованого документа має пропуск (1007 р.), вона встановлена видавцем М. Грушевським на підставі історичних умов та по вказівкам Нісецького “Korona Polska” II, ed. 1738 г. Lwów.

старалися и руську шляхту виводити, не з чорної туземної кости, а з білої, іноземної¹⁰¹.

Одержана Хотьком від Ягайла земля була значним куснем. Потім тут засновано було до 10 сел (обшир до 20 000 дес.). Потомки Хотька згодом, в XV ст. поділилися на два роди, що від головних маєтків носили прізвиська Ярмолинських і Сутківських. Останній рід мав своєю резиденцією с. Сутківці^{CXXIV}, в 10 км від Ярмолинець.

Як і в Ярмолинцях так і в Сутківцях були замки, рештки яких і тепер ще можна бачити в тих поселеннях¹⁰².(.)

Ярмолинські та Сутківські володіли цими маєтками майже літ 300. Це були місцеві діячі середнього достатку, але часом ріднилися з магнатськими родами Поділля і Волині.

1407 р. 1/III., одночасно з наданням Ярмолинець було дано Ягайлом в Кракові “слузі” Ісаку село Тесоловці над р. Смотричем, зі всіма вжитками, з ріками, водами, лісами, дубровами, пасіками, селами, сіножатями. Тепер це село Киселівка^{CXXV} коло Армян, (в 15 км. від Кам’яця на Північ).

В грамоті, якою село було дано пану, говорить про такі умови надання: служити “з дровом и двома стрільцями”, а коли буде треба для оборони краю, то повинен ставитися зо всіма людьми, а також через брак людей на Поділля, повинен жити в тій свої дідині, і давати данину зо всіма людьми, так, як дають всі земляне.

Грамота була видана на руській мові. Коло 1539 р. була подана до Кам’янецького земського суду й там в польській транскрипції вписана в судову постанову (*privilegium rutenico udyomathe skriptum et coram iudicio lectum et in fran-*

¹⁰¹ Грушевський, Бар(ське) стар(оство), 210.

¹⁰² Е. Сіцінський, Обор(онні) замки Зах(іднього) Поділля XIV – XVII ст., К., 1928, ст. 76–85.

sumptum polonicum redactum). По випису з акт(ової) Книги (К(ийвського) Ц(ентрального) Арх(іву)) видав грамоту Каз(имир) Пулавський. Видавець робить здогад, що Ісак, якому дано Тесоловці, це був Армянин і він заснував сусідні з Тесоловцями села Армяне Великі [і] Малі, що лежать нижче Кисілівки над Смотричем. Ісак Армянин заснував також село Ісаківці^{СХХVI}, що лежать верх устя Збруча¹⁰³.

1407р. 12/Х. Ягайло дав Богуславу інакше Яранту із Стихова села Купин і Чорноводу – в Кам'янецькому повіті. Тексту цього привілею нема, але в 1597 р. Петр Пясецький представив до Кам'янецького земельного суду пергаментову грамоту Владислава Ягайла, короля Польського на ті макетки – Купин і Чорноводи, що й записано в актову книгу того суду¹⁰⁴. Купин^{СХХVII}, тепер містечко над р. Смотричем, в 50 км. від Кам'янця, має поселян коло 3000, центральній рубіж півночі Кам'яниччини. Чорновода – тепер село Чорноводи^{СХХVIII} Городокського р(айону) на Півдні Проскурівщини^{СХХIX}. Але ці два поселення, дані разом Богуславу з Стихова, близько одне від другого, на 6 км^{СХХХ}.

1408 р. 21/III – Станіслав з Ходча, воєвода руський і головний староста Подільський і Галицький, записує в Кам'янці іменем короля шл(яхтичу) Зінку Корачу пустош – Княжу Луку з (Sarepta Knyaza) – для відновлення села на новому корені, зо всіма віритками, з лісом Стріов Ріг, з Коляковими лісками, з уроч(ищем) Греліна (cum sarepta Grelina). На цьому маєтку записано було 20 кіп монети і рахуби, що вживалися в Кам'янці. Цей привілей, на латинській мові,

¹⁰³ Kaz(ymyr) Pułaski, Szkice i poszukiwania historyczne, Serya trzecią, Kraków 1906, ст. 124–125.

¹⁰⁴ Молчановський, 266; Pulaski, 122.

був підтверджений королем Сигізмундом I в 1510 р. шл(ях-тичу) Лазарю Корачевському¹⁰⁵. Станіслав з Ходча був ст(а)р(остою) Под(ільським) і Гал(ицьким) 1467 – 1472 рр.^{сxxxі}.

1410 р. Ягайло дав Фредрові з Плешовець, за його мужність в бою з хрестоносцями, села Фридрівці^{сxxxii}, Суржу^{сxxxiii} при потоку, [що] називали “На криницях” и Кадиївці^{сxxxiv} на р. Жванці зо всіма ужитками, з обов’язком являтися в походи з одним копійщиком и з двома стрільцями (cum una hasla et duobus balistrariis) при своїх коштах¹⁰⁶.

Ці три села містяться недалеко від Кам’янця в 8–10 км, на Північний Захід. Фредрівці – це було село засноване певне Фредром, раніш видачі Ягайлом привілею.

Того же 1410 р. 26 березня Ягайло дав Грицьку Кердеевичу села Кормильче й Ходиківці в Кам’янецькому повіті з умовою персонально жити на Поділля й служити в походах з двома копійщиками й шістьма стрільцями. Привілей цей був поданий в 1593 р. до Кам’янецького земського суду в справі між Кам’янецькими міщанами та Анною й Катериною Гіньківнами з Оринина. Привілей по випису з тої справи и виданий М. Грушевським¹⁰⁷.

Про Кормильче ми вже говорили, коли це село було дано тим же Ягайлом Кам’янецькому війту Георгію в 1402 р.

Село Ходиківці, під Жванцем, на початку XVIII ст. перейшло, як власність, до Лянцкоронських і вони перейменували те село в Лянцкорунь и виклопотали потім йому права містечка; віддалено воно від Кам’янця на 21 км.

¹⁰⁵ Див. Бар(ське) Ст(ароство), ст. 34.

¹⁰⁶ Zr(ódła) do dz(ieów) pol(skich), I, 159: грамота на латинській мові надрукована з оригіналу, що був у збірці А. Пршездзецкого

¹⁰⁷ М. Грушевський, Матеріяли, ст. 16–17; Pulaski, III, 123.

Того же 1410 року, 30 березня в Медиці Ягайло видав грамоту Сенку Волосову брату на володіння дідину Лядаву зо всіма ужитками “на векь векомь” з умовою сидіти на тій дідині и служити одним коп’єм и двома стрільцями. Грамота на це була видана на руській мові, була підтверджена королями Сигізмундом III-м 15 травня 1589 [р.] та Станіславом Августом 5 липня 1780 [р.].

В грамоті останнього короля сказано, що привілей Ягайла писаний по руськи “ми дозволяєм виписати польськими буквами”.

Грамоту 1780 р., по виписці з Коронної Метрики видав Владислав Побуг-Гурський в своєму геогр(афічно)-іст(оричному) описі Могилів(ського) пов(іту). Виписка грамоти Ягайла так, як вже надрукована в Гурського¹⁰⁸.

Село Лядава над Дністром було дано раніш, в 1388 р., князями Константином и Федором Коріятовичами Немирі разом з Бакотою і іншими маєтками (про це вже була мова); через що Лядава вийшла із складу тих маєтків – невідомо¹⁰⁹.

Такі були земельні надання Ягайла за часи володіння Зах(ідним) Поділлям в 1402-1411 рр.

Скажемо про умови тих надань.

З перечня вищезазначених надань Ягайла видно, що він розпоряджався землями тільки Західного Поділля, головним чином Кам’янецьчини, але був випадок, що король даючи польському магнату Шафранцу землі Західного Поділля гуртом прирахував і села, що були далеко на північному Сході (село Чехи на Летичівщині та село Мізяків на Вінниччині).

¹⁰⁸ Переклад в Под(ольских) Е(пархиальных) Вед(омостях), 1887, №36.

¹⁰⁹ В іст(оричних) Под(ільських) документ(ах) виступає ще інша місцевість з наім(енуванням) Лядава, це таке село Буцні. Про це див. про надання Витовта.

В кожній майже Ягайловій грамоті говориться про недостачу людей по Поділлю, через що обов'язуються ті особи, що одержують землі, жити персонально на Поділлю. Це треба розуміти не так, що на Зах(ідному) Поділлю було дуже мало населення, бо даються не пустопорожні землі, а села, де може й було небагато населення, але все ж це були села, не так, як в наданнях трохи пізнішого часу на землі дальні, на Сході Поділля, де давалися пустопорожні землі (“пустині”, “пустоші”), де треба було засновувати поселення на “сировому корню”.

Значить недостачу людей на Зах(ідному) Поділлю, defectus cominum, на що жалується король і в чому деяки історики бачать запустіння руських земель перед польською колонізацією, – треба розуміти, як defectus nobelium, defectus polonogum як каже історик М. Грушевський^{109a}.

Села чи землі давалися Ягайлом з умовою, що одержавши їх, повинні брати участь в походах, давати певну кількість озброєних людей, а в часи небезпеки країни – являтися самому землевласнику зо всіма людьми. Це вимагали обставини тодішнього життя на окраїні тих земель.

Озброєння, як видно з грамот, було – або сулицею – коп'єм (hasta, lancea) и луками (стрільці – saggitarii, balistrarii).

Грамоти видавалися то на латинській мові, то на русько-українській; цю ріжницю можна пояснити так, що полякам видавалися грамоти на латинській мові[, а] місцевим людям – службовцям видавалися на їхній мові, але таких було небагато.

Хотько одержав грамоту на Ярмолинці, Ісак одержав на с. Тесоловці, Сенко Волосов брат – на Лядаву.

Про Хотька можна з певністю сказати, що це був місцевий службовець українського походження, від якого пішли дві галузі подільської шляхти – Ярмолинські і Сутківські.

^{109a} [М. Грушевський] Бар(ське) Ст(ароство), 60.

Відносно Ісака, що одержав грамоту на Тесоловці, в околицях Кам'янця, треба думати, що це був місцевий королівський службовець, українець, а не вірменин, як догадується К. Пуласький, на підставі імені того службовця. Бо чого би йому Ягайло видав грамоту на русько-українській мові. Догадка Пулавського, що Ісак заснував два сусідні з Тесоловцями села Армяне Великі і Малі ґрунтується тільки на тому, що пізніше ті села склали “домініальну цілість”. Той же історик каже, що від того Ісака пішов рід подільської шляхти – Баговські (від села Баговиця, що лежить над річкою) того ж імені, недалеко від устя тої річки).

Баговські в XV ст. мали кілька маєтків, одному з Баговських Григорію Витовт в 1420 р. записав 100 гривень на селах Малиничі і Свиняче. Рід Баговських, як каже Пуласький, “невідомого нам походження”. Але імена різних членів того роду показують на українське походження: Дам'ян чи Домашко, Григор, Афія – Офка, Віхна^{109b}.

Сенко Волосів брат, якому було дано русько-українську грамоту на с. Лядаву – теж певне був місцевого походження і може він був братом того Волоса, що одержав від Витовта в 1430 р. селище Волоська і, дворище на р. Калюсі – Песеч і Кам'яну Кучу в Бакотській окрузі (про це див нижче). Про родовід Сенка відомо тільки, що в 1589 р. з'явився нащадок Сенка землянин Брацлавського повіту Марко Сенкевич-Волосович і виклопотав у короля Жигимонта III підтвердження грамоти Ягайла на Лятаву, але здається самого маєтку не одержав, бо воно було в руках Могилів[-]Язловецьких^{109c}.

За виключенням оцих надань місцевим людям, всі інші надання короля Ягайла, як було зауважено, одержали поляки.

^{109b} Pulaski, III, 128-129.

^{109c} Pobog-Gorski, Powiat Mogylowski, ст. 173.

Це була перша значна гуртова колонізац(ія) Поділля поляками. [...] землевласниками. З того часу на Поділля почався такий уклад суспільства, відносно землеволодіння и земле обробки, який тривав тут п'ятсот літ і тільки тепер революцією знесено цю вікову неправду.

Во всякому разі часи володіння Ягайлом Західнім Поділлям можна назвати часами польської колонізації; так називали ті часи польські історики.

Але, хоч Ягайло й інтенсивно роздавав землі на Зах(ідньому) Поділля, але не дуже дбав про забезпечення цієї країни від нападів Татар. Правда Східне Поділля, Побожже, що тягнуло до Литви, також було в небезпеці воно же було під захистом Витовта, але в ті часи, після нещасного бою при Ворсклі, і Витовт не мав сили, щоби рішуче доводити одсіч Татарам, однак є існуючі звістки, що в ті часи певне Ягайло володів Західним Поділлям, Татари не раз ступали на Подільську землю¹¹⁰.

Продовжимо дану історію Поділля – переходом цієї землі до верх(овної) влади.

Коли Поділля перейшло до Ягайла з 1402 року, Витовт не мирився з таким відізванням Поділля від великого князівства Литовського і став добиватися повернення тої землі, але деякий час він не мав сили, після нещасного бою при Ворсклі (1399 р.).

Поділля зоставалося в руках Ягайла деякий час. Ягайло, забеспокоєний намірами Витовта, відносно Поділля, відновив зносини з бувшим подільським князем Федором Коріятовичем, якого Витовт вигнав був з Поділля в 1393 р. Ягайло певне хотів висунути цього подільського князя Коріятовича, як претендента на Поділля, але ця справа в історії не в'ячена. Є тільки звістки в історичних документах, що Федір

¹¹⁰ Молчановський, 289.

Коріятович в своїй грамоті 1403 р. прощає полякам якусь “образу арестування” (offensum arrestationis) й після цього, в другій грамоті дає присягу на вірність польському королю. Але з цього нічого не вийшло. Во всякому разі нічого більше невідомо в цій справі про Федора Коріятовича¹¹¹.

Так чи інакше, але Витовт, коли оправився після Ворскловського розгрому став більш рішуче добиватися, щоби Поділля було повернено до Литви та віддано йому.

[3.5.] Поділля повертається до Витовта 1411 р.

По Грюнвальдському бою (1410 р.), де з'єднані литовсько-польські сили розбили на голову німецьких рицарів, значення Витовта збільшилося й в 1411 р. Ягайло мусів погодитися з домаганнями Витовта й передав йому Поділля і з того часу ця земля залишалася під його владою до самої смерті його, себ-то до 1430 р.

В його володінню було, як Західне Поділля з тими містами, якими володів колись Спитко Мельштинський, так і Східне Поділля з містами Межибожем, Божьким і Вінницею¹¹².

Поділлям управляли Витовтові старости. В Кам'янці сиділи Витовтові старости, яко княжі намісники.

Русько-литовський літопис перераховує таких старост: “на подільських городах Витовт посадив свого старосту Грановського, потім дав Поділля Петрові Монткирдовичу, а потім панові Гідигольду, а коли сему Гідигольду було дано Смоленськ, то на Поділлі Витовт посадив Довгирда, який “старостив” на тих Подільських городах до смерті князя Витовта¹¹³.

¹¹¹ Молчановський, 268.

¹¹² Грушевський, IV-й, 178; Codex Vitoldi, r.402; Длугош, IV, 136.

¹¹³ П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(етописей), XVII, 84, 101, 172, 280, 329, 455.

В 1421 році через Кам'янець переїзжав бургунський рицар Гільберт де Лянуа, и гостив у Кам'янецького старости.

“Переїжджаючи з Львова через гірну Русь, – каже він, в своїх записках – добрався я на Поділля до Кам'янця, дуже гарного по свому положенню, котрий належить до того же князя (Витовта – прим. Ю. С.); тут я найшов старосту Подільського по назві Гідигольда, який мене приняв з великою учтою дав мені гарні подарунки, давав мені свої страви и смачні обіди”¹¹⁴.

За часи цього другого володіння Витовта Поділлям трохи припинився поступ полонізма на цю країну.

Витовт роздавав на Поділля землі, або Русько-Українцям, або Литовцям з умовою заселяти землі і відбувати військові обов'язки. З тих особ, що одержали при Витовті землі, утворилася пізніше верства землян українських православних. Може з наміром вихопити з польських рук землі було викуплено Витовтом великі маєтки Петра Шафранця – Сатанівську и Зіньківську волості, про що вже говорилося.

Розуміється, таке положення Витовта відносно земельних надань було дуже небажано Полякам, особливо тим, що прибули на Поділля в попередні часи. Є відомости, що Подільські Поляки не хотіли коритися Витовтові, коли до нього перейшло Поділля в 1411 р., і Ягайло мусів два рази – в 1414 и 1418 рр. висилати грамоти до Подільської польської шляхти з закликом, щоб вона зложила присягу Витовту. В тих грамотах король пригадує шляхті обов'язки її відносно Польщі, а в грамоті 1418 р. каже, що приналежність Поділля до Литовського князівства є тимчасова і це має тривати тільки до смерти Витовта¹¹⁵.

¹¹⁴ Materialy do dzieow polskich, 419; Полле, Zam(ieczki) Pod(olskie), I, 70.

¹¹⁵ Грушевський, IV, 190.

Земельні надання Витовта за часи цього другого володіння ним Поділлям не всі відомі в історіографії, або, як відомі, то не докладно, без хронологічних дат.

Витовтові надання на Поділля відомі такі.

Коло 1414 р. Витовт дав своєму службовцю Василю Карачевському в дідичне володіння село Семяків у верхів'ї долини Джурджової з лісом Скварном, з ставом, сіножатами, пасіками, дубровами и зо всіми пожитками.

Подлинної грамоти Витовта на це нема, а тільки в латинському тексті вона внесена в грамоту Сигізмунда – Августа 1566 р. по проханню Романа Карачевського. В 1569 р. при провірці Подільських королівських маєтків Карачевські представили грамоту Витовта і комісія признала правдивість Витовтової грамоти¹¹⁶.

Тут дата грамоти Витовта зазначено Брацлав 1386 р., але це не можлива дата. Приблизно хронологічну дату грамоти можна встановити на тій підставі, що свідками при видачі грамоти зазначено: староста подільський [Генрих?]Гедигольд був на Поділля в 1414 – 1422 рр., по таким вказівкам і час видачі грамоти можна зазначити між 1414 – 1422 рр.¹¹⁷. Але М. Грушевський признає привілей Витовта на Семяків фальсифікатом¹¹⁸. Семяків – це тепер село Синяківці Мінковецького р(айону)^{СХХХV}, коло р(і)ч(ки) Ушки, притоки Ушиці, за 12 км. від Дунаєвець^{СХХХVI} на Північний Схід.

1414 р. 1 февр(аля). Витовт видав грамоту Бедриху на два села в Смотрицькій окрузі – Сволочичачи и Верхболванця^{СХХХVII} з записом на них 60 коп подільських півгрошків.

¹¹⁶ Арх(ів) Ю(го) З(ападной) Р(оссии), VIII, I, ст. 1–2.

¹¹⁷ Груш(евський), Бар(ське) стар(оство), 53–55, Молчановський, 320.

¹¹⁸ Бар(ське) стар(оство), ст. 53–55; Історія (України – Руси), V, 97.

Подлинна грамота на пергаменті (10,5 x 16 см) зберігається в архіві гр(афів) Тарновських в Дзикові.

Грамота не має точної хронол(огічної) дати, а тільки февераля 1 – індікта 7. Цей індікт падає на такі роки: 1399, 1414 і 1429. Різні видавці датували грамоту Бедрихе неоднаково. Останній по часу видавець Розов, на підставі палеографічних прикмет, відносить грамоту до 1429 р. Але більшість видавців відносять грамоту до 1414 р. Це більш правдоподібно. Якому Витовт записав [...] 60 кіп. Це певне був той Бедрих, якому кн(язь) Фед(ір) Коріятович в 1392 р. дав чотири села на Поділля, а з 1420 р. виступає в подільських документах його син Николай Бедрих чи Бедрихович, в 1420 р. йому Витовт записав 40 гр. на пустош Плоска.

На підставі того, що в 1420-1424 рр.в подільських документах виступає Николай Бедрих чи Бедрихович, певне син того Бедриха, що одержав села в 1392 р.

Текст грамоти такий: “Мы великий князь Витовть дали есмо сюю нашу грамоту Бедриху што держить от насъ двѣ селищи, одно – Сволочичачи, а другое Верхьболванца оу Смотрицкой волости, на тыи двѣ селищи записали есмо ему сею нашею грамотою шестьдесять копь подольскими полугрошинки, колижь быхомъ хотели тыи двѣ селищи любо сами оузяти оу него или кому приволити быхомъ выкупити, и тогда имѣемъ дати ему за ты двѣ селищи шестьдесять копь тую подольскими полугрошинки по той личбѣ какъ оу Подольи идетъ. А писана оу Турейску в Володимерскомъ. Февераля оу 1 день индикта оу 7”¹¹⁹.

¹¹⁹ Видана грамота: Акты З(ападной) Р(оссии), I. № 22, ст. 32; Головацький, Пам’ятн. в Наук. Сб. 1865 р. №17, ст.197; Протоколы засед(ания) Археогр(афической) Ком(иссии), II, ст.132; Крымскій, Укр(инская) граматака, ст.534; Розов, Укр(аїнські) грамоти XIV – XVст., Київ, 1928, №61, ст.111–113; Фототип(ічний) знімок у Соболевській и Пташинський [...] під №19.

Від Бедриха, що одержав села від вел(икого) Кн(язя) лит(овського) Витовта пішов рід Подільської шляхти Свірців, що володіли в XV – XVII ст. маєтками на Півночі Проскурівщини¹²⁰.

Відносно отих двох сел, що їх було дано Бедриху, не можна певно сказати, що то за села, тільки можна сказати, що вони були на Півночі теп(ерішньої) Проскурівщини. Верхболванець – це село, що було певне у верхів'ї річки Болванця (так іменовали в XV ст. місцевості, напр. в грамотах 1404 р. Ярмолинці (“na riczi Werchusziczi” – верх Ушиці”). Річка Болванець притікає зі Сходу до Заходу на Північно-Заходньому кутку Проскурівщини, коло сел. Видави, Брунівки(?), Сорпова, Курник, Заваліск, де ця річка утворює великі, майже суцільні стави. Річка з назвою Болванець була відома й в XVI ст. Існували в XVст. (1493 р.) села Болванець Нижній і Верхній¹²¹.

Верхболванець – село було десь там, де тепер приблизно село Видава або Мочуленці. Трудніше означити місце села Сволочигачі – села з такою назвою тепер нема. Може це теп(ерішне) Волочиски, що лежать недалеко від р. Болванця, по згуках трохи нагадують Сволочигачі.

1420 р. Записано Витовтом 100 грив(ень) Григорію Баговському на с. Малиничі і Свиняче в Кам'янецькому повіті¹²².

Села з такими назвами можна би вказати на Проскурівщині: Малиничі^{CXXXIII} – село над р(і)ч(кою) Самець, коло

¹²⁰ Pulaski, Skice i poszukiwania historyczne, Ser. III, Kraków 1908, ст. 48 і далі.

¹²¹ Молчановський, 131; Арх(ів) Ю(го) З(ападної) Р(оссії), VII, II, ст. 340.

¹²² М. Гр(ушевський, Бар(ське) ст(ароство), ст. 27; Pulaski, III, 128–130 про Баговських.

Проскурова, в 16 км; Свиняче^{СХХХІХ} – може с. Свинна над р(і)ч(кою) Вовком, в 12 км від Проскурова.

Але ці села зазначено в Кам'янецькому повіті – це можна з'ясувати, це скоріш були поселення в Смотрицькому повіту: Баговські в XV ст. мали багато маєтків в своїх роках в Зах(ідному) Поділлі.

1420 р. записано 40 грив(ень) Николаю Бедриху на пустиню Плоска в повіті Смотрицькому¹²³. Плоска – це певне Проскурів, що перше називався Плоскирів, через те, що лежить над р(і)ч(кою) Плоскою. Цей маєток перейшов потому до Свирщів і разом з іншими наданнями Бедриху (Сволочигачі, Верхболванця та ін.) утворили великі латифундії Свирщів XVст.¹²⁴

1422 р. записано 60 гр. шлях(тичу) Янушу на с. Нова Руда^{СХL} в пов(іті) Кам'янецькому – це певне теп(ер) село Руда, що лежить недалеко містечка Жванця¹²⁵.

1424 р. 2 вересня Витовт видав дві грамоти в м. Скалі Мик(олаю) Бедриховичу та Кузю на право обміну маєтками. Подлинні грамоти були написані на руській мові, але вони до нашого часу не дійшли, їх було внесено в підтверджуючі грамоти кор(оля) Жигимунта Августа 1533 и 1553 рр. в польсько-литовській транскрипції і по виписках з Коронної Метрики видано М. Грушевським и К. Пулавським¹²⁶.

¹²³ М. Груш(евський), Барське ст(ароство), 27.

¹²⁴ Pulaski, III, 48; докл(адніше) див. вище про надання Сволочигачі і Верхболванець, 1414 р.

¹²⁵ [М.] Грушевський, Мат(еріали), № XVIII, ст. 21; Бар(ське) ст(ароство), 27.

¹²⁶ М. Грушевський, Матеріали, ст. 22–23, № XIX–XX; К. Pulaski, III, 147–148.

В грамоті Кузю говориться так (наводимо на українській транскрипції): “Ми великий князь Вітольд дали есьмо сію нашу грамоту Кузеві на то, што се зговорили mezi собою з Миколаєм Бедриховичем, іж би то їм сели меняти Кузеві з Бедриховичем. Дати би Бедриховичу тіє села: Кудзевці і наше придання Чорний Остров а Микитинці, а у Бедриховича би ему взяти против тому таке три села: Ольховець і Сутрименці а третє село Мілеївці, што маєт од нас в пятидесять гривен, і ми то їм призволили тими селами меняти се, а на потвердження сеї нашої грамоти печать нашу велели есмо привесити, што же їм держати то вічно а ніким непорушно. Писан в Скале в суботу місяца сентембра второго, індикта третєго в лето шесть тысячное девентсетнего тридцять третєго”¹²⁷.

Такого же змісту и друга грамота Бедриховичу.

По цих двох грамотах виходить, що до М. Бедриховича перейшли села Кудзевці, Чорний Остров и Микитинці^{CXLI}, з яких два останні села – це було надання Витовта, (тільки не відомо коли), а до Кузя перейшли села Ольховець^{CXLII}, Сутроменці^{CXLIII} и Міліївці^{CXLIV}, з яких останнє село було дано Витовтом Бедриховичу з записом 50 гривень (але знов невідомо, коли це було надання).

Село Кудзевці (вар. Kudziewczi, Kudziewi, Kudziew) це, як припускає Грушевський, теперішнє село Кудіївці, або Кудівці на Мурафі, Станиславчикського р(айону) Могилівської окр(уги). Але це далеко від інших сел групи обміну! Це село повинно би бути десь поближче Чорного Острова та Микитинець. Скоріше – це м. Кузьмин, що колись входило до складу маєтків в Свірців, нащадків Бедриха^{128 CXLV}.

¹²⁷ Дату Грушевський виправляє так: З індикт 6933р. властиво відповідає 1425 року, але при вересневім численню се буде вересень нашого 1424, що потверджує й означенне – 2 вересня в суботу.

¹²⁸ Pulaski III, 46.

Про Черноостров нема що говорити, це містечко на Захід від Проскурова, було колись в складі маєтків Свірщів.

Микитинці – тепер таким іменем називається сільце коло м. Михалполя^{CXLVI} над р(і)ч(кою) Вовчком, притоці р. Вовка, але й сусіднє село Загинці або Заїнці^{CXLVII} також називається “Старі Микитинці”. Микитинці – старе поселення, знаходиться в списку Подільських поселень 1493 р., було, колись великим поселенням, навіть показано на мапі Боплана, як місто. Коло Загинець є в лісі велике городище, з яким народ зв’язує різні легенди.

Ольховець – це село Вільховці чи Ольхівці. Ольховець коло Гусятина.

Мілівці – це може село Мілівці над Збручем, коло Кудринець та Чернокозинець.

Сутроменці – це певне те село Сутерминці, що було дано разом з іншими в 1392 р. Федором Коріятовичем Бедриху, але, що то за село, й де воно було невідомо.

1427 17/IX. Витовтом дано Еську Нешевичу дворище Ярополково пусте з записом 50 гривень подольськими півгрошиками.

Подлинник на пергаміні (13,8 x 20,8 см) зберігається в музею кн(язів) Чарторийських в Кракові, Дупл. №361, поступив сюди з архівом Пулавських. Писано полууставом, славяно–українською мовою.

Текст грамоти такий: “Ми великий князь Витовть дали есьмо Еську Нешевичу дворище Ярополково пустое осаживати ему собѣ и распахивати собѣ, а на то дворище записали есьмо ему сею нашою грамотою пять десять гривен подольскими полугрошки, а коли быхомь хотѣли любо сами взяти в него то селище его осаженье и распашь или кому быхомь приволили викупити тогды имаемь заплатити ему пятьдесятъ гривен полугрошки по той личбе какъ оу подольской

земли идеть, а писан в городъ Острозѣ в лѣто после Христова народженья тысяча и четьреста и 27-є лѣто сентября оу 31 день индикта оу 6”¹²⁹.

Де було то Ярополково селище – невідомо. Грушевський гадає, що може воно було там, де тепер село Нішівці над р(і)ч(кою) Коробцем Яришівського р(айону) на Могилівщині. Бо в тій місцевості в XV ст. загніздився род Нешів чи Нішів – Нішевичів. Там в 1440 р. Гнат Нешевич одержав від короля Владислава III Юрківці (недалеко Могилева), а батько його, або може він сам, шл(яхтич) Неш (пол. Niesz) одержав в 1448 р. пустиню Агдашів разом з річкою Серебрією и її устям. Агдашів – це певне теперешне село Серебрія над Дністом при устю р(і)ч(ки) Серебрія, або Джуглая¹³⁰.

Приблизно до 1427 р. можна віднести надання Витовтом Кам’янецькій римо-католицькій єпископській катедрі Карчмаровської волости, тепер Корчмарів на Могилівщині^{CXLVIII}, а може й інші маєтки. Грамота Витовта невідома, а тільки це відомо з пізнішої грамоти кор(оля) Яна Альбрехта, виданої в 1498 р. замість згорівших документів¹³¹.

В цій грамоті тут перераховуються біскупські спалені маєтки, якими катедрa володіла здавна, по наданню королів. В склад тих маєтків входило багато поселень Зах(іднього) Поділля, як Радянського так і Галицького. Але точно невідомо що іменно дано було Витовтом, бо Витовтової грамоти на це нема.

¹²⁹ Грамоти видавалися: Акты Ю(го)-З(ападной) Россіи, I, №17, 10; Головацький, “Памят.” в Наук. Сб. 1866 р. №38, ст. 56; Розов, Українські грамоти XIV – XVст., Київ 1928, № 59, ст. 108–109.

¹³⁰ Бар(ське) стар(оство), 39.

¹³¹ Грамота 1498 р. – А(кти) Ю(го) З(ападной) Р(оссіи), VIII, 27.

[Можливо серед них:] Хропотова^{CXLIX}, Денківці^{CL}, Ножаківці інакше Войтна^{CLI} – в Смотрицькій окрузі, Корчмарівці^{CLII}, Поповці^{CLIII}, Василівці^{CLIV}, Гавдиківці^{CLV}, Канчинці^{CLVI} і Микулинці^{CLVII} в Ровській окрузі, Пшонна^{CLVIII} в Вінницькій, Манівці^{CLIX} в Брацлавській округах.

Які поселення іменно було дано Витовтом біск(упській) катедрі не відомо. Деякі з тих поселень, що перераховані в грамоті 1498 р., тепер не існують, або тяжко вирішити, що то за поселення.

В Кам'янецькій окрузі згадуються Чернокозинці^{CLX} над Збручем, що були біскупським маєтком до кінця XVIII ст.

Козовиці Теробовельського дек(анату). Це може село Козівка^{CLXI}. Микулинці^{CLXII} те є коло Теробовлі. Воскресенці – Рогатин. Залісся^{CLXIII}. Нівра Велика і Мала. Нівра Велика^{CLXIV} при правому боці Збруча, а Нівра Мала чи Ніверка^{CLXV} на лівому, коло с. Шустовець^{CLXVI}. Михалків^{CLXVII}. Устя Бискуп'є^{CLXVIII}. Пуше^{CLXIX}. Зіньківці^{CLXX} – це коло Кам'янця.

[Ще в] Смотрицькій окрузі Czuzucz – місто і село Черче^{CLXXI}, яке було біскупським маєтком до 1793 р.

1427 р. було записано Витовтом Івашку Гинковичу на селі Товсте^{CLXXII} в пов(іті) Червоногородському¹³².

1428 р. записано 30 гр(ивень) Николаю Бозі з Бабинець на с. Сапогів^{133 CLXXIII}.

1429 р. записано 30 кіп невідомо кому на с. Гугрин^{CLXXIV} в пов(іті) Червоногородському¹³⁴.

¹³² Бар(ське) ст(ароство), 27.

¹³³ Бар(ське) ст(ароство), 27.

¹³⁴ Бар(ське) ст(ароство), 27.

1430 р. 20 лютого Витовт записав своєму “слузі” Волосу 100 кіп півгрошків руських на селищу Волоска^{CLXXV} и дворищах на р. Калюсі, на Песеч^{CLXXVI} и Кам’яна Куча^{CLXXVII} в пов. Бакотському¹³⁵.

Песеч – це теперешне с. Песець коло Нової Ушиці^{CLXXVIII}.

Кам’яна Куча – це тепер с. Куча над р(і)ч(кою) Калюсом.

Селище Волоска, невідомо, що то за місцевість.

Оце ми вказали земляні надання Витовта, про які маються більш – менш докладні відомості. Але є ще також відомості про Витовтові земельні надання, що мають деякі дефекти: або не мають хронологічних дат, або дати неймовірні, або самі документи підозрілі, або невідомо, які саме маєтки дано Витовтом і т. ін. Або, нарешті, відомості про Вит(овтові) надання ґрунтуються на пізніших свідченнях.

Ми тут, для повноти, вкажемо і такі Витовтові надання.

Про Синяківці див. раніше 1414 – 1422 рр.

В ті часи, коли Карачевські в 1569 р. доказували свої права на свої маєтки, то представили крім грамот Витовта на Княжу Луку и Синяківці, ще грамоту тоже Витовта на село Глібів^{CLXXIX} (що тепер існує за 12 км від Нової Ушиці на Північний Захід), і комісія визнала правдивість Витовтової грамоти. Но грамота на Глібів невідома в історіографії¹³⁶.

Є відомості, що Витовт дав землянам Буцням групу маєтків в середньому Поділлю, але грамоти ніякої на це нема. Про це надання довідуємося з грамоти подільського старости Теодорика (Федора Бучацького 2 апр[еля]^{CLXXX} 1450 р.)¹³⁷.

¹³⁵ Грушевський, Матеріали, № XXII, ст. 24; Бар(ське) ст(ароство), 27.

¹³⁶ Грушевський, Бар(ське) ст(ароство), ст. 53–54.

¹³⁷ Надрукована грамота в Арх(іви) Ю(го)-З(ападной) Р(оссии), VIII, I, 18–19.

В часи боротьби за Поділля Сима і Берло, сини землевласника Васка Буцня, втікли до Валахії через якісь утиски й 1450 р. Бучацький визвав їх на Поділля, розглянув їх земельні документи – надання кн(язя) Витовта и короля Владислава (якого – не вказано, певне Владислава III), и повернув ті маєтки Буцням. Маєтки ці такі: Васківці, Іванківці на р(і)ч(ці) Дерло^{CLXXXI} вище устя, Грушовець над р(і)ч(кою) Мурахвою, Берладка над р(і)ч(кою) Мурашкою, урочище Лядава між річками Лядавою и Примощаницею, Буцнівці й Мордина коло лісу Згар.

Які це села й де вони були?

Васківці – це, може, Івашківці, в 10 км. від Шаргорода на Захід^{CLXXXII}.

Іванківці – місцеположення означено в грамоті 1450 р. при устю Дерло, тепер тут нема того села, а міститься місто Могилів^{CLXXXIII}, заснований в кінці XVI ст. молдавським господарем Іеремією Могилою.

Грушовець – це може тепер село Грушка недалеко від р(і)ч(ки) Мурафи на Схід від Могилева за 12 км^{CLXXXIV}.

Берладки на Мурашці тепер нема, а є село Берлядка, і накше Петрівка^{CLXXXV} недалеко р(і)ч(ки) Немії, коло ж[з](залізничної) ст(анції) Котюжане, Копайгородського району^{CLXXXVI}.

Лядава – урочище між річками Лядава и Примощаницею – тепер с. Буцні на Південь від м. Бара за 12 км^{CLXXXVII}.

Буцнівці и Мордин – це по Побожжю, оба села на стоках (истоках) р(і)ч(ки) Згара.

Буцнівці^{CLXXXVIII} містечко й с. Мордино^{CLXXXIX} – Вовковинецького району. Які з цих сел чи урочищ надано Витовтом і які Владиславом – не відомо¹³⁸.

¹³⁸ Бар(ське) ст(арство), 37–38; Молчановський, 320.

Є історичні вказівки на надання Витовтом земель на Побужжю. В 1505 р. Брацлавський землянин Федько Дашкевич просив короля Александра підтвердити його маєтки, що їх було дано діду його Герману князем Витовтом, але документи на ті маєтки пропали, коли татари напавши забрали жінку, дітей и майно, а решта документів погоріли в Брацлавському замку, коли той замок згорів.

Ті маєтки такі: Кліщово^{CXC}, Шандирево^{CXCI}, Тростянець^{CXCII}, Тивров^{CXCIII}, Волчковці, Нестерівці та селища Ориничі^{CXCIV}, Костини^{CXCV} на р(і)ч(ці) Костиці^{CXCVI}, Збуново, Парубоче на р. Русаві^{CXCVII}, Ленев и Михайлово^{139 CXCVIII}.

З названих поселень можна вказати їх тепер положення на Брацлавщині: Тивров над Бугом, нижче Кліщів на Тиврів р., Шендерев недалеко Буга и Тростянець и Михайлівка Вороновицького р(айону).

Волчковці – це може с. Вовчок Немировський^{CXCIX}.

Нестерівці – це може теж с. Нестерівка коло Тульчина^{CC}.

Названі вище селища – невідомо де були; може це були тільки пустопорожні селища, де потім явилися села з іншими назвами^{CCI}.

Є відомості (Стрийковський), що Витовт дав Східне Поділля (Брацлав, Вінницю, Соколець і Кременець) князю Корибуту – Дмитру Ольгердовичу; ця звістка опирається на ототожненню Корибутового сина Федора з Федьком Несвизьким, що був діячем на Східному Поділлі в 30-х роках XV ст. і називав ті волости своєю батьківщиною. Але те ототожнення дуже непевне, а значить, і звістка про передачу Східного Поділля Корибуту мильна, але можливо, що ця країна належала батьку Федька Несвизького¹⁴⁰.

¹³⁹ Вол. і Лір., II, 1431.

¹⁴⁰ Груш(евський), IV-й, 168 и 175.

Перераховуючи надання Витовта на Поділля вкажемо ще про надання в Галицькому Поділлю.

Це надане село Печарне^{CCII} над Дністром вище м. Заліщик^{CCIII}, Червоногородської округи; на цей маєток було записано 100 грив(ень), але кому і коли невідомо; відомо тільки, що в 1615 р. при провірці земельних документів власник цього села Петро Хржановський показував люстраційній комісії, *stara summe od s. pameci Aleksandra Witulta ksiezecia grzywien sto Zapisana*¹⁴¹.

Про земельні надання Витовта на Поділля треба за час другого володіння цим краєм зауважити, що землі давалися не “на вічність”, не на віки вічні, не в повну власність, як це було при Ягайлові надання, а на землі, які давалися Витовтом, записувалася певна сума грошей і влада могла викупити той маєток, заплативши за нього ту суму грошей, яка була записана на ньому, це були т. з(вані) заставні держави, бо землі давалися “під заклад” певної суми грошей.

Таким чином землі рахувалися не приватною повною власністю, яка була в заставі, в довгострочній аренді. Часом та аренда давалася доживота, себ-то до кінця життя того, що одержав ту державу, часом на два покоління, на три и навіть чотири.

Таке надання земель більш відповідало земельному державному праву В(еликого) кн(язівства) Литовського^{CCIV}, по якому праву вся взагалі земля належала державі й представнику її великому князю^{CCV}.

З переліку вищезазначених земельних надань Витовта можна помічати, як поширювалася русько-українська колонізація на Поділля, особливо – на Сході.

Розширюючи русько-українську колонізацію на Південнім Сході українських земель, на Поділля Витовт вів безпе-

¹⁴¹ *Zródła dziówe*, V, lustracye Królewsczyzn, Warsz(awa), 1877, ct. 20.

рестанку боротьбу з Татарами, захищав українські землі від татарських нападів. Йому приходилося особливо вести боротьбу на Брацлавщині.

Між иншим в однім документі XVI в. так розказується про один поход против татар за часів Витовта: “вел. Кн. Витовт післав був Богдана Микулинського з військом своїм на Татаре, которого за Брацлавом Татарове убили і уторгнувшись в повіт Брацлавський, шкоди не малые учинили і замок Виницький добувши зпалили і Івана, Богданового сина, з жоною взяли”¹⁴².

На Поділлю взагалі Вітовт продовжував діло Коріятовичів, він же не тільки зміцнював замки, основані тими князями, але закладав нові, особливо на Сході Брацлавщини і тим посував і підсилював русько-українську колонізацію на Брацлавщині в глибину степів, а на самому татарському пограниччю, недалеко від татарських улусів – осадив підручних собі Татар, і це давало йому змогу поповняти свої війська постійними войовниками.

За Витольда згадуються в історичних документах подільські замки Лятичів^{CCVI}, Хмільник^{CCVII}, Караул. Де був замок Караул пок(ійний) історик В. Антонович доказав, що Караул це теперешнє містечко Рашків^{CCVIII} над Дністром на Ольгопільщині. Він вказав городище коло Рашкова, яке має прикмети фортифікації XVст., а власне: на горі, виступаючій над Дністром щовбом знаходиться городище в виді іскривленого чотирикутника обнесеного валом; на трьох кутов(ому) ронделі (бабинці). Місцевість коло того городища – поле з ліском – називається й досі “Караул”.

Антонович подав й документ XVI ст., з якого видно, що тоді було “над річкою Дністром селище Калаур з приселком

¹⁴² Київ(ская) Стар(ина), 1891, X, 15; В. Антонович “Несколько данных о землевладении в Юго-Западной Украине в XV столетии”.

Рашковом”. Замок Калаур згадується в списку городів і замків Вел(икого) Князівства Литовського, першій чверті XV ст., коло 1430 р. В 1442 р. Калаур разом з великою степовою смугою землі було дано польським королем Бучацькому¹⁴³.

Військово – організаційну діяльність Витовт проявляє аж на Побережжю Чорного моря: тут він заснував замки Чорний город^{CCIX}, Качибей^{CCX} та ин.

Мандрівник, про якого ми вже згадували, першої чверті XVст. Гільберт де – Лянуа оповідає, як на його очах подільський староста Гедигольд будував замок десь при усті Дністра, коло Белгорода, себ – то Акермана^{CCXI}. Як каже той подорожник, Гедигольд відправив з Поділля на місце будови замку 12 000 робітників і 400 фур з каменем та деревом, бо по близости не було тих матеріалів, за місяць замок був готовий. Це було в 1421 р. Що то за замок був невідомо, думають що то був Маяк¹⁴⁴.

Мандрівник XVI ст. Броньовський згадує, що на Бугу, між Савранкою і Кодимою були руїни мосту и “бані”, котрі колись були збудовані князем Вітовтом¹⁴⁵.

Тепер на тім місці є село Витольдів Брід^{CCXII}.

Така була військова й колонізаційна діяльність Витовта.

¹⁴³ Київ(ская) Стар(ина), 1896 г., X, 9–14; В. Антонович “Несколько данных о землевладении в Юго-Западной Украине в XV столетии”. Деякі доповнення до цього в рец(ензії) проф(есора) М. Грушевського в “Записках Наук(ового) Тов(ариства) им. Ш(евченка), XVI, ст. 6.

¹⁴⁴ Грушевський, IV-й, 316; Молчановський, 294.

¹⁴⁵ Mart. Bronovii Descriptio Tartariae, 1579 р., р. 818; Груш(евський), IV-й, 315; Молч(ановський), 296 (Кельнське 1595). У Броньовського сказано: “pous lapideus et balneum”. Молчановський переказує balneum словом “склад товарів”, “митниця”.

[3.6.] Смерть Витовта. Захват Кам'янця й Поділля Поляками и збройна боротьба між Польщею и Литвою из – за Поділля 1430 – 1434 рр.

В 1430 р. вмер бездітний Витовт в самий розмах суперечок між Поляками и Україно-Литовцями за повну самостійність вел(икого) кн(язівства) Литовського. Поляки думали зі смертю Витовта остаточно інкорпорувати русько-литовські землі до Польщі, але в Українсько-Литовських колах був дуже підвищений настрій, на- правлений до того, щоб відстояти самостійність Литви, і ці кола громадянства вибрали вел(ким) Князем Литовським Свитригайла, давнього противника унії Литви з Польщею, проводаря Русько-Української партії. Він володів Поділлям недовго, в рр. 1400–140[2]. Це був князь дуже бурхливий, неугомонний. Ще до вибрання його великим князем Литовським він то ворогував зі своїм рідним братом Ягайлом та двоюрідним братом Витовтом, то мирився з ними; за свої ворожі виступи проти них сидів у в'язницях. Приходилось йому блукати й по чужих краях.

В своїй боротьбі він опирався на українські та білоруські кола громадянства, хоч він був охрещений в католицькій вірі, з іменем Болеслава.

От такий-то князь був вибраний на велике князівство Литовське, і Ягайло, під натиском обставин дав згоду на цей вибір.

Коли Свитригайло зробився головою Литовського князівства, то давав перевагу українським елементам, оточив себе Українцями і давав широке місце їх впливам в своїй політиці.

Коли Поляки побачили, що Литовське князівство з Польщею після смерті Витовта не з'єдналось, то вони задумали захватити в свої руки хоч Поділля, про яке вони давно ма-

рили. Ще за Витовта вони, коли тільки можна було, нагадувало, що Поділля повинно належати до Польщі. Так, коли Подільська Польська шляхта не корилась Витовтові, Ягайло, як вже було зауважено, об'язав шляхту зложити присягу Витовту, але разом нагадувалось, що Поділля тільки тимчасово повернено до Литви. Коли Ягайло в 1430 р. видав привілей для Руської шляхти Польської корони^{ССХІІІ}, то одночасно видав привілей того же змісту й для Подільської шляхти, щоби тим показати, що Подільська земля одержує милости від Польського короля, як коронна провінція¹⁴⁶.

Пізніше в розгарі спорів Поляків и Україно-Литовців за Поділля, в 1451 р. Поляки говорили, що нібито коли Поділля передавалось Витовтові, то польське правительство обов'язковою присягою всіх старост, урядників и шляхтичів обов'язалось передати Подільські землі по смерти Витовта корольові и Польській короні¹⁴⁷.

А коли Витовт старівся Поляки стали робити різні заходи, щоби захопити Поділля в разі смерти Витовта. Так, в однім документі 1427 р., чотири шляхтичі (Степан з Бидлова, Ганко Хелінський, Петро Кот і Клеменс з Москоржева) обов'язуються, відобравши Кам'янецький замок від якогось Мартина, передати його до шести тижнів королеві або його відпоручнику¹⁴⁸.

І от, як тільки Витовт умер, польські пани із королевських придворних, пробираються на Червону Русь, тут набирають польської шляхти і під проводом панів Бучацьких посуваються до Кам'янця й в листопаді зявляються в

¹⁴⁶ Codex ep. Saes. XV, t. II, №177; варіант ст. 232 и об'яснення ст. 233–234.; Груш(евський), IV-й, 190.

¹⁴⁷ Длугош, V, с. 96; Груш(евський), IV-й, 191.

¹⁴⁸ Codex ep. Saes., XV, t. I, №68; Груш(евський), IV-й, 191; Gałębiowski, Dz. Pol., I, 332, пр. 579; Молч(ановський), 284.

Кам'янці. Тут ще не знали про смерть Витовта. Тоді подільські шляхтичі, на чолі яких, по словам Длугоша, були кам'янецький біскуп Павел з Боянчиць, колишній кам'янецький староста Грицько Кердеєвич і звістні в пізнішій історії Поділля три брати Бучацькі – Федір, Михайло й Мужил, викликали до себе Кам'янецького намісника Довгірда й ув'язнили його. Литовська залога не встигла опам'ятатися і попала в руки Поляків.

Так Кам'янець був захвачений Поляками й в його замку засіла польська залога під начальством Михайла Бучацького.

Після того Поляки захопили й інші замки Західнього Поділля – Смотрич, Скалу й Червоногород¹⁴⁹.

В той час Ягайло зі своєю свитою пробував на Литві, куди він приїхав на коронацію Свитригайла.

Коли Свитригайло провідав про подільські події, то прийшов в такий гнів, що, як повідомляють, чуть не перебив всю королевську свиту. А самого Ягайла схватив за бороду и так потряс нею, що чуть не відірвав її разом з нижніми щелепами, і заявив Полякам, що не випустить їх з Вільни, поки вони не вернуть йому Подільських замків. Ягайло мусів дати згоду на те, що Поляки оддадуть Поділля. А Свитригайло, зі свого боку, обіцяв дати амністію тим, що брали участь в захваті Кам'янця и Поділля і на перепросини щедро обдарував Ягайла и Поляків і відустив їх в Польщу.

В скуток цих подій Ягайло вислав до Кам'янця Тарла Заклику з Щенкоровиць з наказом Бучацьким, засівшим в Кам'янці и правившим Поділлям, аби вони негайно передали Кам'янець Русько-Литовському воєводі Михайлу Бабі.

¹⁴⁹ Длугош IV, с. 422-423; Ser. Reg. pruss., III, с. 494; П(олное) С(обрание) Р(усских) Л(етописей), XVII, 84, 101, 172, 280, 329,335; Груш(евський), IV-й, 191–192; Молч(ановський), [сторінки відсутні. – *упорядн.*]

Польські же пани, що були з Ягайлом, таємно написали Бучацькому не слухати королівського приказу і замків не здавати. Бучацькі так і зробили¹⁵⁰.

Розказують, що Поляки, написавши Бучацькому таємного листу, обіляли його воском і зробили з нього, якби свічку й ту свічку доручили одному з слуг Тарла, що мав їхати до Кам'янця, і сказали віддати свічку Бучацькому й переказати йому, щоби він “пошукав в тій свічці світла”.

Тоді було в звичаї посилати свічки в дальні сторони, щоб ставити їх перед образами, і свічка, передана до Кам'янця, не подала ніякого підозріння. Бучацький, розломивши свічку, прочитав тайний приказ і замків не здав. Ті події привели до повного розриву між Свитригайлом і Ягайлом. Це було в кінці 1430 р., і зараз же почалась збройна боротьба, яка тривала кілька літ.

Перше всього почались місцеві сутички на Поділлі і на пограниччю між Польшею і Литвою. Прихильники Свитригайла обложили Смотрич (Кам'янецького повіту) і пробували його взяти. Але їх відігнали польські шляхтичі, поспішивши сюди на допомогу своїм. Боротьба йшла й на всьому пограниччю Поділля й Волині з Галичиною.

Між тим Свитригайло зібрав собі спільників та вів переговори з ворожими сторонами. Ті переговори тягнулись майже цілу половину 1431 року і закінчилися тим, що Свитригайло розлючений послом Ягайла, вдарив його в лице й наказав кинути його до в'язниці. З цього почалась дійсна війна: Поляки пішли на Волинь; сюди же стягнув свої війська Свитригайло¹⁵¹.

Ворожі війська зійшлися на Волині, коло Луцька. Поляки обложили Луцьк. Під Луцьком над р(і)ч(кою) Стиром 31 липня сталася битва. Русько-Литовське військо боронило

¹⁵⁰ Длугош, IV, с. 42–45; Груш(евський), IV-й, 193.

¹⁵¹ Груш(евський), IV-й, 193–195.

переправу через Стир, але польські полки збили звідти Литовців, і Свитригайло мусів відступити, а в Луцькому замку залишив залогу. Після цього Поляки підступили до Луцька і почали облогу Луцького замку. Облога провадилася довго і мляво. А ти мчасом велася дрібна війна в сусідніх землях – Белзькій, Холмській та інших. В той же час союзник Свитригайла волоський воєвода Александр вислав своє військо на Поділля и опустошив частину його. Поляками заняті були сусідні з Поділлям землі Покуття та Галичини. Коли волохи верталися з здобиччю, на них напали брати Буцацькі, розбили їх і відняли здобич, як каже Длугош¹⁵².

Поляки двинули частину свого війська з-під Кременця на Поділля и захватили Брацлав. По дорозі вони немилосердно спустошали все, що попадалося під руки. Лютовання Поляків підняло против них селян Брацлавщини. Вони напали на Поляків и положили на місці до двадцяти знатних шляхтичів. Польському війську не удалося навіть дійти до Брацлава¹⁵³.

Боротьба між Поляками та Україно-Литовцями провадилася по всім Поділлю, але значної перемоги не було ні на чийм боці. В тій міждуусобиці був зруйнований Бакотський замок. Мешканці Бакотського округу розділились на дві партії; селяне шляхетських і земянських сіл підбурились и не визнавали над собою права великих землевласників, об'явили себе вільними від всяких до них обов'язків. Подібна боротьба велася і в околицях Лятичів. До вересня 1431 р. Поляки успіли тільки в тім, що держали в своїх руках Західне Поділля. Східна частина Подільської землі цупко держалася Свитригайла¹⁵⁴.

¹⁵² Длугош XI, 595; *Zródła dziejowe*, X, 7, №21.

¹⁵³ Danilowicz, *Skarbiec*, II, №1539; Dlugosz, XI, 588. 6647, Молчановський, 358.

¹⁵⁴ Молч(ановський), 359.

2-го вересня 1431 р. між ворожими сторонами було уложено перемир'є на один рік – до Івана Купала 1432 р. По цьому перемир'ю Поділля зоставалось в такім становищі, яке було до війни, себ-то за польським королем зоставалось Західне Поділля з містами Кам'янцем, Смотричем, Скалою й Червоногородом; на Східній межі до цієї частини Поділля були віднесені Ольчедаєв і Ялтушків з їх округами, які тягнули до Кам'янця. Друга частина Поділля, себ-то Брацлавщина, повинна була зостатися за Литвою, яка володіла тою країною при підпису перемир'я. Щодо Бакотської округи, то обидві сторони зобов'язалися до кінця перемир'я не відновляти зруйнованого Бакотського замка; земляне того округи повинні були зоставатися так, як були до перемир'я – до якого боку вони тянули, так мали вони зоставатись і на дальше, землянські люди, селяне названі в акті кметами, до кінця перемир'я об'являлись вільними¹⁵⁵.

Напівзруйнований Смотрицький замок, який зоставався за Поляками, король міг [мав] відновити в попередньому вигляді. Дальше – умова відновлювала вільність торговельних зносин між Поділлям і Польщею.

Для залагодження пограничних справ були призначені комісії, які мали звертатися на границі по старому звичаю и чинити там суд, і заводити порядок, і вирішити, кому має належати Поділля. Перший з'їзд комісії мав бути на Стрітення 1432 р.¹⁵⁶, але не відбувся, бо Свитригайло бажав, щоби в тім з'їзді брали участь відпоручники союзників його – Волохів і німецьких рицарів, Поляки не хотіли згодитися на це.

¹⁵⁵ Danilowicz, Skarbiec, II, 124.

¹⁵⁶ Трактати перемир'я – Ягайлів прелімінарний з 26/VIII з німецького перекладу виданий: “Kotzebue, Lesch. Preussens, III, 477. Відти у Нарбута, Dzieje narodu litewskiego, VII, дод. 4; і Данилович, Skarbiec, ч. 562 (в перекладі).

А тим часом Свитригайло підбирав собі чим більше союзників; він числив на поміч татарського хана, Тверського та Московського князів.

Поляки бачили велику перевагу Свитригайла й задумали підкопатися під нього в самій же його державі. Вони стали агітувати проти нього серед Литовців, виставляючи Свитригайла великим прихильником Руси – Українців. Винайшли претендента на литовський великокнязівський престол князя Жигимонта Кейстутовича^{CCXIV}, який був князем в Новгороді Литовським.

Агітація закінчилась вибухом: 31 серпня 1432 р., коли Свитригайло їхав з семейством з Вільни до Бреста^{CCXV}, щоб там установити мир з Польщею, і по дорозі ночував в Ошлянах^{CCXVI}, недалеко Вільни, на Свитригайла несподівано вночі напав Жигимонт зі своїми прихильниками й мало що не захватив його. Сам Свитригайло втік до Полоцька^{CCXVII}, а його жінка попалась в руки Жигимонта. Після цього Жигимонта оголошено великим князем і він заняв замки на Литві й до нього пристали всі значні литовські міста з їх околицями: Вильна, Троки, Ковно^{CCXVIII} та ин.

На стороні Свитригайла zostалися Русько-Українські землі та Білоруські – Полоцьк, Витебськ^{CCXIX}, Сіверщина, Київщина, Волинь та Східне Поділля.

Всьо велике князівство Литовське розділилось на два ворожих лагерья.

“Литва посадиша великого князя Жигимонта Кестутовича на великоє княжение на Вильни и на Троцех, а князи

Свитригайлів –

Неповний: Supplementum ad hist. Russiae, 303.

Повний: Бучинський, Причинки до часів в(еликого) кн(язя) Свитригайла, Зап(иски) Наук(ового) Тов(ариства) ім. Ш(евченка), т. LXXVI, ст. 131.

рустии и бояре посадиша князя Швитригайла на великое княженъ Руское”, каже русько-литовський літописець¹⁵⁷.

Таким чином князівство поділилося на дві частині: Литовську и Руську.

З перших кроків свого великокнязювання Жигимонт Кейстутович показав, що він є креатура Поляків. 1432 р. 15/X він видає грамоту, в якій говорить, що він прийняв велике князівство від Ягайла, признавав за ним і його наступниками зверхність над великим князівством, що князівство достав він в тих границях, в яких володів ним Витовт, але відступає Польщі Подільську землю “з усіма містами, замками й округами”, вирікаючися за себе і за своїх наступників усяких претенсій до неї¹⁵⁸.

Князі й визначні пани Литовські ручилися за дотримання цих умов. Син Жигимонта Михайло в особій грамоті прилучався до тих умов. Король Ягайло підтвердив всьо це особою грамотою від 1443 р. 3/I.

Коли новий великий князь Литовський видавав вище зазначені грамоти и давав свої обіцянки про Поділля, то він не одної пяді Подільської землі не мав в своїй владі.

В той час, коли Західним Поділлям розпоряджалися Поляки, північно – східна частина Подільської землі захищалась від польських замахів та захватів Свитригайловим старостою князем Федором, або Федьком Корибутовичем Несвицьким. Його називали також Федьком Подільським. Він зорко слідкував за польськими рухами и про все посилав звістки Свитригайлу. Цей намістник Свитригайлів вис-

¹⁵⁷ П(олное) С(обрание) Р(уських) Л(етописей), XVII, 104–105 та инш.

¹⁵⁸ Грамоти Жигимонта в Длугоша IV, с. 480. По Груш(евському) IV, 207, або XI, 613–617. По Молч(ановському), 363–364; Suppramentum ad historiam Russiae mon. r. 217; Codex ep. saeculi XV, r. I s. 81; Барвінський, Грамоти Ягайла у Ryszczewski, Codex dipl. Pol., I r, 175.

тупає на Поділлю від 1431 року. Длугош неприхильний [до] Федора Несвицького писав про нього, що “з поміж усіх князів Литви й Руси він визначався великою відвагою й воєною славою”.

В 1431 р. зараз же по перемир'ю Поляки нарікали на Ф. Несвицького, що він не віддає пограничних замків Ольчедаєва^{ССХХ} и Ялтушкова^{ССХХІ}, котрі по трактату повинні були відійти до Польщі¹⁵⁹.

В осені 1432 р. відновилися військові події між Поляками та прихильниками Свитригайла. Поляки, маючи на увазі зречіння від Поділля новоутвореного великого князя Литовського Жигимонта, вислали своє військо на Східне Поділля, щоб відібрати його від Свитригайлового намісника Федора. Сили Федора складалися з Українців, Татар і Волохів; вони певне були невеликі, бо він не виступав прямо проти польського війська, тільки обезсилював його дрібною війною. Польське військо забрало кілька замків на Східному Поділлі. Федір спалив сам свою резиденцію Брацлав разом з замком, и вийшов звідти, і Поляки зайняли Брацлав. Але надходила зима і Поляки не маючи сталого опірного пункту, обезсилені партизанською війною, подалися на Південний Захід, а за ними йшли по п'ятах Подоляне. В грудні польське військо було на річці Мурафі^{ССХХІІ}, в невеличкій, багністій і лісовій толоці села Копистирини^{ССХХІІІ} и мали переходити річку. Тим часом Федько діставши поміч від Татар та Волохів перейшов ранше Мурафу в другім місці й зробив засаду там, де Поляки мали переправлятися. Поляки, зробивши гатки на річці, стали переходити річку з обозом. Подоляне вдарили на Поляків. Настало велике замішання. Поляки кинулись до річки, одні, на гатки, а другі по льду. Ті, що ще не

¹⁵⁹ Груш(євський) IV-й, 210.

перейшли і були на лівім боці річки, кинулись на поміч своїм товаришам, але вози на греблі не давали змоги бистро передвигатись, ні тим, що напірали назад, ні тим, що хотіли йти на поміч. Дуже багато тут народу пропало. Багато Поляків потопились в річці або загрузла в багнах. Це було 30 листопада 1432 р.

Польські історики кажуть, що військо Польське все таки спаслося: якийсь шляхтич Кемлич з невеличким отрядом (нібито в 100 чоловік), був післаний раньше наперед війська, щоби розвідати про пасовиська для військових коней, під'їхав якраз на те побоїще при Мурафі. В той мент Подольяне побачивши тяжке становище Поляків кинулися грабувати польський обоз. От тоді-то Кемлич несподівано вдарив на Русинів, і ті почали тікати. А Поляки, після того, кинулися за ними, і далеко відігнали. Після того Поляки вважали, що побіда на їх боці, тим часом, як кн(я)зь Федір доносив Свитригайлу, що він побив Поляків і задав їм великі страти¹⁶⁰.

На тих самих берегах Мурафи коло Копистирини через 55 [років] пізніше (1487 р.) Королевич Ян Ольбрехт в великому бою розбив Татар¹⁶¹.

Так тут відбулися два великих бої, але тепер нема там ніяких визнак про ті події. Бувші тут ліса вирубані, бо(ло)та висохли, і замість них тепер розляглися тут тільки поля¹⁶².

¹⁶⁰ В 1432 р. Ягайло дав якомусь Конраду Кемличу село Студеницю в Бакотській окрузі, і деякі історики гадають, що то був той шляхтич, що визволяв “польське войско при Копистирині, й що він одержав Студеницю в нагороду за свій подвиг”, але з дати самого видання видно, що Студениця була дана Кон(раду) Кемличу раньше Копист(иринського) бою (Молч(ановський), 368).

¹⁶¹ Груш(евський), IV-й, 328.

¹⁶² Dr. Antoni J. Zamieczki podolskie na kresach multanskich, Wyd. 2-e, n. I. Warszawa 1880, ст. 74–76.

Хоч Поляки и малюють бій при Копистирині 1432 р., як свою велику перемогу, але в дійсності не було так; Во всякім разі той бій не дав Полякам яко(го)сь доброго результату: Східне Поділля зосалося за Свитригайлом.

В той час, як на Півдні Литовського князівства, на Поділля, йшла боротьба між Федором Несвицьким та Поляками, як вони билися коло Копистирини, кн(язь) Свитригайло двинувся в Литві на Жигимонта Кейстуовича, але не мав успіху: 9 грудня в бою поніс великі втрати і повинен був повернутися до Полоцька, де він до того часу перебував.

А на Півдні, на Поділля і Волині вели партизанську боротьбу хоробрі захисники тих земель, Свитригайлові воеводи кн(язь) Федір Несвизький, кн(язь) Александр Ніс^{CCXXXIV} та Івашко Рогатинський.

Кн(язь) Федір Несвизький твердо держався на Поділля, слідкував за Поляками, зтягнув наємні отряди Татар та Молдован и збірився напасти на Польщу зі сторони Поділля, Молдавії й Волині. Він чекав на поміч від Кіпчацького хана, але та поміч задержалась, а тим часом король Ягайло помирился з Молдавським воеводою Александром^{CCXXV}, і це розбило плани сторонників Свитригайла.

А після того події в Молдавії зовсім не сприяли Федьку Несвизькому. Молдавський воевода Александр скоро після замирення з Поляками вмер. І там почалась ворожнеча між двома сина(ми) Александра Стефаном і Ілією. В кінці кінців верх взяв старший брат Стефан^{CCXXXVI}, або Стецько; він вигнав з Молдавії свого брата Ілію. Ілля втік в Польщу і просив помочі проти брата, але Поляки заарештували Іллю и поспішили скласти угоду з Стефаном, бо боялись, щоби він не з'єднався з Руською партією в Литві¹⁶³. Поляки визнали Стефана господарем навіть тої частини Молдавії, на яку вони раньше заявляли претензії (замки між Снятином^{CCXXXVII} и Се-

пином^{ССХХVІІІ}, Черунь^{ССХХІХ}, Хмелев^{ССХХХ}). Після того Стефан став підручним Польщі й діяв проти Свитригайла та Подільських його діячів. [Зараз же рушив на Східне Поділля, розбив там Татар, які ішли на Польщу и заняв Брацлавський замок, що тоді стояв спустошений самим же Федьком Несвизьким]^{ССХХХІ}. Але це не припинило партизанської війни, яку проводив Федір. [В тім же] 1433 році рухливі війська Федора разом з Татарами появились під самим Кам'янцем і, як це бувало звичайно, руйнували околиці замка. Старостою Кам'янецьким на той час був Фридрих (Федір) Бучацький. Він, коли помітив, що частина війська, що держала замок в облозі розійшлася по околицям за добиччю, зробив вилазку. Ворог ніби розбігся; Бучацький погнався за ним, але був оточений й взятий в полон разом з усім польським отрядом¹⁶⁴.

Після того Федір Несвизький рушив походом на Волинь, щоби піддержати Свитригайла, але тут знов явились несприятливі умови: Поляки склали угоду з Пруським орде- ном, і таким чином Свитригайло й його сторонники не мали вже підтримки з боку ордена.

В маї 1434 року вмер король Ягайло. На Польський престол було настановлено малолітнього сина його Владислава ІІІ^{ССХХХІІ}. В часи безкоролев'я Поляки поспішили вислати на Поділля значні сили, щоби удержати за собою ту частину тої Подільської землі, яка була за Поляками ще від часів Витовта. При новому королі Поляки стали піддержувати Жигимонта на Литві більш рішуче й енергійно, й боротьба між ним та Свитригайлом загорілася знов.

¹⁶³ Договірні грамоти – дві короля Ягайла и одна – польських єпископів і вельмож від 13 грудня 1433 р. (Розов Укр(аїнські) гр(амоти), ст. 120 – 125).

¹⁶⁴ Молчановський, 372; Dlugosz, XI, 646; Danil(owicz), Skarbiec, II, №1655.

Але тим часом поробились дуже несприятливі для Свитригайла події. Неперестанна війна, безконечні партизанські сутички довели й Поляків й Українців, і Литовців до сильного напруження, до бажання так чи інакше покінчити з тою війною. Один з Українсько-Литовських борців проти Поляків – Олександр Ніс перейшов на сторону Жигимонта та Поляків і віддав їм Луцьк. У слід Олександра Носа пішов і другий прихильник Свитригайла Федір Несвизький, що так уперто боронив Поділля від Поляків.

Як це сталося й через що – добре невідомо. Ще раніше в 1433 році ходили чутки, що ніби-то Федір Несвизький і Олександр Ніс разом з Волохами перейшли на бік Польщі. Такі чутки, а може і які реальні факти повели до того, що Свитригайло, взагалі вспильчивий і гнівний, казав заарештувати Федора, цього енергійного діяча Русько-Української партії, і йому, як каже Федір в своїй грамоті, грозила смерть разом з родиною. Поляки зкористалися з цієї нагоди. Два сусідні польські старости[:] староста руський Вікентій Шамотульський та Галицький Михайло Бучацький та інші пани збройно визволили Федора з в'язниці.

Визволений Федір 7 вересня 1434 р. в особній грамоті виданій в Кременці пише, що він спасся від біди завдяки Полякам, а через те він відходить від Свитригайла з городами Кременцем, Брацлавом та іншими городами і землями, які були в його держанню, й присягає на вірність королю й польській короні. А ті города та землі, що були в його держанню, – говориться в грамоті, мають бути й надалі теж в його держанню, і він й діти його й нащадки мають бути при його вітчизні – при волостях Збаражській, Вінницькій, Хмельницькій і Соколецькій, а як король не захоче оставити його при Соколяці, то має дати в обмін інше, “так добре, як Соколець, а як король не захоче оставити мене при дер-

жанню тих городів и волостей, з котрими я приступаю ку його милости, то я хочу тої присяги маєт “порожен быть” противу его милости; и, противу коруне польській. А дасть ли мені король и підтвердет держаніє проречених городів и земель до моего живота, і я “ислюбую про моїй чти и вірі и присяге”. І він обіцяє вірно служити королю и короні польській й обов’язується ставити в своїх городах і землях таких урядовців, що присягнуть бути вірними королю и короні польській.

В цій грамоті Ф. Несвизький називає себе старостою Кременецьким и Брацлавським¹⁶⁵.

Певне тоді же, як Несвизький видав таку свою грамоту, Кременець перейшов до Поляків. А щодо Східного Поділля, то треба сказати, що воно разом з Брацлавом не перейшло до Поляків, а зоставалося в руках прихильників Свитригайла, і тільки в слідуючому року (1435) захопив Брацлав спільник Поляків Стефан, воєвода Молдавський, і передав той замок Полякам. В тім же році, може з приводу цієї події переходу Брацлава до Поляків, Федір Несвизький видав другу грамоту, в якій називає себе, як і в першій старостою Кременецьким і Брацлавським, підтвержує першу грамоту; з цієї грамоти [дізнаємося, що] він приніс присягу польській короні за все Поділля, яке після його смерті повинно перейти до Польщі; і повторяє те, що й в першій грамоті: обов’язався ставити в Подільських замках тільки таких “урядников”, які присягнуть на вірність Польському королю и обов’язуться передати замки по смерті Федора польській короні¹⁶⁶.

¹⁶⁵ Грамота Ф. Несвизького видано: Круповичь, Собрание государственных и частных актов, 16; Розов, Українські грамоти, I, ст. 129–131. Подлинна в бібліотеці гр(афів) Красинських в Варшаві, № 106.

¹⁶⁶ Грушевський, IV-й, 217 и 480; Молчановський, 376. Грамота Федора Несвизького видана там же де й перша: Круповича й Розова.

Але це все не привело фактично до підверження Східного Поділля під владу Польщі, бо і після цього в руках Свитригайла та його прихильників були Винниця, Брацлав і інші замки Східного Поділля.

Але що до Західного Поділля, то з часу королювання Владислава III в цій частині Поділля були заведені польські порядки *de jure*, хоч ті порядки ще раніше панували тут *de facto*.

Коли настав новий король, Руська шляхта Галичини й Поділля звернулась до молодого короля, чи властиво до сенаторів, з проханням, щоби руські землі були зрівняні з коронними, і як каже історик Длугош, королівським привілеєм Владислава III Руську шляхту тих земель було звільнено від усіх служб і данин, яких не знала шляхта Коронна.

Докладно про цей привілей Владислава не звісно, і не знати, як переведено в життя надання польського права тим королевським привілеєм. Можна тільки вказати, що з того часу в Галичині й Західному Поділлі було заведено польський адміністративний і судовий устрій та шляхетська самоуправа. На Поділлію появляються виборні земські суди, окремі від них гродські, себ-то старостинські, та суди вічеві¹⁶⁷.

Але, як каже проф(есор) Грушевський, можна однако сильно сумніватися, чи відразу уложилися тут в Галичині і на Поділлію коронні практики що до шляхетських служб і обов'язків і стратили всяке значення місцеві. На Поділлію землі, наприклад, давалися під різними обмеженнями, невідомими польському шляхетському праву. Удержувалися тут і старі форми військової служби і данин. Існувала тут особна група шляхти неповноправної, яка відбувала свою ріжну службу не по загальному польському праву, а це вело до ріжних спорів та судових тяганин¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Грушевський IV-й, 222; V, 86.

¹⁶⁸ Грушевський, V, 86.

Так було в Західньому Поділлі. Що до Східного Поділля, чи то Брацлавщини, то тут і після 1434 р., себ-то після переходу Федора Несвизького на бік Польщі, держалася влада Литовська, власне Свитригайла, і ще довго тяглися спори і сутички між Поляками та Українцями-Литовцями із-за тої землі. Хоч у вересні 1435 р.^{ССХХХІІІ} Свитригайло поніс тяжку поразку від Жигимонта під Вилькомиром, але він не падав духом, стягав свої сили, за поміччю Татар вернув собі Брацлавщину.

Весною 1436 р. Свитригайло писав, що Луцьк, Кременець й “майже вся Подільська земля” знов в його владі, і він на місце Федора посадив Івашка Монивидовича. Під виразом “майже вся Подільська земля” треба розуміти Східне Поділля, як зауважив проф(есор) Грушевський¹⁶⁹.

Во всякім разі рік 1434-й [рік] вважається терміном, коли Західне Поділля стало *de jure* провінцією Польської держави і згідно з польськими порядками стало іменуватися Подільським воєводством. Це було закінчення інкорпорації Галичини й Західного Поділля до Польщі.

Цей рік в історії Поділля рахується епохальним. Через слідуючі події Західне Поділля остаточно було закріплено за Польщею.

[3.7. Надання Ягайла після смерті Витовта, 1431 – 1434 рр].

Тут ми скажемо про земельні надання Ягайла в часи, після смерті Витовта, до сметри Ягайла.

Ягайло дає землі в такій формі, як раніше практикував Витовт, тобто через запис заставної певної суми.

Після сметри Витовта, коли великим князем Литовським став Свитригайло, який рахував Західне Поділля при-

¹⁶⁹ Грушевський, IV-й, 217–219; Skarbiec, № 1733.

належним до Литви и коли із-за Поділля почалася збройна боротьба між Литовсько-Українцями і Польщею и питання про належність Поділля чи до Литви чи до Польщі стояло ще на збройних шляхах, Ягайло й Поляки старалися закріпити за Польщею Західне Поділля і король дуже інтенсивно роздає привілеї на землі своїм прибічникам. Особливо багато видано земельних привілеїв зараз же після смерти Витовта, в 1431 – 1432 рр. Земельні надання Ягайла за часи 1431 – 1434 рр. були такі:

1431 р. 14/II Ягайло в Сандомірі записує шл(яхтичу) Жеготі з Мечковець 30 марок (рахуючи марку в 48 грош) на селі Шаравці^{ССХХХІV} Смотрицької округи, тепер містечко коло Ярмолинець, з умовою персонально жити на Поділля и при походах місцевих та інших ставитися зо всіма своїми підданими и відбувати всі послуги і давати податі, які раніш земляне відбували и давали при попередних володарях¹⁷⁰.

Але того же 1431 р. Шаравка була чогось викуплена у Жеготи за 30 марок й записано в тій сумі разом з селами Зілинцями, Іванківцями и Прогінкою шляхтичу Яну Домарату з Сняткава, а в 1433 р. було видано такий запис на ті маєтки в сумі 50 марок¹⁷¹. [Надання Домарату вищезазначених сел було підтверджено королем в 1432 и 1433 рр. Пізніше той Домарат одержав інші маєтки на Поділля (1440 р. – Борбурчинці (тепер Барбухи^{ССХХХV}), а в 1442 р. пустош Копистин (тепер село над Бугом, коло Проскурова)^{ССХХХVІ}, Михайлово-Дворище, Гарепта и Ранешово-Дворище – невідомі тепер місцевості. Михайлово-Дворище – це може м. Миропіль над р(і)ч(кою) Вовчком або Михалківці^{ССХХХVІІ} Михалпільського р(айону) (кол(ишній) Лятичівський пов.)]^{ССХХХVІІІ}.

¹⁷⁰ Груш(евський), Мат(еріали), №XXIV, ст. 26–27.

¹⁷¹ Молчановський, 384–385.

Прогінка – це тепер село Перегінка^{CCXXXIX} коло м. Шаровки, а про два інших села не можна нічого сказати певного.

Село Зеленці (Дзеленці)^{CCXL} є тепер коло м. Чорноострова и Зеленче коло м. Смотрича, а Іванківець^{CCXLI} на Поділлю є багато, але близько Шаровки нема.

Одночасно з записом Шаравки Жеготі, себ-то 1431 р. 14 лютого, було записано Ягайлом 30 грив(ень) шл(яхтичу) Станіславу, служебнику Януша Кердеевича, старости Скальського на с. Пукляки Скальського повіту з умовою такою, як і [...]Шаравки: жити персонально на Поділлю, служити в часі війни зо всіма своїми підданими і платити всі подати и виконувати всі обов'язки, які були при раніших володарях Поділля¹⁷².

Пукляки – це село на лівому березі Збруча, Орининського району^{CCXLII}.

1431 р. 19/II. Ягайло дав Франчку, земянинові Подольському с. Каричинці в Лятичівській окрузі з записом на цім маєтку 40 марок польських, рахуючи по 48 грош в марці¹⁷³.

Є кілька сел з цим найменуванням в Лятичівщині. Це певне Римові чи Домські Каричинці^{CCXLIII}.

1431 8 сент(ября). Ягайло знов надав великі маєтки – Сатанівську і Зіньківську волости польському вельможі Петру Одровонжу¹⁷⁴. Про ці надання ми вже говорили, коли Ягайло перший раз надав їх Шафранцю.

¹⁷² Груш(евський), Мат. №XXIV, ст. 26–27.

¹⁷³ Арх(ив) Ю(го)-З(ападной) Р(оссии), VIII, I, 6 (грамота Ягайла); 1) Груш(евський), Бар(ське) ст(ароство), 29.

¹⁷⁴ Арх(ив) Ю(го)-З(ападной) Р(оссии), VIII, II, 329. Про ці надання ми вже говорили, коли Ягайло перший раз надав їх Шафранцю (Бар(ське) ст(ароство), 470).

1431 р. 27 жовтня Ягайло дав Дерславу Влостовському в “державу” Кам’янецьке староство, при чому Влостовський дає особливе зобов’язання управляти і держати ті землі вірно по відношенню до короля и корони¹⁷⁵.

1431 [р]. Ягайлом записано 100 грив(ень) на Деражні Дедриху (тепер село Кальна Деражня коло міст(ечка) Деражні^{CCXLIV} 176.

1431 р. Ягайло видав грамоту Франчку з Степаніковець – на Степаніківці^{CCXLV}. 1). Це село в Галичині, Скальського пов(іту) над р(і)ч(кою) Нечлавою.

1431 р. 4 травня Ягайло записав 80 грив. Лаврентію Цюлку и сину його Петру з Клодниці на села Гричківці й Шагутинці в пов. Кам’ян(ецькому), Яроміївці – з полем Оконов в Бакотському й Носківці – в Брацлавському повіті¹⁷⁷.

Гричківці чи Речівці – це тепер село Карачіївці на Калюсі^{CCXLVI}.

Шагутинці були поблизу, бо пізніше ці два села з’єдналися в одно і зустрічаються в іст(оричних) документах Шагутинці alias Гричівці¹⁷⁸.

Носківці – це село коло Жмеринки тепер Станіславчицького району Могилівщини^{CCXLVII}.

Що то за село Яроміївці – невідомо. Може для зазначення місцеположення цього села може мати значення таке: в грамоті Ягайла 1431 р. в Яромієвцях показано поле Окнов

¹⁷⁵ Oskar Halecki, Z Jana Zamoyskiego inwentarza archiwum Koronnego – materiały do dziejów Russi i Litwy w XV wieku. Archiwum komisji historycznej, Akademji Umiejetnostci, t. XII czesc I, Kraków 1919, ст. 162.

¹⁷⁶ Гр(ушевський) Б(арське) ст(ароство), 46–47.

¹⁷⁷ Арх(ив) Ю(го)-З(ападной) Р(оссии), VIII, I, 7–8. Тут є грамота Ягайла підтверджена королем Сигізмундом I, 1511 р.

¹⁷⁸ Бар(ське) ст(ароство), 55–56.

(campum Oknow dictum sen aream), а в тогочасних и пізніших документах село Фурмановці інакше називалося Оқуньов (Furmanowse alias Okuniow) Фурманівці – тепер Фурманівка^{CCXLVIII} коло м. Китайгорода над р(і)ч(кою) Тарнавою^{CCXLIX} 179.

1431 р. дано Юрку Свирчовичу – Болванець¹⁸⁰. Це село було десь над р(і)ч(кою) Болванець на Півночі Проскурівщини. Як ми вже зазначали (див. надання Сволочигачи и Верхболванця, Юрко Свирчович – це може син Миколая Бедриха)¹⁸¹.

1431 р. Ягайло записав Свичку з Лечина с. Жванець^{CCL} на Дністрі¹⁸².

1431 р. Яну Цюлку з Калуса села Вербку и Суботку¹⁸³.

Суботка – це тепер село Суботівка на Дністрі, Яругського району Могилівщини^{CCLI}.

Яка Вербка – не відомо, бо на Поділлю є кілька сел з такою назвою; Молчановський вказує Вербку Кам'янецького пов(іту), але (це) дуже далеко від Суботівки; скоріш це Вербка Волочиська Мясківського району Тульчин(ської) окр(уги)^{CCLII} 184.

1431 р. – Ягайло записав Свентославу із Завод'я – с. Озаринці на р. Немії¹⁸⁵. Тепер містечко – центр району коло Могиліва в 10 км^{CCLIII}.

¹⁷⁹ Zr(ydla) dz(iejywe), V, 67; Молчановський, 387.

¹⁸⁰ [Грушевський] Б(арське) ст(ароство), 29.

¹⁸¹ Pulaski, III, 51.

¹⁸² Przewdziecki, Podole..., 11,15; Bal. i Lip. Star. Pol. II, 949.

¹⁸³ Rykaczewski, Inwentarium, 274; Молч(ановський), 384.

¹⁸⁴ Молчановський, 385.

¹⁸⁵ Грушевс(ький), Бар(ське) ст(ароство), ст. 380.

1431 р. 12 мая записано подільським землянам Николаю и Івану з Борисковець Демково-Дворище в Бакотській окрузі в 40 польс(ьких) марках. Що то за поселення – невідомо, але з пізнішого запису на акті 1431 р. зазначено, що Дем(кове)-Д(ворище) було на р. Ушиці¹⁸⁶.

1431 р. 18/ХІІ. Ягайло записує шл(яхтичу) Якову де Jaszko 40 марок по Рункушівцях Бакот(ської) окр(уги)¹⁸⁷.

Тепер село Рункушів Староушиц(ького) р.(айону)^{CCLIV}.

1432 р. 2/І записано шл(яхтичу) Конраду Кемличу с. Студеницю в Бакотській окрузі¹⁸⁸. Це старе поселення входило в склад маєтків, даних кн(язями) Коріятовичами в 1388 р.

1432 р. 13 лютого. Ягайло дав Теодорику Буцацькому в державу Подільську землю з Кам'янцем. Це надання Буцацькому цілої Подільської землі, це безперечно було нагородою за ту запопадливість, яку Буцацький проявив в справі захоплення Кам'янця та всього Західнього Поділля и приєднання їх до Польщі.

1433р. 21/ІІІ. Ягайло записує шл(яхтичу) Жидовському 50 грив(ень) на с. Ольховці Кам'янецької округи¹⁸⁹. Тепер це Вільховець Новоушицького р(айону)¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Ак(ты) гр(odzkie) i ziem(skie), V, № 51; Молчановский, 385.

¹⁸⁷ Грушевський, Мат(еріали), № XXVII, ст. 29.

¹⁸⁸ Молчановський, 386.

¹⁸⁹ Грушевський, Матер(іали), № XXVIII, ст. 30.

¹⁹⁰ [Грушевський], Б(арське) с(тароство), 42.

1433р. 22/III. Ягайло записує Матвею Шилохвосту 40 грив(ень) на Кужелеві Бакот(ської) окр(уги)¹⁹¹.

Кужелева^{CCLV} над р(і)ч(кою) Ущиця.

Так Ягайло в самім розгарі боротьби з Свидригайлом закріплює свою владу на Західному Поділлію роздачею земель своїм прибічникам.

Але така роздача земель Зах(іднього) Поділля Полякам мали негативні наслідки для Поляків. Роздача така земель йшла в супроводі з притисками тубільних землевласників, часом їм приходилося втікати з своєї рідної землі в Східне Поділля, чи до Татар і разом з ними мстити Полякам. На це вказував польський тодішній історик Длугош і звертав увагу на шкідливі сторони королівських земельних надань польській шляхті на Поділлію.

В травні 1434 р. вмер король Ягайло, оцей великий полонізатор Поділля. Особливо він старався полонізувати цю країну в останні роки свого життя.

[3.8.] Надання Свидригайла.

1431 р. в грамоті Свидригайла згадуються такі 5 сел, що були у володінню Брацлавських землян і Вінницьких бояр:

[с.] Пульпівці^{CCLVI} (що на р(і)ч(ці) Ровку, коло Гнівані) належали Брацлавському землянину Ярмолі.

с. Саское^{CCLVII} (може Сальниця, що в народі називається Салиха).

с. Якушинці^{CCLVIII} (коло м. Вінниці) належали Хмільн(ицькому) боярину Евсею.

с. Літин^{CCLIX} – (належало) Брацл(авському)землянину Кміти.

¹⁹¹ Грушевський, Матеріали, № XXIX, ст. 31.

с. Багринівці^{CCLX} (коло Літина) належало, здається, Хмільн(ицьким) боярам Евсею и Ваську¹⁹².

1437 р. Григорію Стреченовичу на Біликівці^{CCLXI} и Слободу^{CCLXII}, в Летич(івському) пов(іті)¹⁹³.

До цього часу може [стосується] надання Козлова¹⁹⁴.

На цьому ми кінчаємо цей наш V – й Нарис з історії Поділля.

¹⁹² Грам(оти) вел(иких) кн(язів) Литов(ських), №4.

¹⁹³ Розов (Українські грамоти), 135.

¹⁹⁴ Бар(ське) ст(ароство), ст. 38. Див. раньше про Свидригайла 1400 – 1402 рр.

Коментарі

^I Коріатовичі (Коріятовичі, Корятовичі) – князі, одна із гілок династії Гедиміновичів у Великому князівстві Литовському в другій половині XIV – на початку XV ст.

^{II} Коріат (Михаїл) (бл. 1305/1308 – між 1358 і 1365 рр.) – син великого князя литовського Гедиміна і дочки полоцького князя Івана Всеволодовича княгині Ейни. Володів Новогрудком та Новогрудською землею, яку отримав від батька. В 1349 р. очолив литовське посольство до хана Золотої Орди Джанібєка з метою створення антимосковської коаліції, яке не принесло бажаного результату. Мав 7-х синів (Юрій, Дмитро, Олександр, Борис, Костянтин, Федір і Василь) та 1-у доньку (Анастасія). (Stadnicki K. Synowie Gedymina wielko-władcy Litwy: Monwid – Narymunt – Jewnuta – Koriat. – Lwów, 1881. – S. 139-181; Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań-Wrocław, 1999. – S. 164–167; Ніколаєў М. Карыят // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах. – Т. 2 (К – Я). – Мінск, 2006. – С. 66; Шабульдо Ф. Коріятовичі // Енциклопедія історії України. – Т. 5. – К., 2008. – С. 158–160).

^{III} Ольгерд (бл. 1296 – травень 1377) – син великого князя литовського Гедиміна. Від батька отримав Кревське князівством. Проводив активну зовнішню політику, спрямовану на розширення території Великого князівства Литовського. За його правління до складу ВКЛ увійшли українські землі: Сіверська, Київська, Подільська. У 50-х – першій половині 60-х рр. XIV ст. вів активну боротьбу з Польщею за володіння Волинню та Підляшшям (Грыцкевіч А. // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў двух тамах. – Т. 1 (А – К). – Мінск, 2005. – С. 222).

^{IV} м. Новогрудок, сучасне місто Гродненської обл. (Республіка Білорусь).

^V Юрій Коріатович (пом. бл. 1374–1375 р.) – найстарший син Коріата. У 1352 р. був серед тих князів, які підписували литовсько-

польський трактат про поділ Галицько-Волинської держави. 1366 року виступав на боці польського короля Казимира III. Був господарем Подільського князівства (Tegowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań-Wrocław, 1999. – S. 167–169; Шабульдо Ф. Коріятовичі // Енциклопедія історії України. – Т. 5. – К., 2008. – С. 158).

^{VI} Кам'янець-Подільський – сучасне місто Хмельницької області, районний центр.

^{VII} Казимир III Великий (пол. Kazimierz III Wielki) (03. 04. 1310 – 05. 11. 1370) – польський король з династії Пястів. Коронований польським королем 25 квітня 1333 р. Проводив цілеспрямовану політику, метою якої було зміцнення Корони Польської та її централізація. При підтримці Угорщини, з 1340 р. вів боротьбу за Галицько-Волинське князівство, наслідком якої стало приєднання Галичини до Польського королівства (Русина О. Казимир III Великий // Енциклопедія історії України. – Т. 4. – К., 2007. – С. 22).

^{VIII} Мова йде про договір 1366 р. підписаний з Великим князівством Литовським, за яким до Корони Польської відійшла Західна Волинь з Холмом і Белзом.

^{IX} Цього року військо Казимира III захопило Львів та інші галицькі міста. В результаті Галицько-Волинські землі увійшли до складу Польського королівства як окреме “Королівство Русі”.

^X Очевидно помилка, мало бути – Юстиції.

^{XI} У публікації цього документа квадратні дужки поставлені Ю. Сіцінським.

^{XII} Так у ркп Ю. Сіцінського, ймовірно мало бути kniazi.

^{XIII} Переклад з латинської мови в ркп відсутній.

^{XIV} У цьому тексті в круглих дужках позначення Ю. Сіцінського.

^{xv} р. Мукша – річка України, ліва притока Дністра.

^{xvi} р. Баговиця – річка України, ліва притока Дністра.

^{xvii} с. Смотрич – сучасне село Дунаєвського р-ну Хмельницької обл.

^{xviii} Михайло Вишневецький (Міхал (Михайло) Корибут Вишневецький (пол. і), (31. 07. 1640 – 10. 11. 1673) – король Речі Посполитої, обраний 19 червня 1669 р. Походив зі старовинного шляхетського роду Вишневецьких, герба Корибут. Син Яреми Вишневецького. Під час його владарювання Польща, намагаючись захопити Правобережну Україну, вела війну проти гетьмана Петра Дорошенка. У серпні 1672 р. українсько-турецька армія зайняла м. Кам'янець-Подільський і вступила на територію Галичини. Після короткотривалої облоги українсько-турецькими військами Львова, Михайло Корибут Вишневецький уклав 18 жовтня 1672 р. Бучацький мирний договір, за умовами якого Україна ставала незалежною державою під протекторатом Туреччини. Помер у Львові (http://uk.wikipedia.org/wiki/Міхал_Корибут_Вишневецький).

^{xix} Петро Могила (21. 12. 1596 – 01. 01. 1647) – молдавський боярин, політичний, церковний і освітній діяч Речі Посполитої, архімандрит Києво-Печерського монастиря (з 1627 р.), Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі (з 1633 р.), екзарх Константинопольського патріарха. Канонізований Церквою 1996 р. (http://uk.wikipedia.org/wiki/Петро_Могила).

^{xx} м. Хотин, сучасне місто Чернівецької обл.

^{xxi} Тут і далі в цьому реченні у квадратних дужках помічено місця, які не читаються в ркп.

^{xxii} с. Устя, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., яке розташоване у гирлі р. Смотрич.

^{xxiii} Олександр Коріатович (пом. бл. 1380–1382 рр.) – вважається третім сином Коріата Гедиміновича. Був прибічником польського короля Казимира III Великого, від якого у 1366 р. отримав у ленне володіння м. Володимир (суч. Володимир-Волинський). З кінця 1374 р. або на початку 1375 р. після смерті свого брата Юрія став володарем Подільського князівства, однак як співправитель краю згадується з першої половини 1370 р. У 1377 р. присягнув угорському королю Людвіку як його васал. Вважається, що загинув у бою з татарами. (Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań-Wrocław, 1999. – S. 171–175; Шабульдо Ф. Коріатовичі // Енциклопедія історії України. – Т. 5. – К., 2008. – С. 158–159; Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети та еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 672–673).

^{xxiv} Костянтин Коріатович (бл. 1355 р. – між вереснем 1388 і 1 липня 1392 р.) – п'ятий син Коріата Гедиміновича. Належав до близького оточення польського короля Владислава-Ягайла. На початку 80-х рр. XIV ст. просив Папу Римського Урбана VI про заснування у Кам'янці католицького єпископства. За версією “Хроніки Биховця”, князю приписують володіння Черніговом і Чорторійськом (тепер с. Старий Чорторійськ Маневицького р-ну Волинської обл.), які належали Костянтину Ольгердовичу та двом його синам Глібу та Василю. Будучи подільським князем, карбував власну монету, так званий “подільський півгрошик” (аверс – герб Коріатовичів – Св. Юрій-змієборець, реверс – герб угорських королів з династії Анжу). Вважається, що співправителем Поділля був князь Федір, брат Костянтина. Мав сина Гридка (Григорія) (Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań-Wrocław, 1999. – S. 177–180; Погорілець О., Савов Р. Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика і Фалеристика. – 2004. – №3. – С. 24–29; Шабульдо Ф. Коріатовичі // Енциклопедія історії України. – Т. 5. – К., 2008. – С. 159; Україна: Литовська доба (1320 – 1569). – К., 2008. – С. 99).

^{xxv} Бакота – давньоруське місто, у XIII ст. важливий політико-адміністративний центр Дністровського Пониззя, а з XIV ст. – Подільського князівства. Упродовж XII–XIII ст. кількість населення

становило близько 2,5 тис. осіб. До нашого часу городище не збереглося, оскільки в 1981 р. у зв'язку з будівництвом Дністровської ГЕС селище було затоплено.

xxvi Текст грамоти в ркп відсутній.

xxvii м. Могилів-Подільський, сучасне місто Вінницької обл., районний центр.

xxviii Тепер не існує.

xxix Тепер – с. Привороття Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

xxx Тепер – с. Теремці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

xxxi с. Борсуки, сучасне село Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

xxxii смт. Стара Ушиця, сучасне селище міського типу Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

xxxiii Тепер – с. Бучая Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

xxxiv р. Ушиця – річка України, ліва притока Дністра.

xxxv Тепер – с. Лядова Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.

xxxvi с. Бронниця, сучасне село Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.

xxxvii Ягайло (Владислав II Ягайло) (бл. 1350 – 1. 06. 1434) – великий князь литовський, король польський. Син Ольгерда та тверської княгині Юліанії (Ульяни Олександрівни Тверської). Родоначальник династії Ягеллонів, яка правила у Польщі та Вели-

кому князівстві Литовському до 1572 р. Проводив активну зовнішню політику, спрямовану на зміцнення спочатку Великого князівства Литовського, а після одруження з польською королевою Ядвігою (18. 02. 1386 р.) – і Польщі. В цьому напрямку підтримував союзницькі стосунки з Тевтонським орденом та Золотою ордою. В 1380 р. разом із ханом Мамаєм мав виступити проти Московського князівства. 14. 08. 1385 р. був ініціатором підписання Кревської унії, яка стала початком утворення Речі Посполитої. З Ядвігою дітей не мав, проте після її смерті Ягайло одружується з онукою Казимира III Великого, дочкою графа Цельського Анною, закріпивши цим самим родинні зв'язки з династією Пястів (http://ru.wikipedia.org/wiki/Ягайло_Ольгердович).

xxxviii Населений пункт не локалізовано.

xxxix м. Ярмолинці, сучасне місто Хмельницької обл., районний центр.

xl Федір Коріатович (пом. 1414 р.) – шостий син Коріата Гедиміновича. Управляти Подільським князівством став до 1388 р. Виступивши проти умов Кревської унії 1385 р., князь пішов на створення коаліції, до складу якої увійшли сини великого князя литовського Ольгерда: київський князь Володимир, сіверський князь Корибут, вітебський князь Свидригайло та господар Молдавії Роман I. Однак внаслідок воєнного походу короля Владислава-Ягайла на Подільське князівство восени 1394 р., Федір потерпів поразку і виїхав до Угорського королівства. Свої права на управління Поділлям він передав угорському королю Сигізмунду, отримавши натомість жупи Берез і Шарош, а у 1396 р. – у пожиттєве володіння Мукачівську та Маковицьку домінії. Мав двох дочок (Анна і Марія), і, можливо, одного сина (Жедевід-Іван Федорович) (Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети та еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 673–674).

xli Тепер – м. Мукачів Закарпатської обл., районний центр.

^{XLII} На сьогодні відома оригінальна грамота Ф. Коріатовича своєму слuzі Гринку на міста Соколець і Збинів від 20 червня 1391 р., яка зберігається у Національному історичному архів Білорусі. Документ був знайдений і надрукований білоруським істориком О. Грушею на сторінках Білоруського історичного огляду. – Т. 8. Сш. 1–2 (14–15). (<http://www.lingvo.minsk.by/~bha/08/hgu.htm>). Ця грамота є підтвердженням попереднього привілею, пожалуваного Гринку Костянтином та Федором Коріатовичами, під час їх спільного управління Подільським князівством.

^{XLIII} Тепер – с. Супрунківці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{XLIV} с. Шатава, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{XLV} Вітовт (Вітаутас, правосл. хресне ім'я Олександр, катол. – Вігант) (бл. 1348 – 27. 10. 1430) – великий князь литовський (з 1392 р.), син Кейстута Гедиміновича, двоюрідний брат Ягайла. Після підписання Кревської унії 1385 р. Вітовт, підтриманий українсько-булоруською знаттю, вів боротьбу з польським королем Ягайлом за незалежність Великого князівства Литовського. Згідно укладеного Острівського договору в 1392 р., Вітовт став намісником Ягайла в Литві, а фактично – його правителем. Формально великим князем литовським був визнаний за умовами Віленсько-Радомського договору 1401 р. У 1399 р. Вітовт, на чолі литовсько-українсько-білоруського війська зазнав поразки на р. Ворскла від армії хана Тимура Кутлуга і темника Едигея. Вів постійну боротьбу з Тевтонським орденом; очолив армію ВКЛ (були присутні і подільські загони) у Жальгірській (Грюнвальдській) битві 1410 р., у якій здобув блискучу перемогу. В 1413 р. разом з Владиславом-Ягайлом уклав Городельську унію, яка підтвердила чинність Кревської. 9-29 січня 1429 р. за його ініціативи відбувся з'їзд європейських монархів у Луцьку, на якому була намічена коронація Вітовта на 8 вересня 1430 р. Проте внаслідок спротиву польських магнатів, шляхти та особисто короля Ягайла,

цього не сталося. Дітей не мав (Шабульдо Ф. Вітовт // Енциклопедія історії України. – Т. 1. – К., 2003. – С. 580-581; <http://ru.wikipedia.org/wiki/Витовт>).

^{XLVI} Тепер невідоме.

^{XLVII} Тепер – с. Підпилип'я Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{XLVIII} Тепер – с. Глибочок Борщівського р-ну Тернопільської обл.

^{XLIX} м. Борщів, сучасне місто Тернопільської обл., районний центр.

^L Тепер – залізнична платформа “Мукша” біля с. Тарасівка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{LI} Згідно сучасних досліджень, до осені 1394 р., коли внаслідок воєнної виправи польського короля Владислава-Ягайла владу Коріатовичів на Поділлі було скасовано (Tęgowski J. *Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku* // *TeKi Krakowskie*. – Т. V. – Kraków, 1997. – S. 164-168; Вашук Д. Проблема входження Поділля до складу Великого князівства Литовського в другій половині XIV ст.: історіографічний аспект // Збірник наукових праць за підсумками Міжнародної науково-практичної конференції “Кам'янець-Подільський у контексті українсько-європейських зв'язків” (16–17 травня 2003 р.). – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 40–42).

^{LII} Тепер – Російська національна бібліотека (м. Санкт-Петербург).

^{LIII} В ркп цей абзац викреслено.

^{LIV} Червоноград (“Червоний город”) – давньоруське місто, яке розташовувалося на лівому березі р. Джурин за милю від р. Дністер. Відоме з XI ст. Тепер на його місці знаходиться дитячий табір с. Нирків Заліщицького району Тернопільської області.

^{LV} Тепер – смт. Скала-Подільська, Борщівський р-н, Тернопільська обл.

^{LVI} м. Брацлав, сучасне місто Вінницької обл., районний центр.

^{LVII} с. Сокоlecь, сучасне село Немирівського р-ну Вінницької обл.

^{LVIII} Тепер – смт. Меджибіж, селище міського типу Летичівського району Хмельницької обл.

^{LIX} Божськ (Божський) – давньоруське місто XII–XIII ст., яке розташовувалось на території Болохівської землі.

^{LX} м. Вінниця, сучасне місто України, обласний центр.

^{LXI} Населений пункт невідомий.

^{LXII} Кейстут (бл. 1300 – 15. 08. 1382) – великий князь литовський (1381 – 1382), син Гедиміна. В 1345 р., позбавивши влади свого брата Явнута, перебрав важелі управління Великим князівством Литовським разом зі своїм братом Ольгердом. Згідно домовленості, до обов'язків Кейстута входила оборона західних кордонів держави від постійних нападів німецьких рицарів. За період 1342–1382 рр. його військо відбило бл. 70 походів Тевтонського ордену і бл. 30 походів Лівонського ордену. Після смерті Ольгерда, разом із Вітовтом боровся проти Ягайла. Потрапивши у пастку, за наказом Ягайла Кейстут був задушений у Кревському замку. З дружиною Бірутою мав щонайменше 6-х синів, серед яких майбутні володарі ВКЛ – Вітовт та Сигізмунд (Шабульдо Ф. Кейстут // Енциклопедія історії України. – Т. 4. – К., 2007. – С. 168–169; <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кейстут>).

^{LXIII} Це сталося у кінці 1394 р. (Україна: Литовська доба (1320 – 1569). – К., 2008. – С. 100).

^{LXIV} Тепер – м. Тракай (Литва).

^{LXV} Тепер – м. Гродно (Республіка Білорусь).

LXVI Тепер – м. Брест (Республіка Білорусь).

LXVII Як було показано вище, похід здійснювався під командуванням короля Ягайла.

LXVIII Тепер – м. Вільнюс, столиця Литви.

LXIX м. Шаргород, сучасне місто Вінницької обл., районний центр.

LXX с. Плебанівка, сучасне село Шаргородського р-ну Вінницької обл.

LXXI Свидригайло (Швитригайло; православне ім'я – Олександр, католицьке – Болеслав; бл. 1370 – 10. 02. 1452) – князь новгород-сіверський, великий князь литовський (1430-32). У 1432–1440 рр. – великий князь Руський. Син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Владислава-Ягайла. При допомозі українських і білоруських магнатів, шляхти вів боротьбу проти посилення Польщі, за незалежність Великого князівства Литовського. Зазнавши поразки, Свидригайло у 1440 р. присягнув на вірність польському королю Казимиру Ягеллончику, за що отримав у пожиттєве володіння Волинську землю (<http://uk.wikipedia.org/wiki/Свидригайло>).

LXXII с. Микулинці, сучасне село Літинського р-ну Вінницької обл.

LXXIII Тепер – с. Борків Літинського р-ну Вінницької обл.

LXXIV с. Новоселиця, сучасне село Літинського р-ну Вінницької обл.

LXXV Тепер – с. Ріжок Літинського району Вінницької обл.

LXXVI Тепер – с. Почапінці Жмеринського р-ну Вінницької обл.

LXXVII Тепер – Закарпатська обл.

LXXXVIII Тепер – с. Бобовище Мукачівського р-ну Закарпатської обл.

LXXXIX Тепер – с. Лавки Мукачівського р-ну Закарпатської обл.

LXXX Можливо, тепер це с. Обава Мукачівського р-ну Закарпатської обл.

LXXXI Тут помилка, має бути – м.

LXXXII Світлина в ркп відсутня.

LXXXIII Тепер – с. Горяни (угор. Gerény) у складі м. Ужгорода Закарпатської обл.

LXXXIV м. Ужгород, сучасне місто України, обласний центр Закарпатської обл.

LXXXV Тут Ю. Сіцінський помилявся, оскільки Василь справді був братом Федора, наймолодшим сином Коріата.

LXXXVI м. Кременець, сучасне місто Тернопільської обл., районний центр.

LXXXVII Корибут-Дмитро Ольгердович (бл. 1358/1359 – після 1404) – князь новгород-сіверський, князь чернігівський. Син великого князя литовського Ольгерда і Уляни Тверської. Проводив незалежну політику, довгий час не визнавав влади свого брата Ягайла, лише у 1386 р. присягнув йому на вірність, однак діяв самостійно до 1393 р. Був також князем збаразьким, брацлавським і вінницьким. Його дружиною була дочка князя Олега Рязанського Анастасія. Мав трьох синів (Жигимонт, Федір (Федько Несвіцький), Іван), та двох дочок (Олена, Марія) (http://uk.wikipedia.org/wiki/Корибут-Дмитро_Ольгердович).

LXXXVIII Федір (Федько) Несвизький (Несвіцький) (пом. 1. 09. 1435 або 1442 р.) – князь кременецький (1432–1435), подільський (1432–1434), несвіцький (1435 – бл. 1442), син Корибута-Дмитра

Ольгердовича. У війні Свидригайла з Польщею підтримав першого. Незадоволення політичним курсом литовського правителя спричинило до того, що у вересні 1434 р. Федір перейшов на бік новообраного польського короля Владислава (син Ягайла), за що отримав у пожиттєве володіння Брацлав, Вінницю, Соколець, Хмільник, Кременець і Збараж. Проте невдовзі замирився із Свидригайлом і брав участь у битві під Вількомиром (Пабайском) 1 вересня 1435 р. За одними даними загинув у битві, за іншими потрапив у полон і пробув в ув'язненні до загибелі Сигізмунда Кейстуовича (Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети та еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 651; Україна: Литовська доба (1320 – 1569). – К., 2008. – С. 102).

^{LXXXIX} м. Тереховля, сучасне місто Тернопільської обл., районний центр.

^{XC} Тобто, м. Краків – на той час резиденція польських королів (суч. м. Краків, Республіка Польща).

^{XCI} Текст пошкоджено.

^{XCII} Тут помилка. Тепер – с. Зубрівка відразу за Кам'янцем-Подільським на р. Смотрич (Кам'янець-Подільський р-н Хмельницької обл.).

^{XCIII} Тепер – с. Козлів Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.

^{XCIV} Роман I Мушат (рум. Roman I) – правитель Молдавського князівства (1391–1400).

^{XCV} Тепер с. Кормильча, Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

^{XCVI} р. Жванчик – річка України, ліва притока Дністра.

^{XCVII} Тепер с. Зарічанка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

^{XCVIII} Мається на увазі король польський і великий князь литовський Сигізмунд I Старий.

^{XCIX} с. Вільховець, сучасне село Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

^C р. Калюс – річка України, ліва притока Дністра.

^{CI} с. Михайлівці, сучасне село Мурованокриловецького р-ну Вінницької обл.

^{CII} р. Жван – річка України, ліва притока Дністра.

^{CIII} Населений пункт не локалізовано.

^{CIV} смт. Сатанів, сучасне селище міського типу Городоцького р-ну Хмельницької обл.

^{CV} с. Зінків, сучасне село Вінковецького р-ну Хмельницької обл.

^{CVI} Тепер – с. Постолівка Волочиського р-ну Хмельницької обл.

^{CVII} с. Борщівка, сучасне село Городоцького р-ну Хмельницької обл.

^{CVIII} Тепер – с. Яблунів Гусятинського р-ну Тернопільської обл.

^{CIX} Тепер – с. Стриївка Збаразького р-ну Тернопільської обл.

^{CX} м. Збараж, сучасне місто Тернопільської обл., районний центр.

^{CXI} с. Грим'ячка, сучасне село Вінковецького р-ну Хмельницької обл.

^{CXII} с. Божиківці, сучасне село Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

^{CXIII} с. Мізяків, сучасне село Калинівського р-ну Вінницької обл.

^{CXIV} Тепер існує два села: Пільний Мукарів та Підлісний Мукарів Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.

^{схv} с. Синяківці, сучасне село Дунаєвцького р-ну Хмельницької обл.

^{схvi} с. Чехи, сучасне село Старосинявського р-ну Хмельницької обл.

^{схvii} с. Боришківці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{схviii} Тепер – с. Княжпіль, Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{схix} с. Кульчіївці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{схx} Ян I Ольбрахт (1459–17. 08. 1501 р.) – польський король з 23 серпня 1492 р., третій син польського короля Казимира IV Ягеллончика. Намагався зміцнити владу монарха, проте його намірам сильний спротив чинила шляхта. В 1496 р. львівський сейм схвалив Статут, який започаткував формування кріпацтва в Польщі (http://ru.wikipedia.org/wiki/Ян_I_Ольбрахт).

^{схxi} Олександр Ягеллончик (5. 08. 1461 – 19. 08. 1506) – великий князь литовський (з 20. 07. 1492 р.), король польський (з 12. 12. 1501 р.). Четвертий син Казимира IV Ягеллончика. У зовнішній політиці вів війну з Московським князівством, внаслідок якої Сіверщина фактично у 1500 р. увійшла до складу останньої. У внутрішній політиці найбільшим досягненням було укладання в 1505 р. Яном Лаським т. зв. “Статуту Ласького” та його прийняття на Радомському сеймі – збірника законів, який був чинним на території Корони Польської. На тому ж сеймі приймається Радомська конституція (Nihil novi), яка суттєво обмежувала королівську владу на користь шляхти. Був одружений із донькою московського князя Івана III Оленою (Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagellończyka. Studia nad dziejami państwa i społeczeństwa na przełomie XV i XVI wieku. – Poz-

nań, 1995; Русина О. Україна під татарами і Литвою. – К., 1998. – С. 164; Papę F. Aleksander Jagiellończyk. – Wyd. II. – Kraków, 1999; http://ru.wikipedia.org/wiki/Александр_Ягеллон).

^{СХХII} Сигізмунд I Старий (01. 01. 1467 – 1. 04.1548) – великий князь литовський (з 20. 10. 1506 р.) і король польський (з 8. 12. 1506 р.). П'ятий син Казимира IV Ягеллончика. У внутрішній політиці головним завданням вважав зміцнення обороноздатності країни. З цією метою у 1527 р. розпочав військово-фінансову реформу. Важливим правовою реформою для ВКЛ стало запровадження у вересні 1529 р. Першого Литовського Статуту. У зовнішній політиці продовжив війну з Московським князівством: в результаті до Москви відійшли Смоленськ, Себіж та Заволоччя (Łowmiański H. Polityka Jagiellonów. – Poznań, 1999; Кром М. Стародубская война (1534–1537). Из истории русско-литовских отношений. – М., 2008; http://ru.wikipedia.org/wiki/Сигизмунд_I).

^{СХХIII} с. Сокіл, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{СХХIV} с. Сутківці, сучасне село Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

^{СХХV} с. Киселівка, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

^{СХХVI} с. Ісаківці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл., яка розташоване в 1 км. нижче від устя р. Збруч.

^{СХХVII} с. Купин, сучасне село Городоцького р-ну Хмельницької обл.

^{СХХVIII} Тепер – с. Черніводи, Городоцького р-ну Хмельницької обл.

^{СХХIX} м. Проскурів – тепер м. Хмельницький, обласний центр України.

^{СХХХ} Так вони розташовані і тепер.

сxxxі Цей пункт у ркп перекреслений.

сxxxii Тепер не відоме.

сxxxiii с. Суржа, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

сxxxiv с. Кадиївці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

сxxxv с. Синяківці, сучасне село Дунаєвецького р-ну Хмельницької обл.

сxxxvi м. Дунаївці, сучасне місто Хмельницької обл., районний центр.

сxxxvii Тепер не відомі.

сxxxviii Тепер – с. Малиничі Хмельницького р-ну Хмельницької обл.

сxxxix Тепер не відоме.

сxli Тепер – с. Руда Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

сxlii З цих трьох сіл тепер реально існуючим є лише Чорний Острів (Хмельницького р-ну Хмельницької обл.), решти двох з подібними назвами навколо цього села немає. Правда, існує село Микитинці на р. Вовчок, але воно більш як в 30 км від Чорного Острова.

сxliii Тепер – с. Ольхівці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

сxliv Тепер не відоме.

сxlv Тепер – с. Мілівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

СXLV Можливо, що це не Кузьмин (таке село існує і сьогодні у Красилівському р-ні Хмельницької обл.), а с. Кудринці (Хмельницького р-ну Хмельницької обл.) в 15 км. на південь від Чорного Острова.

СXLVI Тепер – с. Михалківці Яролинецького р-ну Хмельницької обл.

СXLVII с. Загинці, сучасне село Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

СXLVIII В околицях Могилева-Подільського села з такою назвою тепер немає. Можливо, йдеться про село, вказане у посиланні СLII.

СXLIX с. Хропотова, сучасне село Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

СL Тепер – с. Демківці Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

СLI Населений пункт не локалізовано.

СLII Можливо, тепер с. Комарівці Барського р-ну Вінницької обл.

СLIII Населений пункт не локалізовано.

СLIV Населений пункт не локалізовано.

СLV Населений пункт не локалізовано.

СLVI Населений пункт не локалізовано.

СLVII Можливо, с. Микулинці Літинського р-ну Вінницької обл.

СLVIII Населений пункт не локалізовано.

СLIX Населений пункт не локалізовано.

CLX с. Чорнокозинці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

CLXI с. Козівка, сучасне село Тернопільського р-ну Тернопільської обл.

CLXII смт. Микулинці, сучасне селище міського типу Тербовлянського р-ну Тернопільської обл.

CLXIII Скоріш за все, це с. Залісся Борщівського р-ну Тернопільської обл.

CLXIV Тепер – с. Нивра Борщівського р-ну Тернопільської обл.

CLXV с. Ніверка, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

CLXVI с. Шустівці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

CLXVII Можливо, тепер с. Михалків Борщівського р-ну Тернопільської обл.

CLXVIII Тепер – с. Устя Борщівського р-ну Тернопільської обл.

CLXIX Можливо, тепер с. Іване-Пусте Борщівського р-ну Тернопільської обл.

CLXX с. Зіньківці, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

CLXXI с. Черче, сучасне село Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

CLXXII с. Товсте, сучасне село Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

CLXXIII Тепер не відоме.

CLXXIV Можливо, тепер с. Угриньківці Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

CLXXV Тепер не відоме.

CLXXVI Тепер – с. Песець Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

CLXXVII Тепер – с. Куча Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

CLXXVIII смт. Нова Ушиця, сучасне селище міського типу Хмельницької обл., районний центр.

CLXXIX с. Глібів, сучасне село Новоушицького р-ну Хмельницької обл.

CLXXX квітня

CLXXXI Дерло – річка в Україні, ліва притока Дністра.

CLXXXII Село з такою назвою існує і тепер (Шаргородський р-н Вінницької обл.).

CLXXXIII Тепер – м. Могилів-Подільський, Вінницька обл., районний центр.

CLXXXIV Село з такою назвою існує і тепер (Могилів-Подільський р-н Вінницької обл.).

CLXXXV Тепер – с. Петрівка Мурованоктуриловецького р-ну Вінницької обл.

CLXXXVI Тепер – смт. Копайгород Барського р-ну Вінницької обл.

CLXXXVII Село з такою назвою існує і тепер (Барський р-н Вінницької обл.). Проте поряд існує с. Лядова, можливо мова йде саме про це село.

CLXXXVIII Тепер – с. Буцні Летичівського р-ну Хмельницької обл.

CLXXXIX Тепер не відоме.

CXC Тепер – с. Кліщів Тиврівського р-ну Вінницької обл.

CXCI Тепер – с. Шендерів Тиврівського р-ну Вінницької обл.

CXCII с. Тростянець, сучасне село Тиврівського р-ну Вінницької обл.

CXCIII Тепер – смт. Тиврів, селище міського типу Вінницької обл., районний центр.

CXCIV Можливо, тепер це с. Долинка Крижопільського р-ну Вінницької обл.

CXCV Можливо, тепер це с. Кісниця Крижопільського р-ну Вінницької обл.

CXCVI Що це за річка – невідомо. Проте села Долинка та Кісниця розташовані на якійсь річці. Проте на мапі немає назви. Можливо, це вона і є.

CXCVII Русава – річка в Україні, ліва притока Дністра.

CXCVIII Можливо, тепер це с. Михайлівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.

CXCIX Село з такою назвою існує і тепер (Немирівський р-н Вінницької обл.).

CC Тепер – с. Нестерварка Тульчинського р-ну Вінницької обл.

CCI Сіл, з такими чи подібними назвами, як Збуново, Парубоче, Ленев на вказаних річках не виявлено.

CCII Тепер – с. Печірна Заліщицького р-ну Тернопільської обл.

ССIII Тепер – м. Заліщики Тернопільської обл., районний центр.

ССIV Стосовно правових аспектів земельних правовідносин у Великому князівстві Литовському див: Вашук Д. “АБЫХМО ДЕРЖАЛИ ПОДЛЕ ПРАВА ИХ ЗЕМЛИ” (Населення Київщини та Волині і великокнязівства влада в XV – XVI ст.). – К., 2009. – 320 с.

ССV Така практика продовжувалася і далі. Докл. Про це див: Блануца А. Надання та підтвердження Олександра Ягеллончика на українські землі Великого князівства Литовського // Terra cossacorum: студії з давньої і нової України. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора Валерія Степанкова. – К., 2007. – С. 434–455; Його ж. Великокнязівська політика земельних надань на українських землях Великого князівства Литовського у другій половині XV ст. (за матеріалами Литовської Метрики) // Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського. – 2009. Т. I. – С. 134–143.

ССVI Тепер – м. Летичів Хмельницької обл., районний центр.

ССVII м. Хмільник, сучасне місто Вінницької обл., районний центр.

ССVIII с. Рашків, сучасне село Хотинського р-ну Чернівецької обл.

ССIX Можливо, сучасне м. Овідіополь Одеської обл., районний центр.

ССX Качибей (Хаджибей) – поселення на території суч. м. Одеса (Україна).

ССXI Тепер – м. Білгород-Дністровський, Одеської обл., районний центр.

ССXII Тепер не відоме.

ССXIII Мова йде про Єдлинський привілей 1430 р. [4 березня?] – законодавчий акт польського короля Владислава-Ягайла, згідно якого українська шляхта на території Польського королівства

зрівнювалась у правах з польською. Текст документу див. (переклад з латинської мови на польську): Baczkowski K. Dzieje Polski różnośredniowiecznej (1370-1506) // Wielka historia Polski. – Т. III. – Kraków, 1999. – S. 131–132).

ССХІV Сигізмунд Кейстугович (бл. 1365 – 20. 03. 1440) – великий князь литовський (1432 – 1440), син Кейстуга і Біруги. Під час правління у ВКЛ Вітовта, цілковито підтримував його політику. Після проголошення великим князем литовським Свидригайла зайняв пропольську позицію і внаслідок державного перевороту став правителем ВКЛ. Був убитий у Троках внаслідок змови (http://ru.wikipedia.org/wiki/Сигизмунд_Кейстугович; Русина О. Від Кузьмищі-киянина до киянина Скобейка (моделювання смерті в “Хроніці Биховця”) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2002. – Випуск 1. – С. 37–53).

ССХV м. Брест, сучасне місто Республіки Білорусь, обласний центр.

ССХVІ Тепер – м. Ошмяни Гродненської обл., районний центр (Республіка Білорусь).

ССХVІІ м. Полоцьк, сучасне місто Республіки Білорусь, обласний центр.

ССХVІІІ Тепер – м. Каунас (Литва)

ССХІХ м. Вітебськ, сучасне місто Республіки Білорусь, обласний центр.

ССХХ Можливо, сучасне село Нижчий Ольчедаїв Могилів-Подільського району Вінницької обл.

ССХХІ Тепер – с. Ялтушків Барського р-ну Вінницької обл.

ССХХІІ р. Мурафа, річка України, ліва притока Дністра.

ССХХІІІ с. Копистирин, сучасне село Шаргородського р-ну Вінницької обл.

ССХХІV Олександр Іванович Ніс (пом. після 1453 р.) – князь пінський (до 1410 – після 1435). Один із найближчих союзників Свидригайла. Був одним із організаторів втечі останнього з кременецького замку (Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети та еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 623).

ССХХV Олександр I Добрий (рум. – Alexandru cel Bun) – правитель Молдавського князівства у 1400 – 1432 рр.

ССХХVI Стефан II (рум. – Ștefan al II-lea) – правитель Молдавського князівства у 1433 – 1434 рр., син Олександра I Доброго.

ССХХVII м. Снятин – сучасне місто Івано-Франківської обл., районний центр.

ССХХVIII Можливо, тепер с. Стецева Снятинського району Івано-Франківської області.

ССХХІХ Тепер – с. Чернелиця Городенківського району Івано-Франківської області.

ССХХХ Хмелева Городенківського району Івано-Франківської області.

ССХХХI В ркп це речення закреслене.

ССХХХII Владислав III Варненчик (пол. Władysław III Warneńczyk, 31. 10. 1424–10. 11. 1444) – король польський (з 1434 р.), король угорський як Володислав (Уласло) I (угор. I. Ulászló, з 1440). Син Владислава-Ягайла від четвертої дружини, руської княжни Софії Гольштанської. В 1444 р. особисто очолив похід проти турецьких військ. 10 листопада 1444 р. у битві біля міста Варна армія Владислава зазнала поразки від армії султана Амурата. У цій битві загинув і сам Владислав (http://uk.wikipedia.org/wiki/Владислав_III_Варненчик).

ССХХХIII Битва відбулась 1 вересня 1435 р. У сучасній литовській історіографії інша назва: битва під Пабайском. Тепер на цьому місці знаходяться м. Укмерге (така назва після 1917 р., спочатку

було Вількомир), а поряд містечко Пабаіскас (Литва). В останньому поставлено меморіальний пам'ятник на честь битви (Kiaurienė J., R. Petrauskas Lietuvos istorija. – Т. 4: Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386–1529 m. – Vilnius, 2009. – Р. 392).

ССХХХІV Тепер – с. Шарівка Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

ССХХХV Тепер – с. Бобухи Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

ССХХХVІ с. Копистин, сучасне село Хмельницького р-ну Хмельницької обл.

ССХХХVІІ Стосовно цього села див. вище.

ССХХХVІІІ Цей фрагмент вставлено з іншого місця ркп Ю. Січинського.

ССХХХХІХ с. Перегінка, сучасне село Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

ССХL Тепер – с. Жилинці Ярмолинецький р-ну Хмельницької обл.

ССХLІ Тепер – с. Іванківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.

ССХLІІ с. Пукляки, сучасне село, Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.

ССХLІІІ Тепер – с. Коричинці Деражнянського р-ну Хмельницької обл.

ССХLІV Не зрозуміло до чого тут село Кальна (яке існує і дотепер в Деражнянському р-ні Хмельницької обл.). Очевидно мова йде про Деражню, сучасне місто Хмельницької обл., районний центр.

ССХLV Тепер невідоме.

ССХLVI с. Карачіївці, сучасне село Віньковецького р-ну Хмельницької обл.

ССХLVII с. Носківці, сучасне село Жмеринського р-ну Вінницькій обл.

ССХLVIII с. Фурманівка, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ССХLIX Тепер – р. Тернава, ліва притока Дністра.

ССL с. Жванець, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ССLI с. Суботівка, сучасне село Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.

ССLII На наш погляд, більш вірогідно, що це сучасне село Вербка Крижопільського р-ну Вінницької обл.

ССLIII с. Озаринці, сучасне Могилів-Подільського р-ну Вінницької обл.

ССLIV с. Рункошів, сучасне село Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл.

ССLV Тепер – с. Велика Кужелева Дунаєвецького р-ну Хмельницької області.

ССLVI Тепер – с. Пултівці Вінницького р-ну Вінницькій обл.

ССLVII Можливо – с. Славне Вінницького р-ну Вінницької обл.

ССLVIII с. Якушинці, сучасне село Вінницького р-ну Вінницької обл.

ССLIX смт. Літин, сучасне селище міського типу Вінницької обл., районний центр.

ССLX с. Багринівці, сучасне село Літинського р-ну Вінницької обл.

ССLXI Можливо – тепер с. Білецьке Летичівського повіту Хмельницької обл.

ССLXII Тепер не відоме.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

П-44 **Сіцінський, Юхим**
Поділля під владою Литви / Упорядники Ващук Д.,
Мошак М.: Монографія. – Кам’янець-Подільський, 2009. –
160 с.

ISBN 978-966-1638-27-2

Ця книга є останнім, п’ятим, томом “Нарисів історії Поділля”, написаних видатним подільським істориком Юхимом Сіцінським. Події, описані в праці, охоплюють час з другої половини XIV – до кінця першої третини XV ст., коли Подільська земля перебувала у складі Великого князівства Литовського. Публікація здійснюється вперше за рукописом вченого.

Для істориків, історіографів, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться історією Подільського краю.

УДК 321.01(474.5):(477.43/.44)
ББК 63.4укр

Наукове видання

ЮХИМ СІЦІНСЬКИЙ

ПОДІЛЛЯ
під владою Литви

Упорядники

Дмитро Ващук – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАН України

Мирослав Мошак – красзнавець

Оригінал-макет – Грозний А. Б.
Дизайн обкладинки – Зарицька У. М.

Підписано до друку 19.11.2009. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура PetersburgС. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,33. Обл.-вид. арк. 16,8. Наклад 500 прим.

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві **ПП «Медобори-2006»**
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський рн,
с. Довжок, пров. Радянський, 6а.
Тел./факс: (03849) 22079.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК 25 від 09.11.2007 р.